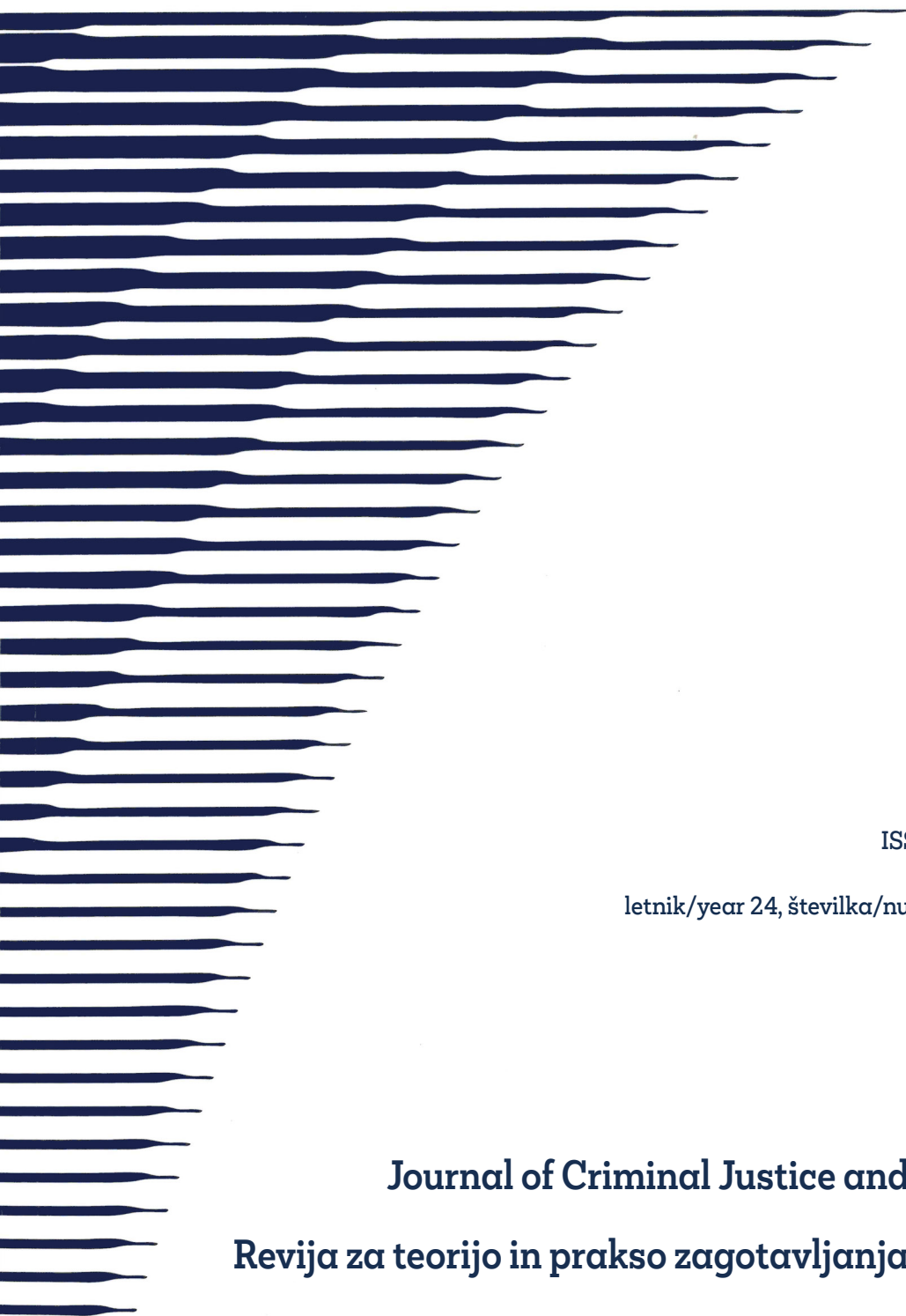

Varstvoslovje

ISSN 2232-2981

letnik/year 24, številka/number 2022/3

Journal of Criminal Justice and Security

Revija za teorijo in prakso zagotavljanja varnosti

O reviji

Varstvoslovje je znanstvena revija, ki spodbuja interdisciplinarno razpravo in izmenjavo ugotovitev s področja proučevanja varnosti. Prizadeva si osvetliti pravne, organizacijske, kriminološke, kriminalitetopolitične, politološke, sociološke, psihološke in druge vidike varnostno relevantnih pojavov in konceptov. Revija prispeva h globljemu razumevanju vloge in delovanja skupnosti, organizacij in posameznikov, ki sodelujejo pri zagotavljanju varnosti.

Primeri tematskih sklopov, ki jih revija pokriva, so:

- teoretične osnove varnosti,
- organizacija in upravljanje varnostnih mehanizmov,
- zatiranje kriminalitete,
- policijska dejavnost,
- zasebnovarnostna dejavnost,
- obveščevalno-varnostna dejavnost in
- informacijska varnost.

Revija Varstvoslovje je odprto dostopna revija in izhaja v skladu s pogoji licence Creative Commons Attribution CC BY 4.0.

Journal of Criminal Justice and Security is an open-access journal, published under the terms of the Creative Commons Attribution licence CC BY 4.0.

Glavni in odgovorni urednik / Editor-in-Chief

Urednik števil v slovenskem jeziku / Editor of Slovene Issues

Urednika števil v angleškem jeziku / Editors of English Issues

About the Journal

The Journal of Criminal Justice and Security is a scientific magazine fostering interdisciplinary discussion and exchange of findings in the field of safety and security studies. In its effort to shed light on legal, organisational, criminological, political, sociological, psychological, and criminal-policy aspects of security-relevant concepts and phenomena, it facilitates a deeper understanding of the roles and the functioning of society, organisations, and individuals cooperating in the provision of security.

As such, the Journal of Criminal Justice and Security covers the following thematic areas:

- theoretical foundations of safety and security,
- organisation and management of security mechanisms,
- combating criminality,
- policing,
- private security,
- intelligence and security, and
- information security.

Andrej Sotlar, Univerza v Mariboru, Maribor, Slovenija

Andrej Sotlar, Univerza v Mariboru, Maribor, Slovenija

Branko Lobnikar, Univerza v Mariboru, Maribor, Slovenija

Sanja Kutnjak Ivković, Michigan State University, East Lansing, MI, USA

Ada Mendragič, Univerza v Mariboru, Slovenija

Bernarda Tominc, Univerza v Mariboru, Slovenija

Tehnični urednici / Technical Editors

Uredniški odbor / Editorial Board

Marcelo Aebi, University of Laussane, Laussane, Switzerland

Igor Areh, Univerza v Mariboru, Maribor, Slovenija

Branko Ažman, Univerza v Mariboru, Maribor, Slovenija

Hans-Juergen Albrecht, Max Planck Institute for Foreign and

International Criminal Law, Freiburg, Germany

Goran Basic, Linnaeus University, Växjö, Sweden

Igor Bernik, Univerza v Mariboru, Maribor, Slovenija

Tore Bjorgo, Norwegian Police University College, Oslo, Norway

Gleb Bogush, Moscow State University – Lomonosov, Moscow,

Russia

Hans Boutellier, Verwey-Jonker Institute, Utrecht, The Netherlands

Aleš Bučar-Ručman, Univerza v Mariboru, Maribor, Slovenija

Jiří Buriánek, Charles University, Prague, The Czech Republic

Bojan Dobovšek, Univerza v Mariboru, Maribor, Slovenija

Ioan Durnescu, University of Bucharest, Bucharest, Romania

Katja Eman, Univerza v Mariboru, Maribor, Slovenija

Chris Eskridge, University of Nebraska-Lincoln, Lincoln, NE, USA

Benjamin Flander, Univerza v Mariboru, Maribor, Slovenija

Loraine Gelsthorpe, University of Cambridge, Cambridge, UK

Peter Grabosky, Australian National University, Canberra,

Australia

Beata Z. Gruszczyńska, University of Warsaw, Warsaw, Poland

Alistair Henry, University of Edinburgh, Edinburgh, UK

Tim Hope, Keele University, Keele, UK

Djordje Ignjatović, University of Belgrade, Belgrade, Serbia

Zoran Kanduč, Inštitut za kriminologijo, Ljubljana, Slovenija

Klara Kerezi, National Institute of Criminology, Budapest,

Hungary

Krzysztof Krajewski, Jagelonian University, Krakow, Poland

Gary LaFree, University of Maryland, College Park, MD, USA

Rene Levy, GERN, Guyancourt, France

Tomaš Loveček, University of Žilina, Žilina, Slovak Republic

Alida V. Merlo, Indiana University of Pennsylvania, Indiana, PA,

USA

Mirjam Milharčič Hladnik, Znanstvenoraziskovalni center

Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Ljubljana,

Slovenija

Maresh Nalla, Michigan State University, East Lansing, MI, USA

Tinkara Pavšič Mrevlje, Univerza v Mariboru, Maribor, Slovenija

Borislav Petrović, University of Sarajevo, Sarajevo, B&H

Paul Ponsaers, Ghent University, Ghent, Belgium

Iztok Prezelj, Univerza v Ljubljani, Ljubljana, Slovenija

Amedeo Recasens i Brunet, CESDIP, Paris, France

Bojan Tičar, Univerza v Mariboru, Maribor, Slovenija

Andromachi Tseloni, Nottingham Trent University, Nottingham,

UK

Gregor Urbas, Australian National University, Canberra, Australia

Peter Wetzels, Institute of Criminology, Hamburg, Germany

Sabina Zgaga Markelj, Ustavno sodišče Republike Slovenije,

Ljubljana, Slovenija

Naslov uredništva / Editorial Address: Fakulteta za varnostne vede, Kotnikova ulica 8, 1000 Ljubljana, Slovenija

Tel.: +386 (0)1 300 83 00, Fax: +386 (0)1 230 26 87, Internet: <https://www.fvv.um.si/rV/>

Vse članke, objavljene v reviji Varstvoslovje, recenzirata vsaj dva anonimna recenzenta. / All the articles submitted to the Journal of Criminal Justice and Security (Varstvoslovje) are peer reviewed by at least two anonymous peer reviewers.

Revija varstvoslovje izhaja štirikrat letno (in sicer marca, junija, septembra in decembra). / Journal of Criminal Justice and Security is published quarterly (in March, June, September, and December)

Članki, objavljeni v reviji Varstvoslovje, so indeksirani v Criminal Justice Abstracts (EBSCO) in Criminal Justice Abstracts with Full Text (EBSCO). / Articles in the Journal of Criminal Justice and Security are abstracted and indexed in Criminal Justice Abstracts (EBSCO), Criminal Justice Abstracts with Full Text (EBSCO).

Uvodnik 187

ČLANKI

Franc Pozderek in Klemen Kotnik
Zaseg predmetov kot uradno dejanje policistov v Sloveniji 189

Anže Mihelič in Kaja Prislan Mihelič
Eksploratorna raziskava o odnosu javnosti do uvedbe nosljivih kamer v policijske postopke 203

Mišel Szóke in Vanja Ida Erčulj
Dejavniki, povezani s hitrostjo odziva na klic v sili 112 v državah Evropske unije 226

Silvo Grčar in Katja Eman
Etiologija ekološke kriminalitete v vojaški organizaciji 245

Uvodnik

Spoštovani bralke in bralci, tokratni prispevki dokazujejo vso vsebinsko pestrost in kompleksnost področja, ki ga proučuje varstvoslovje. Prva dva prispevka tako sodita na področje policijske dejavnosti oziroma notranje varnosti, tretji na področje varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami, četrti pa na področje obrambe.

Franc Pozderek in Klemen Kotnik naslavljata problematiko zasega predmetov kot uradnega dejanja policistov v Sloveniji. Njuna analiza razkrije svojevrstno evolucijo na tem področju, saj so se z razvojem ustavnopravnega varstva pravic posameznika v primeru zasega predmetov, še posebej s širšim dojetjem privilegija zoper samoobtožbo, prilagajali tudi policijski postopki in normativna ureditev, vse s ciljem izpopolnjevanja stroke za odpravljanje napak v postopkih, kjer se zasegajo predmeti.

Če velja zaseg predmetov za tradicionalno policijsko pooblastilo, je uvedba tehničnih pripomočkov v policijske postopke precej novejšega datuma. To še posebej velja za nosljive kamere policistov, ki naj služijo tako njim kot državljanom. V tem smislu sta Anže Mihelič in Kaja Prislan Mihelič opravila eksploratorno raziskavo o odnosu javnosti do uvedbe nosljivih kamer v policijske postopke. S pomočjo spletnega anketiranja sta testirala model za ugotavljanje dejavnikov, ki napovedujejo odnos prebivalcev do nosljivih kamer, ki so v uporabi v policijskih postopkih, in ugotovila, da na posameznikov odnos do uvedbe nosljivih kamer bolj vplivajo splošna prepričanja o tehnologijah kot pa zaupanje v policijo in državo ter da prebivalci ne nasprotujejo uvedbi nosljivih kamer.

Na tehnologijo se nanaša tudi prispevek, ki sta ga napisali Mišel Szóke in Vanja Ida Erčulj. Proučevali sta dejavnike, ki so povezani s hitrostjo odziva na klic 112 v 28-ih državah Evropske unije. Ugotovili sta, da dejavniki, kot so gospodarska razvitost, gostota naseljenosti ali prisotnost dodatne številke za nujno pomoč v državi ne vplivajo na hitrost odziva na klic v sili 112. Poleg hitrosti odziva poseben problem predstavljajo lažni klici na številko 112, ki negativno vplivajo na kakovost nujenja nujne pomoči.

Silvo Grčar in Katja Eman pa se v prispevku ukvarjata z ekološko kriminaliteto, za katero so odgovorne oborožene sile, in sicer tako v vojnem kot mirnodobnem času. Gre za problematiko, o kateri se veliko ne raziskuje in poroča, avtorja pa ugotavljata, da vojaško institucionalno okolje (lahko) ustvarja, ohranja ali preprečuje okoliščine, ki generirajo ekološko kriminaliteto, katere povzročitelj je vojaška organizacija.

Vljudno vabljeni k prebiranju in razmišljanju o zapisanem.

Izr. prof. dr. Andrej Sotlar
Gl. in odg. urednik

Zaseg predmetov kot uradno dejanje policistov v Sloveniji

VARSTVOSLOVJE
letn. 24
št. 3
str. 189–202

Franc Pozderek, Klemen Kotnik

Namen prispevka:

Namen prispevka je predstaviti policijsko pooblastilo zaseg predmetov in rabo pooblastil, ki jih policisti izvajajo ob zasegu predmetov. Pri tem je namen opisati problematiko, ki se pojavlja v povezavi z izločitvijo dokazov.

Metode:

Uporabljeni sta bili deskriptivna metoda in metoda komparacije. Z analizo primarnih in sekundarnih pravnih virov smo poskušali identificirati pomanjkljivosti normativne ureditve policijskih pooblastil.

Ugotovitve:

Posegi v ustavno varovane pravice posameznika morajo biti skrbno določljivi z zakonom in nadzorovani, še posebej, če takšne posege izvaja državni represivni organ. Med takšne posege spada tudi policijsko pooblastilo zaseg predmetov. Širše dojemanje privilegija zoper samoobtožbo, ki se razteza tudi na področje zasega predmetov, je privedlo do potreb prilagajanja policijskih postopkov in normativne ureditve.

Omejitve/uporabnost raziskave:

Omejili smo se na pojma, in sicer zaseg predmetov, ki je opredeljen v Zakonu o nalogah in pooblastilih policije, Zakonu o kazenskem postopku, Zakonu o prekrških, in na postopek zasega predmetov, ki ga policisti izvajajo po določitvah Zakona o nadzoru državne meje.

Praktična uporabnost:

Prispevek je uporaben v smislu izpopolnjevanja zavedanja pravic oseb v policijskih postopkih v primeru zasega predmeta oziroma predmetov in kot izpopolnjevanje stroke za odpravljanje napak v postopkih, kjer se zasegajo predmeti.

Izvirnost/pomembnost prispevka:

Zaradi razvoja in krepitev človekovih pravic je viden vpliv na izvedbi policijskih postopkov, povezanih z zasegom predmetov. Posledično je treba vplivati tudi na krepitev policijske stroke.

Ključne besede: zaseg predmeta, policijsko pooblastilo, privilegij zoper samoobtožbo, izločitev dokazov.

UDK: 351.741:343.14(497.4)

Confiscation of objects an official taks of the police officers in the Republic of Slovenia

Purpose:

The purpose of the article is to present the police power and task to confiscate objects and the use of the powers that police officers exercise when seizing objects. Problem that arises in connection with the exclusion of evidence is also the purpose of this contribution.

Methods:

A descriptive method and a comparison method were used. By analyzing primary and secondary legal sources, we tried to identify the drawbacks of the normative regulation of police powers.

Findings:

Encroachments on constitutionally protected individual rights must be carefully defined by law and controlled, especially if such actions are carried out by a state repressive body. Such interventions also include the police authority to confiscate objects. A broader perception of the privilege against self-incrimination, which also extends to the area of objects confiscations, has led to the need of adapting police procedures and normative regulation.

Research Limitations/Implications:

We have limited this contribution to the following concepts, namely the confiscation of objects, which is defined in the Police Tasks and Powers Act, the Criminal Procedure Act, the Minor Offences Act and the procedure for confiscating objects, which is carried out by the police in accordance with the provisions of the State Border Control Act.

Practical Implications:

The contribution is useful in the sense of improving the awareness of individuals in police procedures in case of confiscation of an object or objects and also for improving the skills for correcting errors in procedures where objects are confiscated.

Originality/Value:

Due to the development and strengthening of human rights, there is a visible impact on the execution of police procedures related to the confiscation of objects. Consequently, it is also necessary to influence the strengthening of the police profession.

Keywords: confiscation of an object, police powers and tasks, privilege against self-incrimination, exclusion of evidence.

UDC: 351.741:343.14(497.4)

1 UVOD

Ustava Republike Slovenije (1991) v poglavju Človekove pravice in temeljne svoboščine utemeljuje demokratično, pravno in socialno državo. Slednje pomeni, da nihče, tudi organi oblasti ne, ne more in ne sme samovoljno ter brez zakonskega utemeljevanja posegati v človekove pravice in temeljne svoboščine. Pravica do zasebne lastnine¹ je ustavno zavarovana pravica, kar velja ne glede na narodnost, raso, spol, jezik, vero, politično ali drugo prepričanje, gmotno stanje, rojstvo, izobrazbo, družbeni položaj, invalidnost ali katerokoli drugo osebno okoliščino. Tako morajo biti v Sloveniji zagotovljene enake človekove pravice in temeljne svoboščine. Posameznik si predmet ali stvar lahko pridobi na zakonit način in mu ga država dovoli posedovati² ob upoštevanju uresničevanja socialne funkcije. Kot navaja Virant (2002), ustavni pojem lastnine dobi dejanski pomen šele z zakonsko ureditvijo in to je takrat, ko zakonodajalec v zakonu³ konkretizira lastnino kot ustavni pojem. Omejitev lastninske pravice je utemeljena, če le-ta nakazuje na interes skupnosti.

Klemenčič in drugi (2002) zapišejo, da je zaseg predmetov poseg v pravico do zasebnosti, še najbolj pa poseg v zasebno lastnino. Prav tako Žaberl (2006) komentira, da je pravica do lastnine neodtujljiva in da nihče ne sme nikomur odvzeti predmeta ali stvari. Razen v izjemnih primerih, ko imajo pooblaščenec uradne osebe pravico in dolžnost, da zasežejo predmete, ki so kot dokaz v postopku, ali predmete, ki so prepovedani ali nevarni. Takšen zaseg pa je le začasen in o dokončnem odvzemu predmeta odloča sodišče z izrekom sankcije odvzema predmetov v postopku o prekršku oziroma z istoimenskim varnostnim ukrepom v kazenskem postopku.

Osebi, ki poseduje predmet, ki je z zakonom določen kot prepovedan in ga je zaradi tega razloga ali katerega utemeljenega drugega razloga treba zaseči, pa običajno pripadajo še prav posebne pravice. Ustava Republike Slovenije (1991) določa, da mora biti vsakomur, ki je obdolžen kaznivega dejanja, ob popolni enakopravnosti zagotovljena pravica, da ni dolžan zoper sebe ali svoje bližnje priznati krivde. Prav slednji privilegij pa se razteza širše oziroma ima bistveno širši pomen kot zgolj izpovedba ali priznanje krivde.

2 ZASEG PREDMETOV V POLICIJSKEM POSTOPKU

Zaseg predmetov pogosto ni samostojno, ali bolje zapisano, edino uradno dejanje policistov oziroma izvedeno pooblastilo v posameznem postopku, kjer bi policisti zgolj izvedel zaseg predmetov. Policisti običajno zasežejo predmete ob rabi drugih pooblastil oziroma dejanj, kot so pregled osebe, varnostni pregled, osebna preiskava, hišna preiskava, ogled kraja kaznivega dejanja itd. Policisti izvedejo zaseg predmetov tudi v smislu samostojnega uradnega dejanja na način, da osebo pozovejo, naj izroči predmet, oziroma oseba predmet izroči brez poziva policista.

1 33. člen Ustave Republike Slovenije (1991) opisuje, da je zagotovljena pravica do zasebne lastnine in dedovanja.

2 Uživati in posedovati lastnino z upoštevanjem zagotavljanja gospodarske, socialne in ekološke funkcije mora določati zakon. Slednje predvideva 67. člen Ustave Republike Slovenije (1991).

3 V 37. členu "Stvarnopravnega zakonika (SPZ)" (2002) je navedeno, da lastninska pravica pomeni imeti stvar v posesti, jo uporabljati in uživati na najboljše možni način ter z njo razpolagati. Omejitve le-tega se lahko določijo le z zakonom. Prav tako, če je to potrebno, se z zakonom določita rok in pogoj lastninske pravice.

V obeh primerih je treba upoštevati privilegij zoper samoobtožbo. Stališče Višjega sodišča v Ljubljani v sodbi s št. II Kp 17143/2015, ki se upira na kazenskoprocesno teorijo in sodno prakso, je slednje, da se privilegij zoper samoobtožbo deloma razteza tudi **na izročitev predmetov**. Deloma v tem delu, da je predmete iz storilčeve sfere mogoče pridobiti neodvisno od njegove volje na podlagi odredbe državnih organov. Torej mora biti domnevni storilec prekrška ali kaznivega dejanja poučen o privilegiju zoper samoobtožbo,⁴ preden se ga pozove o izročitvi predmeta oziroma v primeru, ko domnevni storilec izkaže nameru o izročitvi predmetov oziroma ob izročitvi.

Nestrokovna raba predhodnih pooblastil (npr. pregled osebe) ali opustitev seznanitve s privilegijem zoper samoobtožbo, v sklopu zasega predmetov posledično predstavlja nezakonitost tega dokaza v konkretnem kazenskem postopku oziroma postopku o prekršku. Slednje običajno vodi v izločitve dokazov. Selinšek (2015) opisuje, da slovenska normativna ureditev sodišču onemogoča, da opre sodne odločbe na dokaz, ki krši ustavno zagotovljene pravice, ne glede na to, komu so bile kršene oziroma kdo jih je kršil. Torej je treba izločiti tudi dokaze, ki so bili pridobljeni od tretje osebe (ne samo od osumljenca kaznivega dejanja oziroma storilca prekrška), ne glede na to, da je takšne dokaze pridobil zasebnik ali država.

Obrambne strategije v postopkih pred sodiščem so vse pogostejše usmerjene na iskanje strokovnih napak v zvezi s pridobivanjem dokazov (Frangelj in Dvoršek, 2013). Ne glede na morebitno neodobravanje zapisanega pa Stušek (2013) pojasnjuje, da kljub težnji k materialni resnici v pravni državi obdolženi posameznik ne sme in ne more biti brezpogojno podvržen izrazito močnejšemu represivnemu aparatu državi in da mora biti obdolženemu zagotovljena enakost pravic.

V nadaljevanju bo predstavljeno uradno dejanje zasega predmetov, ki ga izvedejo policisti, kot samostojno pooblastilo oziroma skupaj z drugimi pooblastili, predvsem z utemeljevanjem »Zakona o nalogah in pooblastilih policije (ZNPPol)« (2013), »Zakona o kazenskem postopku (ZKP-UPB16)« (2021), »Zakona o prekrških (ZP-1-UPB8)« (2011) in »Zakona o nadzoru državne meje (ZNDM-2-UPB1)« (2010).

2.1 Zaseg predmetov z določili Zakona o nalogah in pooblastilih policije

Policisti z uradnim dejanjem zasegajo predmete zaradi procesne vrednosti oziroma kot dokazno sredstvo ali ker so določeni predmeti nevarni. Zaseg slednjih predmetov in z utemeljevanjem »ZNPPol« (2013) ni procesno opravilo, kot je zaseg, ki je opredeljen v »ZKP-UPB16« (2021) in »ZP-1-UPB8« (2011). Torej, v primeru zasega po določilih »ZNPPol« (2013), lahko govorimo zgolj o zasegu predmeta iz varnostnih razlogov. Postopek zasega je sicer zelo primerljiv s procesnim opraviлом zasega. Osebi, ki se ji predmet zaseže, se v vsakem primeru izda akt.⁵ Slednje je obvezno, saj se z zasegom posega v ustavno zavarovano pravico, tj. pravico do lastnine. Če strnemo, se zaseg predmetov po določilih

⁴ Da se ni dolžan izpovedati zoper sebe ali svoje bližnje ali priznati krivde (Ustava Republike Slovenije, 1991, 29. člen).

⁵ Drugi odstavek 54. člena »ZNPPol« (2013) določa, da se za zasežene predmete osebi izda potrdilo o zasegu.

»ZNPPol« (2013) izvede za predmete, ki so **primerni** za napad⁶ (Senčar, 2015a; Žaberl, 2006).

Pri določilu oziroma navedbi »predmeti za napad« kljub morebitnemu dvomu ne moremo govoriti, da je zakonodajalec kršil ustavno načelo pravne države v smislu nedoločnosti vsebine pravne norme z utemeljevanjem, da bi lahko zakonodajalec termin nadomestil z navedbo, da se s pooblastilom zasega zaseže orožje in ne predmeti, primerni za napad. Niti niso opravičena namigovanja, da je zaradi takšnega opisovanja predmetov potreba zaradi domnevne nedoločnosti dodatno pojasnjevati predpis oziroma pravno normo. O nejasnosti oziroma nedoločljivosti ali celo kršitvi ustavnega načela pravne države v tem primeru ne moremo govoriti. S slednjim se strinja tudi Šturm (2002), ko zapiše, da zahteva po jasnosti in določnosti ne pomeni, da morajo biti predpisi taki, da jih ne bi bilo treba razlagati.

Torej se v policijskem postopku in z določili »ZNPPol« (2013) lahko zasežejo predmeti, ki niso zgolj določeni za orožje. Predmet zasega je lahko predmet, ki je namenske rabe v popolnem nasprotju z napadom. Senčar (2015a) slednje predmete označi kot predmete za opravljanje neke dejavnosti in so lahko primerni za napad – izvijač, kladivo itd.⁷

Pomembno je izpostaviti, kaj stori policija in kako ravna z zaseženimi predmeti, ki so zaseženi z določili »ZNPPol« (2013). Postopek ravnanja z zaseženimi predmeti je tesno povezan z namenom zasega. Senčar (2015a) sicer s komentarjem pooblastila zasega po »ZNPPol« (2013) navaja, da so takšni predmeti pogosto zaseženi kot nosilci morebitnih sledi in so potrebni za kazenski postopek ali so drugače povezani z obdolžilnim predlogom v postopku o prekršku. Slednja trditev je nekoliko nejasna ali celo napačna,⁸ saj je zaseg po »ZNPPol« (2013) opredeljen kot neprocesno uradno dejanje. V primeru potreb, da je predmet potreben pri nadaljnjem (pred)kazenskem postopku ali postopku o prekršku, policist predmet zaseže z določili »ZKP-UPB16« (2021) oziroma »ZP-1-UPB8« (2011). Predaja zaseženega predmeta, kot ga predvideva »ZNPPol« (2013), oziroma pojasnjevanje slednje norme in posledičnega ravnanja s predmeti je bolj smiselno s sledečim, da policisti predmet dejansko izročijo⁹ pristojnemu sodišču ali drugemu organu, ker je bil le-ta predmet zasežen npr. ob izvajanju pooblastila privedbe in je bila oseba tako rekoč s predmeti predana sodišču. Druge načine ravnanj z zaseženimi predmeti zakonodajalec jasno in nedvomno nakaže z zakonsko ureditvijo,¹⁰ ko navede, da se predmeti vrnejo osebi ali odvzamejo:

- če se morajo odvzeti po določilih (drugega) zakona oziroma
- če je oseba nedvomno izrazila, da jih ne želi imeti več v lasti.

Ravnanje z zaseženimi predmeti, hrambo zaseženih predmetov in uničenje zaseženih predmetov natančno opisuje še »Pravilnik o policijskih pooblastilih« (2014).¹¹ Pravilnik sicer navaja, da se na predmetih lahko opravijo

6 Tudi predmete, primerne za samopoškodovanje, ter predmete, s katerimi se lahko huje ogrozi javni red ali splošna varnost ljudi ali premoženje (»ZNPPol«, 2013).

7 K temu lahko pripišemo še sekiro, lopato, vile, žago ...

8 Tretji odstavek 54. člena »ZNPPol« (2013) navaja, da predmete iz tega člena policisti morajo izročiti pristojnemu organu, pri katerem poteka nadaljnji postopek.

9 Zakonodajalec je uporabil termin »izročijo« in ne posredujejo, pošljejo itd.

10 Od tretjega do šestega odstavka 54. člena »ZNPPol« (2013).

11 Od 18. do 20. člena »Pravilnika o policijskih pooblastilih« (2014).

kriminalističnotehnična opravila z nameni pridobivanja dokazov, a to z nedvomnim določilom, da če se po zasegu ugotovi, da je treba opraviti navedena opravila (»Pravilnik o policijskih pooblastilih«, 2014). Torej v primeru, da če policist že pred zasegom predmetov ve, da bo potrebno kakšno kriminalističnotehnično opravilo, predmeta ne sme zaseči z utemeljevanjem pogojev po določilih »ZNPPol« (2013).

2.2 Zaseg predmetov v predkazenskem postopku in ob postopku o prekršku

Od uradnega dejanja zasega z določili ZKP prehajamo iz splošnih pooblastil na procesna pooblastila. Žerjav (1994) takšno vrsto zasega poimenuje opravila, s katerimi policija odkriva in preiskuje kazniva dejanja, ter pojasnjuje, da se predmete največkrat zasega pri ogledu kraja kaznivega dejanja. Pri slednjem opravilu se zasega predmete, ki imajo zvezo s kaznivim dejanjem ali s storilcem.

Policisti zasegajo predmete, ki se po normativni ureditvi morajo vzeti, predmete, ki bi lahko bili dokaz v kazenskem postopku in se s tem zavarujejo sledi ter bi bilo nevarno odlašati takšen zaseg, in predmete, ki so predmet naloga sodišča (Žerjav, 1994). Podobno opisuje Žaberl (2006), ko zapiše, da se zaseg, kjer se predmeti po zakonu morajo zaseči, imenuje obligatorni zaseg. Fakultativni zaseg pa je izraz za zaseg predmetov, ki utegnejo biti dokazilo v kazenskem postopku.

»ZKP-UPB16« (2021) določa, da kdor ima točno določene predmete, ki jih je treba zaseči, mora le-te predmete na poziv policije¹² izročiti. Žaberl (2006) zapiše, da je dolžnost izročitve določenega predmeta splošna državljanska dolžnost. Slednje poimenuje edicijska dolžnost, a hkrati opozarja, da je šele odredba sodišča¹³ tisti akt, s katerim se imetnika predmeta lahko prisili k izročitvi.

Če govorimo o edicijski dolžnosti, ima »ZKP-UPB16« (2021) določilo, da so le-te opravičeni državni organi, če mislijo, da je objava zasežene vsebine škodljiva za splošno korist. O slednjem sicer dokončno odloča sodišče. Podjetja oziroma druge pravne osebe lahko glede objave zasežene vsebine¹⁴ zahtevajo, da se podatki v zvezi z njihovim poslovanjem ne objavijo.

V primeru prostovoljne izročitve obremenilnih predmetov lahko pride do kršitve privilegija zoper samoobtožbo. Pri presoji prostovoljnosti pa je ključno, da je oseba v postopku ustrezno poučena in da takšna izročitev ne temelji na izrabljanju njegove nevednosti. Pogoj za prostovoljnost osumljenčeve odločitve je namreč ravno seznanjenost v postopku s pravicami, ki v prvi vrsti zajemajo pouk o pravici do privilegija zoper samoobtožbo.¹⁵ Horvat (2004) je že pred časom nakazal, da je sodobnejša procesna teorija usmerjena k temu, da je edicijske dolžnosti oproščena tudi oseba, ki je v vlogi osumljenca.

Ob zasegu predmetov se izpolni zapisnik, ki ga podpišeta policist in oseba, ki so ji bili predmeti zaseženi. Na zapisniku se natančno navedeta opis predmeta

¹² Tudi državnega tožilca ali sodišča.

¹³ Lahko je to odredba za hišno preiskavo, ki sama po sebi že vsebuje pooblastilo (nalog) za zaseg predmetov. Slednje pojasnjuje Vrhovno sodišče v sodbi I Ips 54/2003.

¹⁴ Predvsem je zakonodajalec pri tem predvideval za zasežene listine ter druge dokumente in ne zgolj predmete (»ZKP-UPB16«, 2021).

¹⁵ Takšno stališče je zavzelo tudi Vrhovno sodišče v sodbi I Ips 41786/2016.

in kje so bili predmeti najdeni oziroma na kakšen način¹⁶ so bili zaseženi. Zaseženi predmeti se skupaj s kazensko ovadbo oziroma poročilom v dopolnitev kazenske ovadbe posredujejo na okrožno državno tožilstvo oziroma v ustrezno kriminalističnotehnično obdelavo. Predmete, ki niso storilčeva last in se jih ne potrebuje v nadaljnjem postopku (npr. za kriminalističnotehnična opravila), se lahko že v predkazenskem postopku vrne lastniku. S slednjo trditvijo se pred časom sicer ni strinjal Žerjav (1994), ko je zapisal, da se morajo takšni predmeti poslati pristojnemu tožilcu oziroma se mu s kazensko ovadbo sporoči, kje in zakaj se takšen predmet hrani.

Nekoliko drugače kot v predkazenskem postopku¹⁷ je zakonodajalec uradno dejanje zasega uredil na področju prekrškovnega prava. Za postopek o prekršku je predviden odvzem predmetov in se le-ta izvede z odredbo sodišča, sodbo o prekršku ali odločbo o prekršku, ki jo izda prekrškovni organ. Zaseg predmetov lahko še pred sodbo o prekršku izvedejo uradne osebe, ko izvedo za prekršek. In sicer za predmete, ki so bili uporabljeni pri storitvi prekrška ali so namenjeni za prekršek in če so nastali s prekrškom. Predmete, za katere je predviden obvezen oziroma obligatorni odvzem, opisujejo področni zakoni.¹⁸ Prav tako lahko policist zaseže predmete za potrebe postopka o prekršku (npr. za dokazovanje prekrška) z utemeljevanjem »ZKP-UPB16« (2021), saj zakon o prekrških napotuje na smiselno uporabo navedenega zakona na področju zasega in odvzema predmetov (»ZP-1-UPB8«, 2011). Prav tako kot v predkazenskem postopku se ravna s predmeti, zaseženimi za potrebe postopka o prekršku. Torej se le-ti predmeti vložijo v spis prekrškovnega organa, posredujejo sodišču oziroma se na zaseženih predmetih opravijo določena kriminalističnotehnična opravila.

3 ZASEG PREDMETOV Z RABO SPLOŠNIH POLICIJSKIH POOBLASTIL

Policisti zgolj z rabo enega policijskega pooblastila skoraj nemogoče zaključijo postopek. Če pojasnimo s primerom, bi to najlažje predstavili s tem, da že pri najosnovnejšem postopku npr. ugotavljanju identitete osebe, policisti uporabijo več pooblastil,¹⁹ saj osebi začasno omejijo gibanje, jo opozarjajo in seznanjajo, morebiti ukazujejo ali odrejajo itd. Podobno je s pojasnjevanjem postopkov, v katerem je zasežen določen predmet. Kot je razvidno iz uvodnih navedb, se z zasegom posega v lastninsko pravico posameznika in prav takšni postopki postajajo kompleksnejši ter si s tem zaslužijo posebne, ali bolje rečeno, še skrbnejše obravnave.

Policisti zasegajo predmete pri rabi policijskih pooblastil, ki so na videz preiskovalno naravnana, a to niso, temveč so izrazito splošne – varnostne narave in se tudi z njimi posega v ustavno zavarovano lastninsko pravico. Slednja pooblastila so tako rekoč na meji s tem, da bi bila za rabo takšnih pooblastil²⁰ že v

¹⁶ Prostovoljna izročitev s seznanitvijo privilegija zoper samoobtožbo, npr. pri pregledu osebe.

¹⁷ ZKP opredeljuje postopek zasega in razloge. Zaseg predmetov, ki je t. i. dokončen in je označen kot varnostni ukrep – odvzem predmetov, je določen s kazenskim zakonom (»ZKP-UPB16«, 2021).

¹⁸ Npr. prepovedane droge po »Zakonu o proizvodnji in prometu s prepovedanimi drogami« (1999) ali motorno vozilo pod določenimi pogoji v »Zakonu o pravilih cestnega prometa« (2021).

¹⁹ Ugotavljanja identitete (»ZNPPol«, 2013, 40. člen), začasna omejitev gibanja (»ZNPPol«, 2013, 56. člen), opozorilo (»ZNPPol«, 2013, 38. člen) itd.

²⁰ Predosem sta mišljena varnostni pregled in pregled osebe, ki ju policija lahko opravi z določili policijske zakonodaje. Prav tako kontrola potnikov, prevoznega sredstva in stvari s področja mejne kontrole ali pregled

zgolj nekoliko drugačnih situacijah potrebna presoja sodišč oziroma odredba kot preiskovalna dejanja. Tuja sodna praksa (predvsem v ZDA) je že pred nekaj časa izoblikovala stališče za takšne primere. Kot navaja Coleman (1990), lahko policisti ob izvajanju sodne odredbe za preiskavo, ki se nanaša na zaseg predmetov, zasežejo predmete, ki jih je po zakonu treba zaseči. Slednji se lahko zasežejo pod pogojem, da so, kot zapiše Coleman (1990), na očeh (angl. *plain view*). Takšen zaseg predmetov mora biti nenačrtovan oziroma se do takšnega predmeta pride tako rekoč po naključju.

Če se vrnemo na naš pravni sistem in zaseg predmetov kot uradno dejanje policistov, pri tem lahko zapišemo, da policisti pogosto zasegajo predmete ob rabi pooblastil **varnostnega pregleda in pregleda osebe**. Senčar (2015b) je izpostavil, da je bil zaseg predmetov v interakciji s pooblastilom varnostnega pregleda v preteklosti predmet obravnave v pritožbenih postopkih zoper policiste in tudi pooblastilo, o katerem je presojalo sodišče. Kot določa »ZNPPol« (2013), lahko policisti opravijo varnostni pregled izključno zaradi zagotavljanja varnosti²¹ in pri izvedbi tega pooblastila ugotavljajo, ali je oseba oborožena oziroma ima pri sebi nevarne predmete ali snovi. Varnostni pregled se opravi s pretipavanjem oblačil, tudi lasišča ter pregleda obutev. Takšno opravilo ne sme obsegati telesnega pregleda niti osebne preiskave.²² Policisti varnostni pregled opravijo glede na omenjene okoliščine. V določenih primerih je varnostni pregled, ne glede na dane okoliščine, obvezujoče opravilo²³ (npr. pred namestitvijo osebe v prostor za pridržanje). Slednje je določil tudi zakonodajalec.

Torej je povsem logično, da policist pri izključevanju nevarnosti oziroma nevarnih snovi ali predmetov nenačrtno najde snov, ki jo je po zakonu treba zaseči. Zgodi se, da policist pri varnostnem pregledu najde npr. zvitek heroina, ki ne predstavlja neposredne nevarnosti za postopke oziroma za samopoškodovanje ali napad, vendar ker gre za prepovedano drogo, je le-to treba zaseči. Takšen zaseg je opravičen, če policist varnostni pregled opravlja iz razlogov zagotavljanja varnosti v policijskem postopku in ne z namenom, da takšen prepovedan predmet odkrije ali ga želi odkriti.

Zakonodajalec je z uveljavitvijo pooblastila **pregleda osebe**, ki je določeno v 52. členu »ZNPPol« (2013), že posegal na preiskovalno področje. Cilj pregleda osebe je torej zaseg predmetov, ki jih je po zakonu treba zaseči. Pravna norma v določenih delih nekoliko spominja na uveljavljanje (predhodno) omenjene doktrine *plain view* v naš pravni red. Pri navedeni doktrini, ki izvira iz ZDA, gre, kot opisuje Gilsinger (2013), za utemeljevanje zakonitosti zasega, ko policisti le-to izvajajo brez predhodne odredbe sodišča, pri tem pa mora biti izveden zaseg nenačrtovan oziroma mora biti odkritje predmeta, ki je kot obremenilni dokaz oziroma predmet, ki ga je po zakonu treba zaseči, tako imenovano »na očeh«. Novakowski (2019) opisuje, da mora dejstvo »na očeh« spremljati še pogoj, da

prevoznih sredstev, potnikov in prtljage, ki so opredeljeni v ZKP.

21 Zakonodajalec slednje izkaže s tem, ko zapiše »če je glede na okoliščine mogoče pričakovati njen napad ali samopoškodovanje« (»ZNPPol«, 2013).

22 V zvezi osebne preiskave glej ZKP, XVIII. poglavje, preiskovalna dejanja. Za utemeljevanja telesnega pregleda glej ZKP, člen 266 (»ZKP-UPB16«, 2021).

23 Podobno opisuje tudi Senčar (2015b), ko s komentarjem pooblastila varnostnega pregleda le-tega opisuje v dveh kategorijah, in sicer kadar se policisti odločijo glede na dane okoliščine in kadar je opravljanje varnostnega pregleda nujno potrebno.

policija izvaja zakonito nalogo oziroma pooblastilo oziroma je policija zakonito prisotna tam, kjer se izvede zaseg. Odkritje dokazov, ki mora biti nenamerno, se ne enači z nepričakovanim v smislu učinka presenečenosti, da policija najde določen predmet. Predmet zasega mora biti odkrit s pomočjo **policistovih čutil**,²⁴ kar ne pomeni, da mora biti dobesedno »na očeh«. In še kot zadnji pogoj za utemeljevanje rabe doktrine *plain view* je določeno, da mora biti policistu takoj znano,²⁵ da za predmet, ki se zasega, obstaja visoka stopnja suma oziroma verjetnosti, da je predmet zasega povezan s kriminalno dejavnostjo.

Bistvo zakonitosti izvedbe pooblastila pregleda osebe je, da je policist neposredno zaznal in da obstaja velika verjetnost, da ima oseba pri sebi predmete, ki jih je treba po zakonu zaseči. Neposredna zaznava torej zajema čutila policista in veliko verjetnost, ki jo Žaberl (2015) primerja v matematičnem smislu oziroma s pričakovanjem bistvenega preseganja 50 %, kar pa ne pomeni gotovosti.

Pooblastilo pregleda osebe, ki ne obsega telesnega pregleda in osebne preiskave, je posebno po tem, da se lahko pregledajo le tisti deli oblačil oziroma stvari, kjer je bil zaznan predmet oziroma kamor ga je oseba skrila ob zaznavi policista. Pregled osebe obsega tudi pregled vozila. Prav tako je posebnost pooblastila ta, da policist pred izvedbo takega pregleda, če okoliščine to dopuščajo, osebi ukaže, da mora sama izročiti dotični predmet, razen, če bi lahko s tem ogrozil varnost ljudi ali premoženja. Šele po izrečenem ukazu in morebitni neizročitvi lahko policist z rokami pretipa oblačila osebe ter pregleda stvari in jih zaseže. Zaseg se glede na naravo predmeta izvede z določili prekrškovnega prava oziroma po pravilih predkazenskega postopka.

Potrebno je zavedanje, da se pooblastilo pregleda osebe izvaja pred sumom oziroma pred tem, ko je oseba osumljena določenega kaznivega ravnanja. S statusom osumljenca namreč oseba pridobi določene pravice oziroma so s tem postopki vezani na ZKP (»ZKP-UPB16«, 2021) oziroma ZP-1 (»ZP-1-UPB8«, 2011). S slednjim se strinja tudi Višje sodišče v Ljubljani v sklepu V Kp 8271/2021 s tem, ko je določilo, da je za presojo, ali je pri izročitvi predmetov s strani obdolženca šlo za procesno kršitev v postopku o prekršku oziroma v predkazenskem postopku, bistveno vprašanje, ali je v trenutku poziva policista osebi v postopku k izročitvi predmetov nanj že bil osredotočen sum (razlogi za sum) bodisi storitve kaznivega dejanja bodisi prekrška. V prvem primeru se sproži pravica obdolženca oziroma dolžnost policije za pravni pouk.²⁶

Ob takšnem, sicer utemeljenem, sklepu sodišča, se pojavi vprašanje o smiselnosti določbe drugega odstavka 52. člena »ZNPPol« (2013), ki določa, da mora biti osebi ukazano, da naj izroči dotični predmet, ki je bil predhodno neposredno zaznan in za katerega obstaja velika verjetnost, da ga je po zakonu treba zaseči. Policist torej ukaže osebi, naj izroči zavitek z belo prašnato vsebino, ki ga je stisnil v pest leve roke. Pri tem pa se oseba seznanj s pravicami, ki ji

24 Vrhovno sodišče v *Minnesota* (United States Supreme Court, 1993) je v sodbi *Minnesota proti Dickersonu* poudarilo, da policist lahko zatipa predmet in ne le vidi. Slednje je poimenovalo kot *plain touch*. Sicer je v dotični zadevi policist prešel okvirje doktrine *plain view* in je ravnal nezakonito.

25 Policist ne sme opravljati dodatne aktivnosti, usmerjene v potrjevanje dejstev, da predmet izvira iz kaznivega dejanja in ga je za to treba zaseči. Slednje je Vrhovno sodišče v *Arizona* (United States Supreme Court, 1987) utemeljevalo v zadevi *Arizona proti Hicksu*, ko je policist po zaznavi domnevno spornega predmeta preverjal serijsko številko le tega predmeta in je s tem ravnal v neskladju z doktrino *plain view*.

26 Privilegij zoper samoobtožbo po četrtem odstavku 148. člena »ZKP-UPB16« (2021) oziroma v primeru postopka o prekršku pravice po drugi alineji drugega odstavka 55. člena »ZP-1-UPB8« (2011).

pripadajo, in sicer je med temi pravicami tudi, da predmeta ni dolžna izročiti (kot že omenjeno se takšna pravica razteza na privilegij zoper samoobtožbo). Ob takšni normativni ureditvi policist osebo v postopku opozori na možnost storitve prekrška,²⁷ saj mora oseba ravnati po zakoniti odredbi oziroma zakonitem ukrepu uradne osebe. Vitamvas (2022) se sprašuje, kdaj policisti sploh še smejo izvesti pregled osebe. Ob zakonski ureditvi pregleda osebe in ob vseh pogojih za izvedbo pregleda osebe po »ZNPPol« (2013) ima policist dejansko že osredotočenost suma²⁸ na osebo. Vitamvas (2022) nadalje opisuje, da se zaseg predmetov ob takšnem dojemanju dejstev lahko izvede le ob odredbi za osebno ali hišno preiskavo ali pa s prostovoljno izročitvijo, s poučitvijo o privilegiju zoper samoobtožbo in tako svoje razmišljanje razvija v smer, da pregled osebe ob trenutni normativni ureditvi ni mogoč.

Pregled prevoznih sredstev, potnikov in prtljage je pooblastilo, ki ga policiji daje drugi odstavek 148. člena »ZKP-UPB16« (2021). Pri rabi tega pooblastila ne gre zgolj za neposredno opazovanje, temveč tudi za dejanski pregled vozila, pri katerem policija sme opraviti pregled prevoznih sredstev, potnikov in prtljage. Pregled vozila obsega pregled (s čutili vida, sluha, vonja in otipa) vseh prostorov prevoznega sredstva (in stvari v njem), razen tistih, ki so zaprti, skriti oziroma takšni, da je treba za njihovo pregledovanje uporabiti posebna tehnična sredstva ali metode, kot so razstavljanje, rezanje, lomljenje itd. V slednjih primerih ne gre več za pregled, temveč za procesno dejanje preiskave vozila, ki pomeni globlji poseg v zasebnost posameznika in se zato sme opraviti le pod pogoji, ki jih določa zakon za izvedbo hišne preiskave. Če pojasnimo s primerom: če policija, nanašajoča se na obravnavano pooblastilo, odpre in pregleda nezaklenjen predal v armaturi osebnega vozila in pri tem ne potrebuje nobenih posebnih tehničnih sredstev ali metod, je opravila pregled vozila v skladu z drugim odstavkom 148. člena »ZKP-UPB16«²⁹ (2021). Torej takšne vrste pregled ni formalno procesno dejanje in ob rabi le-tega policisti niso dolžni narediti zapisnika oziroma o tem policisti naredijo uradni zaznamek (Sklep Višjega sodišča v Ljubljani V Kp 8238/2010).

Policija lahko pooblastilo pregled prevoznih sredstev, potnikov in prtljage uporabi, če so podani **razlogi za sum**, da je bilo storjeno kaznivo dejanje, za katero se storilec preganja po uradni dolžnosti. Pri tem mora policija ukreniti potrebno, da se izsledi storilec kaznivega dejanja, da se storilec ali udeleženec ne skrije ali ne pobegne, da se odkrijejo in zavarujejo sledovi kaznivega dejanja in predmeti, ki utegnejo biti dokaz, in da se zberejo vsa obvestila, ki bi utegnila biti koristna za uspešno izvedbo kazenskega postopka (»ZKP-UPB16«, 2021).

Kontrola osebe, pregled prevoznega sredstva in stvari oziroma t. i. izravnalni ukrep je poimenovano pooblastilo, ki je opredeljeno v »ZNDM-2-UPB1« (2010) in je na prvi pogled podobno pooblastilu pregledu prevoznih sredstev, potnikov in prtljage iz »ZKP-UPB16« (2021), vendar je treba ločiti bistvene razlike med navedenima pooblastiloma. Lahko zapišemo, da obe pooblastili nista formalno

27 Kdor na kraju postopka ne upošteva odrejenega zakonitega ukrepa ali odredbe uradne osebe, je storil prekršek (»Zakon o varstvu javnega reda in miru (ZJRM-1)«, 2020). Natančneje glej prvi odstavek 22. člena citiranega zakona.

28 Da je oseba osumljena storitve prekrška ali kaznivega dejanja.

29 Slednjo sodno prakso, ki se nanaša na določilo ZKP oziroma na pregled prevoznih sredstev, potnikov in prtljage, utemeljuje Višje sodišče v Ljubljani v sklepu št. V Kp 25162/2019.

procesni dejanji,³⁰ a imata skupen oddaljeni cilj – odkrivanje kriminalitete. V nadaljevanju predstavljamo pojasnilo Vrhovnega sodišča v Sodbi I Ips 337/2009 glede izravnalnega ukrepa. Policisti lahko zaradi preprečevanja nedovoljenega vstopa in bivanja na ozemlju Republike Slovenije ter preprečevanja in odkrivanja čezmejne kriminalitete na mednarodnih prometnih povezavah in objektih, pomembnih za čezmejni promet, če to opravičujejo varnostne razmere, ugotavljajo identiteto oseb ter opravijo kontrolo potnikov, prevoznega sredstva in stvari. »ZNDM-2-UPB1« (2010) je bil usklajen s schengenskimi pravili (Uredba (EU) 2016/399 ..., 2016), kjer je določeno, da se notranja meja lahko prehaja na katerikoli točki brez opravljanja mejne kontrole oseb, ne glede na njihovo državljanstvo. Določena so tudi pravila o kontroli znotraj ozemlja. Z vstopom Republike Slovenije v schengenski prostor je bil odpravljen nadzor na mejah z državami članicami Evropske skupnosti. Zakonodajalec je z »ZNDM-2-UPB1« (2010) predvidel izravnalne ukrepe za preprečevanja kriminalitete in drugih tveganj za varnost na ozemlju države. To so ukrepi oziroma pooblastila, ki jih policisti izvajajo pri mejni kontroli potnikov, prevoznega sredstva in stvari. Kontrola prevoznega sredstva je kontrola, ki zajema zunanji in notranji vidni pregled prevoznega sredstva in preiskavo prevoznega sredstva. V primeru suma, da oseba prevažata prepovedane predmete, sme policist preiskati prevozno sredstvo, kar pomeni podroben pregled vseh delov, vključno z razstavljanjem posameznih delov prevoznega sredstva. Pri takšni kontroli sme policist uporabljati ustrezne tehnične pripomočke. Izravnalne ukrepe z namenom preprečevanja in odkrivanja čezmejne kriminalitete lahko policisti opravijo na mednarodnih prometnih povezavah in če to opravičujejo varnostne razmere le na podlagi suma, da gre za čezmejno kriminaliteto. Slednja pomeni izvrševanje kateregakoli kaznivega dejanja, ki se izvaja na ozemlju dveh ali več držav (kot npr. tihotapstvo oseb, orožja, prepovedanih drog in podobno). Tako po drugem odstavku 148. člena »ZKP-UPB16« (2021) kot tudi po določbi 35. člena »ZNDM-2-UPB1« (2010) morajo obstajati določeni razlogi za sum (to je nizka stopnja verjetnosti), da je bilo storjeno ali da se izvaja kakšno kaznivo dejanje, za katero se storilec preganja po uradni dolžnosti, oziroma gre za sum čezmejne kriminalitete.

4 ZAKLJUČEK

Z zasegom predmetov, ki ga kot uradno dejanje izvedejo policisti v Republiki Sloveniji, se posega v ustavno varovano pravico do zasebne lastnine. Zaključimo lahko, da je zaseg, ki ga policisti izvedejo in le-takšen zaseg ni izveden s pravnomočno sodbo oziroma odločbo pristojnega organa, zgolj začasen, kar pomeni, da se s takšnim zasegom le začasno omeji lastninska pravica in ne pomeni trajnega odvzema navedene pravice.

Poudarek je na tem, da policisti običajno zasežejo predmete ob rabi drugih pooblastil oziroma uradnih dejanj, možno pa je tudi izvesti zaseg predmetov v smislu samostojnega policijskega pooblastila na način, da osebo pozovejo, naj izroči predmet oziroma oseba predmet izroči brez poziva policista. Pri tem je treba

³⁰ Višje sodišče v Ljubljani v sklepu s št. V Kp 8238/2010 pojasnjuje, da pregled po drugem odstavku 148. člena ZKP ni formalno procesno dejanje.

upoštevati privilegij zoper samoobtožbo, o čemer mora biti domnevni storilec prekrška ali kaznivega dejanja poučen, še preden je pozvan k izročitvi predmeta.

Tako kot stranke v postopku, tj. kršitelji oz. storilci kaznivih dejanj, so tudi policisti pri izvajanju nalog policije upravičeni do ustavno varovanih pravic. Med te pravice uvrščamo tudi pravico nedotakljivosti človekovega življenja, kar je še toliko bolj poudarjeno v samem policijskem postopku. Namreč, s policijskim pooblastilom zasega predmetov ima policist možnost vpliva na lastno varnost, saj so lahko posamezni predmeti uporabljeni za poškodovanje ali napad nanj. Podobno zapišejo Klemenčič in drugi (2002), ko pojasnjujejo, da je o pravicah policistov možno razpravljati v dveh smereh. Pri tem je izpostavljeno, da ena od teh smeri govori o tem, da ustava jamči policistom človekove pravice v enakem obsegu kot vsakemu državljanu Republike Slovenije.

Z zasegom predmetov, in sicer za čas policijskega postopka, policist posredno izkazuje tudi lasten interes, saj si želi zagotoviti varnost. Nekoliko drugačen odnos do predmetov oziroma brez neposrednega lastnega interesa ima policist, ko zasega predmete:

- ki jih je po zakonu treba zaseči,
- ko predmeti zaradi narave odklonskega ravnanja niso več primerni za primarno rabo in/ali obstaja verjetnost, da bo sodišče odreklo lastninsko pravico lastniku,
- na katerih je zaradi hujšega odklonskega vedenja treba opraviti posamezna kriminalističnotehnična opravila.

V prispevku smo se izognili podrobnemu pojasnjevanju zasegov predmetov, ki so predmet sodne odločbe. Posebno obravnavo v prispevku smo namenili posameznim policijskim pooblastilom, ki imajo značaje preiskovalnih ravnanj, a vendar to še niso in posledično za izvedbo takšnih ravnanj ali ukrepov ni potrebna sodna odločba. Tako smo opisovali zaseg predmetov, ki se izvede ob rabi pooblastil varnostnega pregleda, pregleda osebe, pregleda prevoznih sredstev, potnikov in prtljage ter kontroli osebe, pregleda prevoznega sredstva in stvari. Z rabo teh pooblastil policisti v postopkih pogosto odkrijejo predmete, ki so prepovedani ali izvirajo iz kaznivega dejanja ter jih zasežejo. Zaradi rabe pooblastil, ki so v posameznih delih preiskovalne narave ali pa vsaj dajejo takšen videz, so namreč takšni zaseženi predmeti deležni argumentiranja o izločitvi dokazov. Privilegij do samoobtožbe, ki se razteza tudi na izročitev osumljencu obremenjujočih predmetov, je pogost razlog izpodbijanja upravičenosti izvedbe zasega predmetov in s tem celotnega postopka. Tako se pri izvajanju posameznih pooblastil, ki vodijo v dokončen odvzem zaseženih predmetov, niti ne postavlja samo vprašanje, ali je obstajala najnižja verjetnost o obstoju kaznivega ravnanja (kaznivo dejanje ali prekršek), pač pa se ugotavljajo dejstva, kdaj je oseba v postopku ali celo pred policijskim postopkom dobila vlogo osumljenca in s tem pripadajoče pravice. Prav zaradi takšnih dejstev je v stroki potrebna nenehna razprava in argumentacija rabe policijskih pooblastil. S pravno prakso in dojemanjem privilegija zoper samoobtožbo, v smislu raztezanja tega privilegija ne le na izpovedbo osumljenega, temveč tudi na izročitev predmetov, lahko sklepamo, da bo raba posameznih pooblastil, ki vodijo v zaseg predmetov, zelo

otežena. S to trditvijo mislimo predvsem na pooblastilo pregleda osebe, ko policist med pregledom najde predmet in mora nadaljevati postopek po »ZKP-UPB16« (2021), »ZP-1-UPB8« (2011) ali drugem zakonu. O odvzemu prepovedanega predmeta dokončno odločita sodišče s sodbo ali upravičen prekrškovni organ z odločbo o prekršku.

UPORABLJENI VIRI

- Coleman, J. C. (1990). Police seizure of items not listed in warrant – Supreme court voids inadvertent discovery requirement. *Crime to court: Police officers handbook*, (1990), 1–3.
- Frangež, D. in Dvoršek, A. (2013). *Preiskovanje in dokazovanje prepovedi: Kazenskopравни in kriminalistični vidiki*. Univerza v Mariboru, Fakulteta za varnostne vede.
- Gilsinger, D. J. (2013). Oklahoma’s plain view rule: Licensing unreasonable searches and seizures. *Tulsa Law Review*, 18(4), 674–697.
- Horvat, Š. (2004). *Zakon o kazenskem postopku (ZKP): S komentarjem*. GV Založba.
- Klemenčič, G., Kečanović, B. in Žaberl, M. (2002). *Vaše pravice v policijskih postopkih*. Pasadena.
- United States Supreme Court. (1987). *Arizona v. Hicks*, No. 85-1027.
- United States Supreme Court. (1993). *Minnesota v. Dickerson*, No. 91-2019.
- Novakowski, M. (2019). Plain view is a seizure power only. *Blue Line, Canada’s Law Enforcement Magazine*, 31(8), 26–27.
- Pravilnik o policijskih pooblastilih. (2014, 2017). *Uradni list RS*, (16/14, 59/17).
- Selinšek, L. (2015). Izločitev dokazov v kazenskem postopku: Primerjalnopravni pogled. *Pravna praksa*, 34(28), 2–6.
- Senčar, A. (2015a). Zaseg predmetov. V M. Nunič (ur.), *Zakon o nalogah in pooblastilih policije s komentarjem* (str. 188–193). GV Založba.
- Senčar, A. (2015b). Varnostni pregled. V M. Nunič (ur.), *Zakon o nalogah in pooblastilih policije s komentarjem* (str. 167–178). GV Založba.
- Višje sodišče v Ljubljani. (2014). Sklep V Kp 8238/2010.
- Višje sodišče v Ljubljani. (2021). Sklep V Kp 8271/2021.
- Višje sodišče v Ljubljani. (2021). Sodba II Kp 17143/2015.
- Vrhovno sodišče. (2010). Sodba I Ips 337/2009.
- Vrhovno sodišče. (2020). Sodba I Ips 41786/2016.
- Vrhovno sodišče. (2004). Sodba I Ips 54/2003.
- Stušek, J. (2013). Nedovoljeni dokazi z vidika odvetnika – izločitev dokazov. V D. Frangež in A. Dvoršek (ur.), *Preiskovanje in dokazovanje prepovedi: Kazenskopравни in kriminalistični vidiki* (str. 145–160). Univerza v Mariboru, Fakulteta za varnostne vede.
- Stvarnopravni zakonik (SPZ). (2002, 2013, 2020). *Uradni list RS*, (87/02, 91/13, 23/20).
- Šturm, L. (2002). Splošne določbe. V L. Šturm (ur.), *Komentar Ustave Republike Slovenije* (str. 43–168). Fakulteta za podiplomske državne in evropske študije.
- Uredba (EU) 2016/399 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 9. marca 2016 o Zakoniku Unije o pravilih, ki urejajo gibanje oseb prek meja (Zakonik o

- schengenskih mejah) (2016). *Uradni list Evropske unije*, (L77/1).
- Ustava Republike Slovenije (URS). (1991, 1997, 2000, 2003, 2004, 2006, 2013, 2016, 2021). *Uradni list RS*, (33/91-I, 42/97, 66/00, 24/03, 69/04, 68/06, 47/13, 75/16, 92/21).
- Virant, G. (2002). Komentar 1. odstavek 67. člena in ustavnosodna presoja. V L. Šturm (ur.), *Komentar Ustave Republike Slovenije* (str. 636–653). Fakulteta za podiplomske državne in evropske študije.
- Vitamvas, L. (2022). Omejena policijska pooblastila po uveljavitvi novele ZKP-N. *Pravna praksa*, 29(30), 18–19.
- Zakon o kazenskem postopku (ZKP-UPB16). (2021, 2022, 2023). *Uradni list RS*, (176/21, 96/22, 2/23).
- Zakon o nadzoru državne meje (ZNDM-2-UPB1). (2010, 2013, 2017, 2019, 2020, 2021, 2022). *Uradni list RS*, (35/10, 15/13, 5/17, 68/17, 47/19, 139/20, 161/21, 29/22).
- Zakon o nalogah in pooblastilih policije (ZNPPol). (2013, 2015, 2017, 2019, 2021). *Uradni list RS*, (15/13, 23/15, 10/17, 46/19, 47/19, 153/21).
- Zakon o pravilih cestnega prometa (ZPrCP-UPB7). (2021). *Uradni list RS*, (156/21, 161/21).
- Zakon o prekrških (ZP-1-UPB8). (2011, 2013, 2014, 2016, 2017, 2019, 2020, 2021). *Uradni list RS*, (29/11, 21/13, 111/13, 74/14, 92/14, 32/16, 15/17, 73/19, 175/20, 5/21).
- Zakon o proizvodnji in prometu s prepovedanimi drogami (ZPPPD). (1999, 2000, 2004). *Uradni list RS*, (108/99, 44/00, 2/04, 47/04).
- Zakon o varstvu javnega reda in miru (ZJRM-1). (2006, 2020). *Uradni list*, (70/06, 139/20).
- Žaberl, M. (2006). *Temelji policijskih pooblastil*. Univerza v Mariboru, Fakulteta za policijsko-varnostne vede.
- Žaberl, M. (2015). Uvodne določbe. V M. Nunič (ur.), *Zakon o nalogah in pooblastilih policije s komentarjem* (str. 25–40). GV Založba.
- Žerjav, C. (1994). *Kriminalistika*. Izobraževalni center organov za notranje zadeve.

O avtorjih:

Dr. Franc Pozderek, doktor znanosti s področja upravnih znanosti, docent za upravno pravo, predavatelj policijskih pooblastil s praktičnim postopkom na Višji policijski šoli na Policijski akademiji, Evropski pravni fakulteti in Fakulteti za državne in evropske študije. E-pošta: franc.pozderek@policija.si

Klemen Kotnik, magister varstvoslovja, višji policijski inšpektor na Policijski akademiji, izvajalec predavanj s področja policijskih pooblastil in praktičnega postopka na Višji policijski šoli. E-pošta: klemen.kotnik@policija.si

Eksploratorna raziskava o odnosu javnosti do uvedbe nosljivih kamer v policijske postopke

VARSTVOSLOVJE
letn. 24
št. 3
str. 203–225

Anže Mihelič, Kaja Prislan Mihelič

Namen prispevka:

Namen prispevka je predlagati in testirati eksploratorni teoretični model za ugotavljanje dejavnikov, ki napovedujejo odnos prebivalcev do nosljivih kamer, ki so v uporabi v policijskih postopkih.

Metode:

Teoretični model je bil predlagan na podlagi rezultatov obstoječe literature, ki širše obravnavajo tematiko sprejemanja tehnologije. Testiranje teoretičnega modela je bilo opravljeno s spletnim anketiranjem na vzorcu slovensko govorečih uporabnikov družbenega omrežja ($n = 265$).

Ugotovitve:

Najpomembnejša ugotovitev raziskave je, da na posameznikov odnos do uvedbe nosljivih kamer v policijske postopke močnejše vplivajo splošna prepričanja o tehnologijah, kakor pa zaupanje v policijo in državo.

Omejitve/uporabnost raziskave:

Bralec mora pri interpretaciji rezultatov upoštevati, da je bila raziskava opravljena zgolj na družbenem omrežju med slovensko govorečimi uporabniki. Demografska struktura vzorca ne odraža demografske strukture populacije prebivalcev Republike Slovenije.

Praktična uporabnost:

Najpomembnejša implikacija raziskave je ugotovitev, da odpora do uvedbe nosljivih kamer v policijske postopke nismo zaznali. Prav tako ugotavljamo, da je za splošno javno sprejemanje uvedb novih tehnologij v policijske postopke bolj pomembno upoštevati prepričanja državljanov o tehnologijah na splošno kot pa prepričanja o policiji in državi.

Izvirnost/pomembnost prispevka:

Prispevek kot prvi v literaturi primerja dve različni skupini dejavnikov, ki napovedujejo odnos do nosljivih kamer v policijske postopke. Prav tako gre za prvo tovrstno raziskavo v Sloveniji.

Ključne besede: sprejemanje tehnologije, nosljive kamere, policija, odnos,

prebivalci

UDK: 316.654:351.741

Exploratory research on public attitudes toward the implementation of body-worn cameras in police procedures

Purpose:

The paper aims to propose and test an exploratory theoretical model for identifying factors that predict residents' attitudes toward body-worn cameras used in police procedures.

Design/Methods/Approach:

The theoretical model was proposed based on the existing literature, which deals more broadly with technology acceptance. The theoretical model was tested using an online survey on a sample of Slovenian-speaking social network users ($n = 265$).

Findings:

The most important finding of the research is that general beliefs about technologies more strongly influence the individual's attitude towards implementing body-worn cameras in police procedures than trust in the police and the state.

Research Limitations/Implications:

When interpreting the results, the reader must consider that the research was conducted only on a social network among Slovenian-speaking users. The demographic structure of the sample does not reflect the demographic structure of the population of the Republic of Slovenia.

Practical Implications:

Not detecting resistance to implementing body-worn cameras in police procedures can be deemed the most important implication of our research. We also find that for general public acceptance of introducing new technologies into police procedures, it is more important to consider citizens' beliefs about technologies in general than beliefs about the police and the state.

Originality/Value:

As first in the literature, this article compares two different groups of factors predicting attitudes toward body-worn cameras in police procedures. It is also the first research of its kind in Slovenia.

Keywords: technology acceptance, body-worn cameras, police, attitudes, citizens

UDC: 316.654:351.741

1 UVOD

Tako kot družba nasploh se tudi moderne policijske organizacije soočajo s številnimi trendi in spremembami, ki se jim morajo ustrezno prilagoditi. Spremembe, ki vplivajo na izvajanje policijske dejavnosti so raznolike – poleg političnih, ekonomskih, socialnih in regulatornih sprememb, med pomembne sodijo tudi trendi na področju tehnološkega razvoja in kriminalitete, saj pogosto zahtevajo prilagoditve obstoječih ukrepov in postopkov (Van den Born idr., 2013).

Za učinkovito prilagajanje tem trendom so velikega pomena fleksibilne strukture in inovativne rešitve. Inovacije v policijskem delu vključujejo vrsto sprememb v praksi, od razvoja novih policijskih stilov in strategij, sprejemanja nove tehnologije do ponovnega razmišljanja o komunikaciji in mreženju (Darroch in Mazerolle, 2013). Vendar je v javnem sektorju in še posebej v policijskih organizacijah uvajanje inovacij izjemno zahtevno. Zaradi specifične narave, vloge in ureditve tovrstnih organizacij ter s tem povezanih omejitev so reforme pogosto neuspešne, sistemske preobrazbe pa podvržene številnim oviram (Borins, 2001).

Inovacijski boji so denimo še posebej očitni pri poskusih uvajanja novih tehnologij, zato je napredek tehnološke posodobitve policije pogosto počasen in razdrobljen. V 21. stoletju je policija vstopila v dobo informacijske tehnologije, kar pomeni, da je informacijska tehnologija postala temelj večine policijskih procesov in sistemov (Darroch in Mazerolle, 2013; Rosenbaum, 2007). Policija se mora ukvarjati z novimi vrstami kriminalitete in povečati učinkovitost obravnave obstoječih kaznivih dejanj, kar povečuje pomembnost sledenja tehnološkemu napredku (Van den Born idr., 2013).

Tehnološka modernizacija se v policijski dejavnosti odraža v implementaciji naprednih tehnoloških rešitev, ki omogočajo lažjo komunikacijo in hitrejšo zbiranje ter obdelovanje podatkov, potrebnih za učinkovito zaznavanje varnostnih pojavov in odzivanje. Med pogostimi naprednimi tehnološkimi rešitvami (za sledenje osumljencem, prepoznavanje potencialnih varnostnih dogodkov, koordinacijo odzivanja na incidente), ki so že v uporabi v številnih policijskih organizacijah, so brezpilotna letala, napredne naprave za nadzor prometa in nadzor državnih meja, visokotehnološki videonadzor ter druge naprave za javni video nadzor (Crank idr., 2010).

Nosljive kamere so v tem trenutku ena najbolj aktualnih tem na področju uvajanja novih tehnoloških rešitev v policijske postopke. Prvi poizkusi uvajanja nosljivih kamer so se začeli že v prejšnjem stoletju, po eksperimentalni fazi pa so jih v zadnjih letih v policijsko prakso pričele uvajati številne razvite države (npr. ZDA, VB, Kanada, Avstralija, Kitajska, Nemčija, Francija, Italija, Nizozemska, Švedska), medtem ko je v Sloveniji proces uvajanja in uporabe v začetnih fazah. Kot kažejo izkušnje pa kljub splošnemu prepričanju o pomembnosti tovrstnega ukrepa za izboljšanje učinkovitosti policijskih postopkov, sama implementacija v operativno ne poteka brez zadržkov in izzivov, ki so pogosto povezani tudi s pomisleki in dvomi javnosti.

Snemanje policijskih postopkov sicer ni sporno, vendar kljub temu tovrsten ukrep spremljajo številni izzivi. Možnosti uporabe se namreč ne končajo pri slikovnem in video snemanju na javnih prostorih. Snemanje lahko poteka tudi v občutljivih situacijah, kot so snemanje v zasebnih prostorih, snemanje pogovorov

z domnevnimi žrtvami in očitvidci. V takšnih situacijah morajo biti nosljive kamere ustrezno pravno urejene (Maury, 2017), prebivalci pa se morajo ob tem počutiti varno in nenadzorovano.

Na splošno podporo nosljivim kameram (vsaj nekaj časa po uvedbi) izkazujejo tako javnost kot tudi policisti (Demir, 2019; Taylor idr., 2017; White idr., 2017). Večina raziskav, ki so se osredotočale na uporabo nosljivih kamer v policijskih postopkih, nakazuje na pozitivne učinke, ki jih lahko povežemo s krepitevijo policijske legitimnosti (Strom, 2016). Po uvedbi nosljivih kamer se primeroma bistveno zmanjša število pritožb zoper delo in odločitve policistov (Ariel idr., 2016; Hedberg idr., 2017; Jennings idr., 2015) in tudi pogostost ter stopnja uporabe sile v policijskih postopkih (Ariel idr., 2015). Uvedba nosljivih kamer sicer poleg pozitivnih učinkov prinaša tudi nekatere pomisleke. Primeroma se lahko povečata število odvzemov prostosti (Braga idr., 2018; Morrow idr., 2016) in raven stresa pri policistih, ki imajo občutek konstantnega nadzorstva nad svojim delom in odločitvami (Adams in Mastracci, 2019). Kljub oznakam ali obvestilom se ljudje pogosto ne zavedajo, da so snemani ali pa ne poznajo pomena oz. implikacij tovrstnega nadzora (Ariel idr., 2018; Taylor idr., 2017; White idr., 2018). Posledično je mogoče zaznati tudi začetni odpor do njihove uvedbe, tako na strani policistov kot tudi javnosti (Huff idr., 2018; Jennings idr., 2015; Nowacki in Willits, 2018).

Raziskave domala enotno kažejo na pomembnost splošne podpore uporabi nosljivih kamer takoj ob njihovi uvedbi. To namreč vpliva na lažjo prilagoditev oz. enostavnejši prehod in implementacijo novih rešitev v prakso ter operativne postopke – v ZDA se je pomen javne podpore na primer izkazal ravno na konkretnem primeru uvajanja nosljivih kamer v policijsko prakso (Strom, 2016). Prav tako lahko podpora vpliva na zaupanje prebivalcev v policijo, dvigne se zaznana transparentnost delovanja policije, znižajo se napetosti in konflikti v interakcijah med prebivalci ter policisti (Bromberg idr., 2018; Demir, 2019; Sousa idr., 2018; White idr., 2018). Kljub aktualnosti tematike in aktivnemu izvajanju raziskav na tem področju pregled literature nakazuje na določene raziskovalne vrzeli. Le peščica raziskav se je namreč osredotočala na odnos javnosti do uvedbe nosljivih kamer v policijske postopke. Med tovrstnimi raziskavami pa zasledimo le eno (Crow idr., 2017), ki je ugotavljala dejavnike, ki vplivajo na omenjene odnose ter stališča javnosti do uvedbe in uporabe nosljivih kamer. Glede na to, da je pozitiven odnos javnosti do uvajanja novih tehnologij v policijske postopke pomemben, ugotavljamo pomanjkanje študij, ki bi poleg splošnega odnosa do nosljivih kamer preučevale tudi dejavnike, ki vplivajo na javno percepcijo oz. odločitve prebivalcev, kako bodo sprejeli nosljive kamere in kakšen odnos bodo razvili do njihove uporabe.

Daroch in Mazerolle (2012) denimo navajata, da je odpor do policijskih reform povezani predvsem s togo in tradicionalno policijsko kulturo, razlikami med pričakovanji deležnikov in nesistematičnim pristopom k spremembam. Če policije želijo zagotoviti uspešnost in sprejetost načrtovanih sprememb, morajo upoštevati tudi pričakovanja javnosti in jih sistematično nasloviti. Razvijati je treba skupnostim in družbi prilagojene pristope ter dosledno spremljati učinkovitost izvedenih sprememb. Pri tem je treba ugotavljati, kako prebivalci

ocenjujejo pristope k policijskemu delu, načrtovane spremembe, kakovost njihove implementacije ter kakšne so njihove preference.

S poznavanjem dejavnikov, ki vplivajo na stališča in odnose prebivalcev do uporabe sodobnih tehnoloških rešitev v policijski praksi, lahko k njihovi uvedbi pristopamo bolj transparentno in preudarno. Na tej osnovi lahko oblikujemo preliminarne rešitve, ki bi v zvezi z uvajanjem novih tehnologij v prakso omilile negativne zaznave oz. odpor javnosti ali celo spodbudile podporo.

Da bi naslovili znanstveno vrzel, smo oblikovali izvirni model za ugotavljanje dejavnikov, ki vplivajo na odnos javnosti oz. posameznikove odločitve o sprejemanju novih tehnologij (v tem primeru nosljivih kamer) v policijske postopke. Model je zasnovan tako, da ocenjuje dva različna sklopa dejavnikov. Prvi sklop ugotavlja vpliv odnosa prebivalcev oz. javnosti do policistov in države, drugi pa meri njihov odnos do tehnologij na splošno. Po našem najboljšem vedenju gre za prvi model, ki ocenjuje vpliv obeh sklopov dejavnikov hkrati.

Model je bil empirično testiran na vzorcu slovensko govorečih uporabnikov družbenega omrežja, saj je bila v času izvedbe raziskave uporaba nosljivih kamer šele v fazi načrtovanja in javne razprave. Na ta način smo ugotovili, kaj vpliva na odnose javnosti do uvajanja tovrstne tehnološke novosti v policijske postopke še pred njihovo dejansko uporabo (ko ljudje z njimi še nimajo neposrednih izkušenj). Raziskava tako ponuja pomembne ugotovitve, ki lahko prispevajo k oblikovanju učinkovitejših politik uvajanja novih tehnologij v policijske postopke.

Naslednje poglavje predstavlja pregled dosedanjega dela in teoretična izhodišča modela ter pripadajočih hipotez. V tretjem poglavju je predstavljena metodologija raziskovanja, skupaj z razvojem merskega instrumenta in osnovnimi demografskimi značilnostmi vzorca. V četrtem poglavju so predstavljeni rezultati študije, v petem poglavju pa je podana razprava na glavne ugotovitve. V istem poglavju so predstavljene tudi omejitve raziskave in predlogi za nadaljnje delo. Zadnje poglavje predstavlja zaključne misli.

2 TEORETIČNI MODEL

Model, ki ga predlagamo za proučevanje dejavnikov vpliva na odnose prebivalcev do uporabe nosljivih kamer v policijskih postopkih, smo na podlagi pregleda dosedanjih ugotovitev razdelili na dva glavna sklopa. Prvi sklop predstavljajo dejavniki, povezani s policijo in državo, drugega pa dejavniki zaznavanja tehnologije na splošno. Predlagani model s pripadajočimi hipotezami je grafično prikazan na sliki 1.

2.1 Prvi sklop: na policijo in državo vezani dejavniki

Prvi sklop, ki tvori predlagan model, vključuje naslednje kategorije dejavnikov:

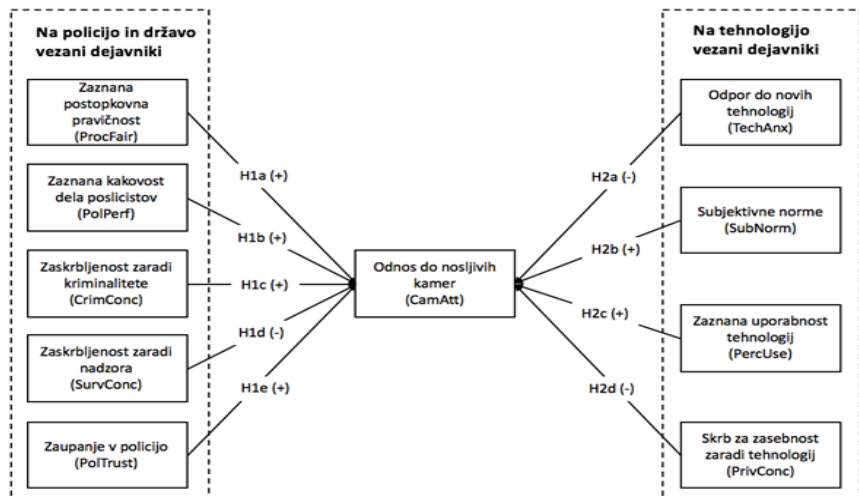
1. zaznana postopkovna pravičnost,
2. zaznana kakovost dela policistov,
3. zaskrbljenost oz. strah pred kriminaliteto,
4. zaskrbljenost zaradi nadzora države,
5. zaupanje v policijo.

Pregled dosedanjih raziskav namreč kaže, da navedeni dejavniki vplivajo na javno zaznavo (legitimnosti) policije oz. stališča in odnose javnosti do dela policije, potencialno pa lahko to zaznavo povežemo tudi z odnosi in stališči do primernosti (legitimnosti) posameznih policijskih ukrepov in postopkov, med drugim tudi nosljivih kamer.

Izhajajoč iz okvira postopkovne pravičnosti (angl. *procedural fairness framework*) (Emami idr., 2015) in na procesih temelječega modela legitimnosti (angl. *process-based model of legitimacy*) (Tyler, 2006) ugotavljamo, da sta zaznana postopkovna pravičnost in kakovost policijskega dela pomembna faktorja vpliva. Oba omenjena konstrukta predvidoma tvorita splošno zaznavo o policiji in zaupanje vanjo. Raziskave poleg omenjenih dejavnikov v istem sklopu pogosto navajajo tudi pomemben vpliv zaskrbljenosti zaradi kriminalitete oz. strahu pred kriminaliteto (Brown in Benedict, 2002; Hinds in Murphy, 2007). Na tej podlagi predpostavljamo, da bi višja zaznana postopkovna pravičnost in kakovost dela policistov pozitivno vplivala na splošen odnos do uvedbe nosljivih kamer v policijske postopke, saj bi posamezniki bolj pozitivno ocenjevali pravičnost in zakonitost uporabe ukrepov in sredstev oz. bi v našem primeru bolj zaupali v korektnost uporabe tehnologij v policiji. Prav tako predpostavljamo, da na splošen odnos do nosljivih kamer vpliva strah pred kriminaliteto, kar temelji na prepričanju, da bi večji nadzor v družbi znižal stopnjo kriminalitete (Crow idr., 2017). Na podlagi tega izpeljemo naslednje hipoteze:

- **H1a:** Zaznana postopkovna pravičnost je pozitivno povezana s splošnim odnosom javnosti do uporabe nosljivih kamer v policijskih postopkih.
- **H1b:** Zaznana kakovost dela slovenskih policistov je pozitivno povezana s splošnim odnosom javnosti do uporabe nosljivih kamer v policijskih postopkih.
- **H1c:** Zaskrbljenost zaradi kriminalitete je pozitivno povezana s splošnim odnosom javnosti do uporabe nosljivih kamer v policijskih postopkih.
- **H1d:** Zaskrbljenost zaradi nadzora je negativno povezana s splošnim odnosom javnosti do uporabe nosljivih kamer v policijskih postopkih.
- **H1e:** Zaupanje v policijo je pozitivno povezano s splošnim odnosom javnosti do uporabe nosljivih kamer v policijskih postopkih.

Slika 1:
Predlagani model

Četudi skrb za zasebnost med posamezniki variira, raziskave ugotavljajo, da zaznana stopnja zasebnosti vpliva na pripravljenost do uporabe novih tehnologij (Buchanan idr., 2007). Še več, raziskave ugotavljajo tudi povezavo med zaznano zasebnostjo in zaupanjem v državo oz. vlado, skupaj pa dejavnika vplivata na odnos do predlaganih ukrepov države (Joinson, 2009). Pomen tovrstnega vidika je viden tudi v dejstvu, da je presoja vplivov na zasebnost, s katero opravičujemo nujnost novih ukrepov, ključni korak v spreminjanju državnih ukrepov, še posebej na področju policijskih pooblastil. Skladno s tem lahko zaupanje prebivalcev, da država ustrezno skrbi za njihovo zasebnost, oz. zaskrbljenost zaradi zasebnosti, ki jo zagotavljajo država in njeni organi, predstavlja potencialno pomemben dejavnik podpore uporabi novih in potencialno invazivnih tehnologij v represivne organe. Omenjeno je predvidoma vezano tudi na skrb zaradi nadzorovanja države (Nam, 2018). Na podlagi zapisanega predpostavljamo, da ima lahko zaskrbljenost zaradi nadzora države pomemben vpliv tudi na odnos do uvedbe nosljivih kamer v policijske postopke. Na podlagi tega izpeljemo naslednjo hipotezo:

- **H1d:** Zaskrbljenost zaradi nadzorovanja s strani države je negativno povezana s splošnim odnosom javnosti do uporabe nosljivih kamer v policijskih postopkih.

2.2 Drugi sklop: na tehnologijo vezani dejavniki

Drugi sklop, ki tvori predlagan model, vključuje naslednje kategorije dejavnikov:

1. zaznana uporabnost tehnologij,
2. odpor do novih tehnologij,
3. subjektivne norme,
4. skrb za zasebnost zaradi tehnologij.

Kot izhaja iz klasične teorije o sprejemanju tehnologij (angl. *technology acceptance model*) (Davis, 1989), med najpomembnejše dejavnike, ki vplivajo na sprejemanje novih tehnologij, sodita: 1) zaznana uporabnost (angl. *perceived usefulness*) in 2) preprostost uporabe tehnologije (angl. *perceived ease of use*). Ker nas v tem primeru zanima, kaj vpliva na odnose javnosti, nosljive kamere pa bodo v uporabo prepuščene drugim osebam (policistom), v raziskovalni model vključujemo le zaznano uporabnost tehnologij na splošno. Predpostavljamo, da bodo posamezniki, ki v večji meri zaznavajo koristi, ki jih prinašajo tehnologije na splošno, pozitivneje sprejemali uvedbo nosljivih kamer v policijske postopke.

Med pomembnejše dejavnike, ki vplivajo na sprejemanje novih tehnologij, spadajo tudi subjektivne norme. Subjektivne norme so zaznave posameznikov o tem, kaj večina ljudi oz. ljudje, ki so njim pomembni, menijo o določeni temi (Ajzen in Fishbein, 1977). Takšna zaznava nato vpliva na posameznikovo odločitev sprejemanja novosti. Subjektivne norme posebej pridejo do izraza v primerih, ko imajo ljudje le malo neposrednih izkušenj z določeno novostjo in nato oblikujejo lastno mnenje na podlagi prepričanj o tem, kaj o določeni novosti menijo njim bližnji in pomembni posamezniki (Alshourah, 2019). Najpogosteje gre v tem primeru za prijatelje, sodelavce, družino in ostale posameznike, ki jih dotični posameznik ceni (Tan in Teo, 2000). Ker gre tudi v primeru nosljivih

kamer za tehnološke novosti, s katerimi se bodo srečevali tudi ljudje, ki še nimajo neposrednih izkušenj, predpostavljamo, da subjektivne norme vplivajo na njihove odnose do nosljivih kamer.

Odpor do novih tehnologij (angl. *technology anxiety*) je bil prvič teoretično predlagan in empirično validiran v tretji reviziji modela o sprejemanju tehnologij (angl. *technology acceptance model 3*) (Venkatesh in Bala, 2008). V omenjenem modelu avtorja sicer predpostavljata in dokazujeta povezavo odpora do novih tehnologij z zaznano preprostostjo uporabe. V našem modelu pa predpostavljamo neposreden vpliv tovrstnega dejavnika na odnos posameznika do uvedbe nosljivih kamer v policijske postopke. Odpor do tehnologij je namreč lahko povezan z nezaupanjem tehnologijam na splošno, kar bi lahko zaviralno vplivalo na podporo uvajanju novih tehnologij v družbeno prakso. V tem primeru bi lahko šlo za prenos lastnih strahov do tehnologije na uporabnike tehnologij, ki so v primeru nosljivih kamer policisti. To bi pomenilo, da prebivalci zaradi nezaupanja tehnologiji, ne želijo, da bi takšno tehnologijo uporabljala država ali državni organi v postopkih z ljudmi.

Na podlagi zapisanega izpeljemo naslednje hipoteze:

- **H2a:** Odpor do novih tehnologij je negativno povezan s splošnim odnosom javnosti do uporabe nosljivih kamer v policijskih postopkih.
- **H2b:** Subjektivne norme so pozitivno povezane s splošnim odnosom javnosti do uporabe nosljivih kamer v policijskih postopkih.
- **H2c:** Zaznana uporabnost tehnologij je pozitivno povezana s splošnim odnosom javnosti do uporabe nosljivih kamer v policijskih postopkih.

Tehnologije omogočajo vse bolj invazivne in neopazne vdore v posameznikovo zasebnost, zaradi česar se v procesu uvajanja novih tehnologij skrbi za zasebnost pripisuje ključna vloga (Palen in Dourish, 2003). S tem tudi v naš model vključujemo skrb za zasebnost posameznikov, vendar jo vežemo na nove tehnologije v splošnem in ne konkretno na policijske postopke. S tem postavljamo ločnico med nadzorovanjem s strani države na eni strani, kar je, kot dejavnik vpliva vključeno že v prvi sklop modela (zaskrbljenost zaradi nadzora države) in nadzorovanjem s strani tehnologij oz. posegom v zasebnost, ki jih omogočajo nove tehnologije na splošno, na drugi strani. Na podlagi tega izpeljemo naslednjo hipotezo:

- **H2d:** Skrb za zasebnost zaradi novih tehnologij je negativno povezana s splošnim odnosom javnosti do uporabe nosljivih kamer v policijskih postopkih.

Glede na ugotovitve preteklih raziskav, ki nakazujejo na pozitiven odnos do uvedbe nosljivih kamer v policijske postopke (Demir, 2019; Taylor idr., 2017; White idr., 2017), predpostavljamo, da bodo imeli anketiranci pozitiven odnos do nosljivih kamer in bodo v splošnem zaznavali uporabno vrednost nosljivih kamer. Na podlagi zapisanega izpeljemo dve dodatni hipotezi, ki nista del predlaganega modela in imata namen ugotoviti trenutna stališča anketirancev o uvedbi nosljivih kamer v policijske postopke:

- **H3a:** Prebivalci imajo pozitiven odnos do uporabnosti nosljivih kamer.
- **H3b:** Prebivalci imajo pozitiven odnos do uvedbe nosljivih kamer v policijske postopke.

V nadaljevanju predstavljamo razvoj merskega instrumenta za validacijo predlaganega modela in rezultate raziskave, s katero smo testirali model.

3 METODA

3.1 Razvoj vprašalnika

Da bi zagotovili visoko notranjo skladnost in zanesljivost vprašalnika, smo indikatorje za predvidene konstrukte povzeli po že validiranih modelih in jih vsebinsko priredili za naš raziskovalni koncept. Vsak konstrukt so sestavljali trije indikatorji.

Glavno odvisno spremenljivko *odnos do nosljivih kamer* (CamAtt), ki je sestavljena iz dveh delov: (1) odnos do uvedbe nosljivih kamer (CitAtt), ki meri splošen odnos do uvedbe nosljivih kamer v policijske postopke, in (2) zaznane prednosti nosljivih kamer (CamBen) smo povzeli po White in drugi (2017). Spremenljivko CamAtt smo razdružili na CitAtt in CamBen z namenom ugotavljanja splošnih stališč javnosti do nosljivih kamer z opisno statistiko.

Spremenljivke *zaznana kakovosti dela policistov* (PolPerf), *zaznana postopkovna pravičnost* (ProcFair) in *zaskrbljenost zaradi kriminalitete* (CrimConc) so bile deloma povzete po Crow in drugi (2017) in Reisig in drugi (2012). Spremenljivka, ki je merila *zaupanje v policijo* (PolTrust), je bila povzeta po Meško in drugi (2014), *zaskrbljenost zaradi državnega nadzorovanja* (SurvConc) pa po Nam (2018).

V sklopu splošnega zaznavanja tehnologij je bila *zaznana uporabnost* (PercUse), ki je merila splošno zaznavo o uporabnosti tehnologij, povzeta po Ma in Liu (2005), *strah pred tehnologijami* (TechAnx) pa po Meuter in drugi (2003). Spremenljivka *subjektivne norme* (SubNorm) je bila povzeta po Jing in drugi (2019). Indikatorji konstrukta *zaskrbljenost prebivalcev za njihovo zasebnost ob uporabi nosljivih kamer* (PrivConc) so bili razviti na novo.

Vse spremenljivke so bile merjene s pomočjo sedemstopenjske Likertove lestvice z opisi: 1 – *močno se ne strinjam*, 2 – *se ne strinjam*, 3 – *deloma se ne strinjam*, 4 – *nevtravno*, 5 – *deloma se strinjam*, 6 – *se strinjam*, 7 – *močno se strinjam*. Kontrolne spremenljivke so vključevale demografske značilnosti anketirancev: spol, starostna skupina, izobrazba in prva številka poštne številke kraja, v katerem bivajo.

Vprašalnik smo razvili v angleškem jeziku in ga pripravili tudi v slovenskem jeziku. Na temo nosljivih kamer v policiji smo indikatorje povzeli iz navedenih virov in jih priredili v angleščini. Prevod merskega instrumenta smo opravili po prilagojeni metodologiji avtorjev Råholm in drugi (2010). Angleške indikatorje so prevedli trije neodvisni (nepoklicni) prevajalci. Pri oblikovanju končnega vprašalnika smo združeno upoštevali vse tri prevode. Končni vprašalnik je bil nato testno preverjen na petih anketirancih, ki so podali svoje predloge za izboljšanje. Vsebinskih posegov v vprašalnik na tej točki ni bilo. *Post-festum*, ko je bila anketa že razposlana, smo ugotovili, da je indikator PercUse3 (tretji indikator konstrukta zaznane uporabnosti tehnologij) vsebinsko neustrezen. Ta

indikator smo odstranili iz vseh analiz. Konstrukt PercUse sta tako sestavljala dva indikatorja.

3.2 Zbiranje podatkov

Raziskovalni model smo testirali s kvantitativno raziskavo, izvedeno v obliki spletne ankete. Ciljno populacijo so predstavljali vsi polnoletni državljani Republike Slovenije, ki uporabljajo spletna družbena omrežja. Anketiranje je bilo izvedeno v osmih skupinah na družbenem omrežju Facebook. Da bi zagotovili čim bolj razpršen vzorec, smo izbirali skupine, ki so pokrivalo različna področja. Raziskava je bila izvedena med majem 2019 in julijem 2019. Skupaj smo zbrali 265 uporabnih vprašalnikov, pri čemer je bil delež manjkajočih vrednosti 1,01 % (posamezen indikator je imel med 0 % in 3,06 % manjkajočih vrednosti). Glede na povprečno vrednost manjkajočih vrednosti, ki znaša 38 % (Dodeen, 2018), izključevanje spremenljivk in dodatni posegi v podatkovno bazo niso bili potrebni.

Z namenom pridobivanja ustreznih odgovorov in zagotavljanja anonimnosti anketirancev smo upoštevali naslednje varovalne mehanizme. Prvič, vprašalnik smo širili v spletni aplikaciji, ki je omogočala nehranjenje njihovih IP-naslovov. Drugič, anketiranci so bili v nagovoru obveščeni o anonimnosti in prostovoljnosti sodelovanja. Tretjič, zagotovljeno je bilo, da bodo podatki obdelani in hranjeni izključno za raziskovalne namene.

Vzorec je sestavljalo 52,5 % žensk. Večina anketirancev je bila zaposlena (50,2 %) in je imela dokončano višješolsko izobrazbo ali več (48,3 %). Največ (56,2 %) jih je spadalo v skupino med 18 let in 30 let starosti, sledile so skupine med 31 let in 45 let (21,5 %), med 46 let in 60 let (15,5 %) in nad 60 let (6,4 %). Ostala opisna statistika je predstavljena v tabeli 1.

Tabela 1:
Demografski
podatki

Spremenljivka	Število	Odstotek
Izobrazba		
do IV. stopnje (poklicna)	31	11,7
V. stopnja (srednja)	105	39,6
VI. stopnja (I. bol. st.)	67	25,3
VII. stopnja (II. bol. st.)	57	21,5
VIII. stopnja (III. bol. st.)	4	1,5
Status		
Dijak, študent	100	37,7
Zaposlen, samozaposlen	133	50,2
Nezaposlen	13	4,9
Upokojenec	18	6,8
Naselje		
Hiša na samem ali vas	62	23,5

Strnjeno naselje (manjši kraj)	85	32,2
Manjše mesto	50	18,9
Večje mesto	67	25,4
Poštna številka (prva številka)		
Ljubljana	129	48,7
Maribor	78	29,4
Celje	8	3,0
Kranj	19	7,2
Nova Gorica	11	4,2
Koper	12	4,5
Novo mesto	6	2,3
Murska Sobota	1	0,4

4 REZULTATI

V tem poglavju predstavljamo rezultate raziskave. Poglavje je razdeljeno na dva dela. Glede na to, da postavljamo nov model, ki empirično še ni bil validiran, v prvem delu predstavljamo rezultate validacije merskega instrumenta, s katerimi dokazujemo njegovo ustreznost. V drugem delu tega poglavja pa predstavljamo rezultate ankete, vezane na zastavljene hipoteze. Obdelave podatkov in statistične analize so bile izvedene s programskim orodjem SPSS, verzija 23.

4.1 Validacija merskega instrumenta

Da bi lahko opravili izračune multivariatne statistike, smo podatke najprej preverili za normalnost porazdelitve, multikolinearnost, diskriminantnost, homoskedastičnost in normalno porazdelitev ostankov. Spodnji rezultati kažejo na izpolnjevanje pogojev za večkratno regresijsko analizo, s katero smo v nadaljevanju testirali predlagani model.

Za podatkovni set vseh indikatorjev so koeficienti asimetričnosti (angl. *skewness*) znašali med $-1,255$ in $1,744$, koeficienti sploščenosti (angl. *kurtosis*) pa med $-1,289$ in $3,205$. Glede na predlagane mejne vrednosti, ki naj bi znašale med $-1,89$ in $1,89$, smo odstranili indikator CrimConc2, ki je presegel zgornjo mejo. Po izključitvi tega indikatorja so koeficienti sploščenosti znašali največ $1,615$ (PercUse1). Omenjene vrednosti nakazujejo na normalnost porazdelitve podatkov spremenljivk, ki so bile vključene v nadaljnjo obdelavo. Indikator CrimConc2 je bil izključen iz vseh nadaljnjih analiz.

Eksploratorna raziskava o odnosu javnosti do uvedbe ...

Tabela 2: Faktorska analiza

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
PercUse1	0,989	-	-	-	-	-	-	-	-	-
PercUse2	0,701	-	-	-	-	-	-	-	-	-
CrimConc3	-	1,011	-	-	-	-	-	-	-	-
CrimConc1	-	0,465	-	-	-	-	-	-	-	-
SurvConc2	-	-	-0,975	-	-	-	-	-	-	-
SurvConc3	-	-	-0,934	-	-	-	-	-	-	-
SurvConc1	-	-	-0,779	-	-	-	-	-	-	-
PolTrust1	-	-	-	0,512	-	-	-	-	-	-
PolTrust3	-	-	-	0,511	-	-	-	-	-	-
PolTrust2	-	-	-	0,410	-	-	-	-	-	-
SubNorm2	-	-	-	-	0,889	-	-	-	-	-
SubNorm1	-	-	-	-	0,824	-	-	-	-	-
SubNorm3	-	-	-	-	0,763	-	-	-	-	-
TechAnx2	-	-	-	-	-	0,924	-	-	-	-
TechAnx1	-	-	-	-	-	0,772	-	-	-	-
TechAnx3	-	-	-	-	-	0,517	-	-	-	-
PrivConc2	-	-	-	-	-	-	0,877	-	-	-
PrivConc3	-	-	-	-	-	-	0,833	-	-	-
PrivConc1	-	-	-	-	-	-	0,665	-	-	-
CamBen1	-	-	-	-	-	-	-	0,742	-	-
CamBen3	-	-	-	-	-	-	-	0,688	-	-
CitAtt1	-	-	-	-	-	-	-	0,641	-	-
CamBen2	-	-	-	-	-	-	-	0,610	-	-

CitAtt3	-	-	-	-	-	-	-	0,489	-	-
CitAtt2	-	-	-	-	-	-	-	0,339	-	-
PolFair2	-	-	-	-	-	-	-	-	0,906	-
PolFair3	-	-	-	-	-	-	-	-	0,645	-
PolFair1	-	-	-	-	-	-	-	-	0,569	-
PolPerf2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,753
PolPerf3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,692
PolPerf1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,456

Faktorska analiza s poševnokotno rotacijo je potrdila razporeditev konstruktov novega modela. Prav tako je potrdila združevanje konstruktov CitAtt in CamBen v enoten konstrukt CamAtt. *Kaiser-Meyer-Olkin* koeficient ustreznosti je znašal 0,834, ki je močno nad spodnjo mejno vrednostjo (0,6) in nad priporočljivo mejno vrednostjo (0,8). *Bartlettov* test je potrdil homogenost varianc ($p < 0,001$). Rezultat faktorске analize je razviden v tabeli 2.

Zanesljivost vprašalnika smo merili s *Cronbach Alpha (CA)* testom. Rezultati za posamezne konstrukte se gibljejo med $\alpha = 0,635$ (CrimConc) in $\alpha = 0,924$ (SurvConc). Drugi rezultati so razvidni v tabeli 2 (odebeljeno, v diagonali). Glede na normalnost porazdelitev podatkov in ustrezne vrednosti CA smo izračunali interkonstruktne povezave s *Pearsonovim* koeficientom korelacije (tabela 3).

Tabela 3: Pearsonov koeficient korelacije in Cronbach alpha (v diagonali)

	ProcFair	PolPerf	CrimConc	PrivConc	CamAtt	PolTrust	SurvConc	SubNorm	TechAnx	PercUse
ProcFair	0,836									
PolPerf	,674**	0,831								
CrimConc	-,134*	-0,10	0,635							
PrivConc	-,201**	-,174**	0,05	0,860						
CamAtt	,174**	,185**	0,09	-,447**	0,733					
PolTrust	,732**	,728**	-,166**	-,198**	,249**	0,876				
SurvConc	-,155*	-,197**	0,12	,525**	-,304**	-,195**	0,924			
SubNorm	0,10	,155*	0,12	-,254**	,612**	,240**	-,169**	0,887		
TechAnx	0,08	0,05	-0,09	-0,01	-,122*	0,02	-0,03	-,134*	0,772	
PercUse	,324**	,348**	-0,05	-,135*	,386**	,476**	-,186**	,402**	-,278**	0,821

** $p < 0,01$; * $p < 0,05$

Koeficienti korelacije so večinoma pod priporočeno idealno vrednostjo ($\rho < 0,7$), razen med PolTrust in ProcFair ter PolPerf, kjer so rahlo višji, vendar ne presegajo zgornje mejne vrednosti ($\rho < 0,9$). S tem ugotavljamo ustrezno diskriminantno veljavnost modela.

Multikolinearnost smo preverjali s koeficienti variance inflacije (angl. *variance inflation factor* – *VIF*). Vsi koeficienti *VIF* so v priporočenem razponu (nad 1 in pod 4), in sicer med 1,096 (CrimConc) in 3,146 (PolTrust). S tem ugotavljamo, da med spremenljivkami v modelu ni multikolinearnosti. Saphiro-Wilkov test je potrdil normalnost porazdelitve ostankov ($p = 0,111$), Levenov test normalnosti varianc pa je potrdil homoskedastičnost ($p = 0,294$).

4.2 Rezultati opisne statistike

Da bi ugotovili splošna stališča prebivalstva do nosljivih kamer, smo v sklopu splošnega odnosa do kamer (CamAtt), merili stališča do uvedbe nosljivih kamer (CitAtt) in do morebitnih prednosti (CamBen), ki jih nosljive kamere vnašajo v policijske postopke. Zaradi preglednosti tabela 4 predstavlja povprečja (M) in standardne odklone (SD) za vse ločeno merjene konstrukte.

	M	SD
ProcFair	4,60	1,36
PolPerf	4,45	1,24
PrivConc	4,29	1,66
CamBen	5,17	1,26
CitAtt	4,65	1,28
PolTrust	4,63	1,27
SurvConc	3,72	1,61
SubNorm	4,28	1,23
TechAnx	2,77	1,27
PercUse	5,33	1,21
CrimConc	2,77	1,26

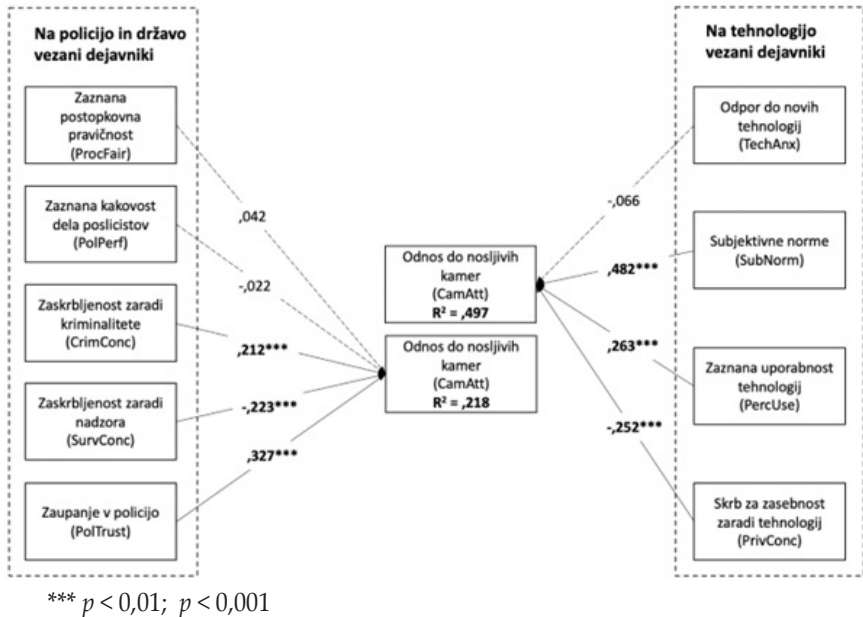
Tabela 4:
Opisna
statistika

Spremenljivki z najvišjima povprečnima vrednostma sta zaznana splošna uporabnost tehnologij (PercUse) in zaznane prednosti nosljivih policijskih kamer (CamBen), kot del splošnega odnosa do nosljivih kamer (CamAtt). Na drugi strani sta spremenljivki z najnižjima vrednostma odpor do tehnologij (TechAnx) in zaskrbljenost zaradi kriminalitete (CrimConc). Vrednosti spremenljivk zaznanih prednosti nosljivih kamer in splošnega odnosa do uvajanja tovrstnih tehnologij v policijske postopke sta nad srednjo vrednostjo (*neutralno*). Hipotezi H3a in H3b potrdimo.

4.3 Rezultati testiranja modela

Predlagani raziskovalni model je bil testiran z dvema večkratnima linearnima regresijskima modeloma. Oba modela sta statistično značilna ($p < 0,001$). Rezultati hipotez so predstavljeni na sliki 2.

Slika 2:
Rezultati dveh
linearnih
regresijskih
modelov

Rezultati kažejo, da ima med dejavniki, ki se nanašajo na policijo in državo (levi sklop), dejavnik zaupanja v policijo najmočnejši vpliv na odnos javnosti do uporabe nosljivih kamer v policijskih postopkih, medtem ko nam vplivov zaznane postopkovne pravičnosti in zaznane kakovosti dela policistov ni uspelo dokazati. Sklop teh dejavnikov pojasnjuje le 21,8 % variance odvisne spremenljivke (CamAtt). Na podlagi rezultatov prvega regresijskega modela lahko potrdimo hipoteze H1c, H1d in H1e, medtem ko hipotezi H1a in H1b ne moremo potrditi.

Dejavniki, ki se nanašajo na splošen odnos do novih tehnologij (desni sklop), pojasnjujejo 49,7 % variance odvisne spremenljivke (CamAtt). Med temi dejavniki imajo največji (pozitiven) vpliv na splošen odnos javnosti do uporabe nosljivih kamer v policijskih postopkih subjektivne norme, vpliva splošnega odpora do tehnologij na odnos pa nam ni uspelo dokazati. Na podlagi rezultatov drugega regresijskega modela lahko potrdimo hipoteze H2b, H2c in H2d. Hipoteze H2a ne moremo potrditi.

5 RAZPRAVA

Opisna statistika kaže na dve glavni ugotovitvi, ki podpirata ugotovitve obstoječe literature. Prvič, prebivalci zaznavajo prednosti nosljivih kamer in pozitivno ocenjujejo njihovo pomembnost. Še več, ta spremenljivka je z vidika stališč najbolj homogena in je dosegla najvišjo povprečno vrednost z drugim

najmanjšim standardnim odklonom. To pomeni, da so prebivalci glede prednosti, ki jih prinašajo nosljive kamere, visoko poenoteni in se močno strinjajo s tem, da ima lahko uporaba nosljivih kamer pozitivne vplive. Drugič, prebivalci imajo na splošno pozitiven odnos do uvajanja nosljivih kamer v policijske postopke, vendar je ta odnos nekoliko manj pozitiven kot v primeru splošnega ocenjevanja prednosti. Vzroke za tovrstne razlike v odnosu je treba iskati v teoriji prenosa novosti (angl. *diffusion of innovation theory*) in odporu do uvajanja sprememb.

Teorija prenosa novosti (Rogers, 1995) predpostavlja štiri glavne elemente, ki vplivajo na širitev nove ideje: novost sama, komunikacijski kanali, čas in družbeni sistem. Ob upoštevanju teh elementov predvideva, da bo odnos do uvedbe novih tehnologij razpršen v pet skupin: inovatorji (2,5 %), zgodnji posvojitelji tehnologije (13,5 %), zgodnja večina (34 %), pozna večina (34 %) in zaostaleži (16 %). Na tej osnovi je mogoče predpostavljati, da bo na začetku uvajanja novih tehnologij v družbeno prakso prišlo do zamika v razvoju zaupanja v novo tehnologijo in s tem do postopne podpore njihove uvedbe skozi čas. Omenjene predpostavke in dejstvo, da v času pisanja tega prispevka (oktober 2019) nosljive kamere v Sloveniji še niso v splošni uporabi, podpirajo rezultate naše raziskave, rezultati pa obstoječe predpostavke celo presegajo.

Izkušnje in raziskave namreč kažejo na pogost odpor družbene večine ob uvajanju sprememb v obstoječ sistem (Jones, 2013). Gre za pojav, ki ga najpogosteje občutijo organizacije, ki uvajajo nove tehnične rešitve v vsakodnevno delovanje. Tako je človeški odpor pomemben dejavnik, ki ga je treba nasloviti in upoštevati pri uvajanju tehnoloških sprememb in inovacij v organizacijske prakse. Četudi posamezniki menijo, da neka tehnologija v splošnem prinaša pozitivne učinke, ji navadno v uvajalnih fazah še vedno popolnoma ne zaupajo, dokler z njimi ne pridobijo ustreznih pozitivnih izkušenj. V primeru nosljivih kamer gre za nekoliko drugačen koncept, saj gre za zaupanje v sposobnost in poštenost nekoga drugega, v tem primeru policistov, ki bodo uporabljali tehnologije in z njimi potencialno posegali v pravice ljudi. To trditev potrjuje tudi povprečna vrednost dejavnika zaupanja v policijo, ki je domala enaka (z enakim standardnim odklonom) kot odnos do uvedbe policijskih kamer. Da bi razumeli, kateri dejavniki vplivajo na odnos posameznika do uvedbe nosljivih kamer v policijske postopke, se v nadaljevanju razprave osredotočamo na razpravo o rezultatih testiranega modela.

Najpomembnejša ugotovitev, ki jo lahko razberemo iz rezultatov predlaganega modela, je, da na posameznikov odnos do uvedbe nosljivih kamer veliko močnejše vplivajo splošna prepričanja o tehnologijah, kot pa prepričanja o zaupanju v policijo in državo. Ta ugotovitev pomembno dopolnjuje trenutne raziskave, ki se glede na rezultate pregleda literature večinoma osredotočajo izključno na dejavnike, ki so usmerjeni v policijo in državo.

V sklopu splošnega odnosa do tehnologij imajo subjektivne norme najmočnejši vpliv na podporo javnosti glede uporabe nosljivih kamer v policijskih postopkih. Osebna stališča ljudi in njihovo socialno okolje tako pomembno vplivajo na njihova prepričanja oz. odnos do uvajanja novih tehnologij v sistem družbenega nadzorstva. Drugič, na podporo uvajanja nosljivih kamer v policijske postopke vpliva tudi splošno prepričanje o uporabnosti tehnologij. Če to zapišemo manj abstraktno, bi lahko dejali, da na podporo vpliva zaupanje novim tehnologijam

in zaznava njihove uporabnosti v vsakodnevnem življenju. Tretjič, strah za posameznikovo zasebnost, ki bi bila lahko ogrožena zaradi uvedbe novih tehnologij (v našem primeru nosljivih kamer), lahko pomembno negativno vpliva na podporo uvedbi. Ob tem je treba pri interpretaciji vseh rezultatov, ki se nanašajo na zaznavanje ogrožanja zasebnosti, upoštevati tudi t. i. zasebnostni paradoks. Ta se sicer v svoji osnovi veže na diskrepanco med zaskrbljenostjo posameznika zaradi posega v njegovo zasebnost in njegovim dejanskim vedenjem na spletu, vendar ga lahko zaradi vsebinske povezanosti apliciramo tudi na druga področja. Gre namreč za to, da posamezniki svoja vedenja in prepričanja oblikujejo na podlagi različnih pristranskosti in »preračunavanj o zasebnosti« (angl. *privacy calculus*). To potrjuje tudi naša raziskava, ki ugotavlja statistično močno značilno negativno korelacijo ($\rho = -0,447$, $p < 0,001$) med skrbjo za zasebnost in odnosom do uvedbe nosljivih kamer v policijske postopke. Ugotovitev nakazuje na to, da se bo podpora nosljivim kameram poviševala oz. nižala, z nižanjem oz. višanjem skrbi za zasebnost.

Rezultati raziskave nudijo tako teoretične kot tudi praktične implikacije. Med teoretične lahko na prvo mesto postavimo pionirski poskus primerjave dveh skupin dejavnikov, ki sta bili v dosedanjih raziskavah med seboj nepovezani. Trenutne raziskave, ki obravnavajo temo uvajanja in odnosa do nosljivih kamer, se osredotočajo izključno na dejavnike, povezane s policijo in državo. Drugi sklop raziskav, ki se splošno ukvarjajo z odnosom do uvajanja novih tehnologij v družbeno ali organizacijsko prakso, pa so se do sedaj le redko osredotočale na tehnologije v policijskih postopkih oz. tehnologije v sistemih formalnega družbenega nadzorstva, ki bi lahko predstavljale potencialno grožnjo za posameznikovo zasebnost in bi bile lahko orodje njihove potencialne inkriminacije. Tako naš model, kot prvi v obstoječi literaturi, omogoča vpogled v razlike med vplivi na odnos javnosti do uvajanja in uporabe nosljivih kamer ter ugotavlja, kateri splošni dejavniki, ki so povezani tako s tehnologijami kot z državnimi organi, vplivajo na konkretno praktično rešitev. Druga pomembnejša teoretična implikacija se nanaša na ugotovitev, da osebni zadržki in strahovi pred novimi tehnologijami nimajo neposrednega vpliva na odnos do uvedbe nosljivih kamer v policijske postopke. Gre za korak v stran od ugotovitev, ki se vežejo na splošna uvajanja novih tehnologij v družbeno prakso. Takšen rezultat je mogoče razlagati z dejstvom, da posamezniki delegirajo odgovornost za učinkovitost uvajanja in korektnost uporabe tehnologij tistim, ki bodo tehnologije dejansko upravljali. Pri tem je občutek ekskulpacije odgovornosti do posledic, ki bi lahko nastale zaradi nepravilne rabe tehnologij učinkovita do te mere, da vpliva na splošen odnos do uvedbe nosljivih kamer v policijske postopke ni mogoče zaznati.

Najpomembnejša praktična implikacija ugotovitev te raziskave je, da vpliva odpora nismo zaznali. Nizek odpor do uvedbe nosljivih kamer lahko tudi viša zaupanje prebivalcev v policijo, na kar nakazuje tudi tabela 3: višja, kot je podpora uvedbi nosljivih kamer, višje je zaupanje v policijo ($\rho = 0,241$, $p < 0,001$). Ugotovitve nakazujejo, da je za splošno javno sprejemanje uvedb novih tehnologij v policijske postopke bolj pomembno upoštevati prepričanja javnosti o tehnologijah na splošno kot pa prepričanja o policiji in državi.

Kot vse raziskave, ima tudi naša nekatere omejitve. Prvič, čeprav gre za prvi poskus validacije predlaganega modela in s tem za eksploratorno raziskavo, demografske skupine anketirancev niso porazdeljene reprezentativno glede na demografsko strukturo prebivalcev Slovenije. Drugič, glede na število merjenih spremenljivk (skupno smo merili s 30 indikatorji) je za potrebe multivariatne statistike število anketirancev sicer preseglo petkratnik števila indikatorjev, ni pa doseglo desetkratnika števila merjenih indikatorjev. Tretjič, anketirance smo nagovarjali izključno preko spletnega družbenega omrežja Facebook, zaradi česar naš vzorec ni enostaven slučajen oz. sistematičen, kar pomeni, da rezultatov morebiti ni mogoče posplošiti na populacijo.

Glede na rezultate in omejitve raziskave je v prihodnje smiselno nadaljevati z razvojem modela in njegovo validacijo. Predvsem je treba revidirati konstrukte, ki imajo vrednosti CA nižje od $\alpha = 0,8$. Smiselno bi bilo dodati dodatne dejavnike tako na strani vpliva policije in države kot tudi na strani splošnega dojemanja tehnologij. Najpomembnejše nadaljnje delo vključuje oblikovanje celostnega modela, ki bi pojasnjeval dejavnike vpliva na sprejemanje nosljivih kamer tako na strani policistov kot končnih uporabnikov nosljivih kamer kot tudi na strani prebivalcev oz. javnosti.

6 ZAKLJUČEK

Policijske organizacije ne delujejo v zaprtem okolju; njihova uspešnost je pogojena s sposobnostjo prilagajanja spremembam. Kot navaja Sheptycki (2012), je policijska dejavnost rezultat in odraz aktualnih razvojnih in družbenih trendov. Vendar pa so izzivi inovacij in prilagajanja tradicionalno vprašanje javnega sektorja in policije (Allen, 2002). Težave, povezane z implementacijo sprememb v policijske organizacije in policijsko dejavnost, izhajajo tako iz organizacijskih dejavnikov kot tudi iz necelovitega pristopa k uvajanju sprememb in javnega zavračanja reform. Izvorni problem, ki vodi v neučinkovitost pristopov k transformacijam, izhaja predvsem iz neuskkljenosti načrtovanih sprememb s potrebami skupnosti. Van der Vijver in Moor (2012) navajata, da med pomembne sodobne izzive na področju policijskega dela ne sodi zgolj prilagajanje policijskih strategij sodobnim trendom, temveč tudi dejanskim potrebam družbe. Ker se inovacijski boji še posebej kažejo pri poskusih prilagajanja novih tehnologij v policijskem delu, je zato analiza pričakovanj in zaznav različnih deležnikov pomemben instrument za pridobivanje povratnih informacij in informacij za prihodnje načrte.

V pričujočem delu smo predstavili razvoj in validacijo teoretičnega modela za ugotavljanje dejavnikov, ki vplivajo na odločitve posameznikov (prebivalcev) o tem, kako bodo sprejemali uvedbo nosljivih kamer v policijske postopke. Poznavanje in razumevanje teh dejavnikov je posebej pomembno pri uvajanju novih tehnologij v policijske postopke. S tem je mogoče zagotoviti uvedbo, ki bi vzbudila manj odpora javnosti. Ugotovitve kličejo po izdelavi modela, ki bi pojasnjeval tudi odnos policistov do uvedbe nosljivih kamer. Takšen model bi bil lahko osnova, ki bi dopolnjevala model, predstavljen v pričujočem delu, in s tem prispevala k oblikovanju celovitega modela, ki bi lahko sočasno pojasnjeval tako odnos policistov kot prebivalcev oz. javnosti do nosljivih kamer.

UPORABLJENI VIRI

- Adams, I. in Mastracci, S. (2019). Police body-worn cameras: Effects on officers' burnout and perceived organizational support. *Police Quarterly*, 22(1), 5–30. <https://doi.org/10.1177/1098611118783987>
- Ajzen, I. in Fishbein, M. (1977). Attitude-behavior relations: A theoretical analysis and review of empirical research. *Psychological Bulletin*, 84(5), 888–918. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.84.5.888>
- Allen, R. Y. W. (2002). Assessing the impediments to organizational change: A view of community policing. *Journal of Criminal Justice*, 30(6), 511–517. [https://doi.org/10.1016/S0047-2352\(02\)00173-3](https://doi.org/10.1016/S0047-2352(02)00173-3)
- Alshourah, S. (2019). Mediating role of attitude, subjective norm and perceived behavioural control in the relationships between their respective salient beliefs and behavioural intention to adopt e-learning among instructors in Jordanian universities. *Journal of Education and Practice*, 6(11), 152–159. <https://www.iiste.org/Journals/index.php/JEP/article/download/21872/22188>
- Ariel, B., Farrar, W. A. in Sutherland, A. (2015). The effect of police body-worn cameras on use of force and citizens' complaints against the police: A randomized controlled trial. *Journal of Quantitative Criminology*, 31(3), 509–535. <https://doi.org/10.1007/s10940-014-9236-3>
- Ariel, B., Sutherland, A., Henstock, D., Young, J., Drover, P., Sykes, J., Megicks, S. in Henderson, R. (2018). Paradoxical effects of self-awareness of being observed: Testing the effect of police body-worn cameras on assaults and aggression against officers. *Journal of Experimental Criminology*, 14(1), 19–47. <https://doi.org/10.1007/s11292-017-9311-5>
- Ariel, B., Sutherland, A., Henstock, D., Young, J., Drover, P., Sykes, J., Megicks, S. in Henderson, R. (2016). »Contagious accountability«: A global multisite randomized controlled trial on the effect of police body-worn cameras on citizens' complaints against the police. *Criminal Justice and Behavior*, 44(2), 293–316. <https://doi.org/10.1177/0093854816668218>
- Borins, S. (2001). Encouraging innovation in the public sector. *Journal of Intellectual Capital*, 2(3), 310–319. <https://doi.org/10.1108/14691930110400128>
- Braga, A. A., Sousa, W. H., Coldren Jr., J. R. in Rodriguez, D. (2018). The effects of body-worn cameras on police activity and police-citizen encounters: A randomized controlled trial. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 108(3), 511–538. <http://scholarlycommons.law.northwestern.edu/jclc/vol108/iss3/3/>
- Bromberg, D. E., Charbonneau, É. in Smith, A. (2018). Body-worn cameras and policing: A list experiment of citizen overt and true support. *Public Administration Review*, 78(6), 883–891. <https://doi.org/10.1111/puar.12924>
- Brown, B. in Benedict, W. R. (2002). Perceptions of the police: Past findings, methodological issues, conceptual issues and policy implications. *Policing: An International Journal of Police Strategies and Management*, 25(3), 543–580. <https://doi.org/10.1108/13639510210437032>
- Buchanan, T., Paine, C., Joinson, A. N. in Reips, U.-D. (2007). Development of measures of online privacy concern and protection for use on the internet. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 58(2), 157–165. <https://doi.org/10.1002/asi.20459>

- Crank, J. P., Kadleck, C. in Koski, C. M. (2010). The USA: The next big thing. *Police Practice and Research*, 11(5), 405–422. <https://doi.org/10.1080/15614261003589870>
- Crow, M. S., Snyder, J. A., Crichlow, V. J. in Smykla, J. O. (2017). Community perceptions of police body-worn cameras: The impact of views on fairness, fear, performance, and privacy. *Criminal Justice and Behavior*, 44(4), 589–610. <https://doi.org/10.1177/0093854816688037>
- Darroch, S. in Mazerolle, L. (2013). Intelligence-led policing: A comparative analysis of organizational factors influencing innovation uptake. *Police Quarterly*, 16(1), 3–37. <https://doi.org/10.1177/1098611112467411>
- Davis, F. (1989). Perceived usefulness, perceived ease of use, and user acceptance of information technology. *MIS Quarterly*, 13(3), 319–340. <https://doi.org/10.2307/249008>
- Demir, M. (2019). Citizens' perceptions of body-worn cameras (BWCs): Findings from a quasi-randomized controlled trial. *Journal of Criminal Justice*, 60, 130–139. <https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2018.09.009>
- Dodeen, H. M. (2018). The prevalence of missing data in survey research. *International Journal for Innovation Education and Research*, 6(3), 83–90. <https://doi.org/10.31686/ijer.vol6.iss3.978>
- Emami, P., Xu, W. Bjornlund, H. in Johnston, T. (2015). A framework for assessing the procedural justice in integrated resource planning processes. V O. Ozcevik, C. A. Brebbia in S. M. Sener (ur.), *Sustainable Development and Planning VII* (str. 119–130). <https://doi.org/10.2495/sdp150101>
- Hedberg, E. C., Katz, C. M. in Choate, D. E. (2017). Body-worn cameras and citizen interactions with police officers: Estimating plausible effects given varying compliance levels. *Justice Quarterly*, 34(4), 627–651. <https://doi.org/10.1080/07418825.2016.1198825>
- Hinds, L. in Murphy, K. (2007). Public satisfaction with police: Using procedural justice to improve police legitimacy. *The Australian and New Zealand Journal of Criminology*, 40(1), 27–42. <https://doi.org/10.1375/acri.40.1.27>
- Huff, J., Katz, C. M. in Webb, V. J. (2018). Understanding police officer resistance to body-worn cameras. *Policing: An International Journal*, 41(4), 482–495. <https://doi.org/10.1108/PIJPSM-03-2018-0038>
- Jennings, W. G., Lynch, M. D. in Fridell, L. A. (2015). Evaluating the impact of police officer body-worn cameras (BWCs) on response-to-resistance and serious external complaints: Evidence from the Orlando police department (OPD) experience utilizing a randomized controlled experiment. *Journal of Criminal Justice*, 43(6), 480–486. <https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2015.10.003>
- Jing, P., Huang, H., Ran, B., Zhan, F. in Shi, Y. (2019). Exploring the factors affecting mode choice intention of autonomous vehicle based on an extended theory of planned behavior—A case study in China. *Sustainability*, 11(4), 1–20. <https://doi.org/10.3390/su11041155>
- Joinson, A. N. (2009). Privacy concerns, trust in government and attitudes to identity cards in the United Kingdom. V R. H. Sprague Jr. (ur.), *Proceedings of the 42nd annual Hawai'i international conference on system sciences* (str. 1–10). IEEE. <https://doi.org/10.1109/HICSS.2009.352>
- Jones, G. R. (2013). *Organizational theory, design, and change* [7th ed.]. Pearson

Education Limited.

- Ma, Q. in Liu, L. (2005). The role of internet self-efficacy in the acceptance of web-based electronic medical records. *Journal of Organizational and End User Computing*, 17(1), 38–57. <https://doi.org/10.4018/joeuc.2005010103>
- Maurry, K. J. (2017). Police body-worn camera policy: Balancing the tension between privacy and public access in state laws. *Notre Dame Law Review*, 92(1), 479–512. <https://scholarship.law.nd.edu/ndlr/vol92/iss1/11/>
- Meško, G., Hacin, R. in Eman, K. (2014). Trust in police by Slovenian law and criminal justice and security students. *Varstvoslovje*, 16(4), 471–491. https://www.fvv.um.si/rv/arhiv/2014-4/05_Mesko_Eman_Hacin.pdf
- Meuter, M. L., Ostrom, A. L., Bitner, M. J. in Roundtree, R. (2003). The influence of technology anxiety on consumer use and experiences with self-service technologies. *Journal of Business Research*, 56(11), 899–906. [https://doi.org/10.1016/S0148-2963\(01\)00276-4](https://doi.org/10.1016/S0148-2963(01)00276-4)
- Morrow, W. J., Katz, C. M. in Choate, D. E. (2016). Assessing the impact of police body-worn cameras on arresting, prosecuting, and convicting suspects of intimate partner violence. *Police Quarterly*, 19(3), 303–325. <https://doi.org/10.1177/1098611116652850>
- Nam, T. (2018). Untangling the relationship between surveillance concerns and acceptability. *International Journal of Information Management*, 38(1), 262–269. <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2017.10.007>
- Nowacki, J. S. in Willits, D. (2018). Adoption of body cameras by United States police agencies: An organisational analysis. *Policing and Society*, 28(7), 841–853. <https://doi.org/10.1080/10439463.2016.1267175>
- Palen, L. in Dourish, P. (2003). Unpacking “privacy” for a networked world. V *CHI03: Human factors in computing systems* (str. 129–139). Association for Computing Machinery. <https://doi.org/10.1145/642633.642635>
- Råholm, M.-B., Thorkildsen, K. in Löfmark, A. (2010). Translation of the nursing clinical facilitators questionnaire (NCFQ) to Norwegian language. *Nurse Education in Practice*, 10(4), 196–200. <https://doi.org/10.1016/j.nepr.2009.08.005>
- Reisig, M. D., Tankebe, J. in Meško, G. (2012). Procedural justice, police legitimacy, and public cooperation with the police among young Slovene adults. *Varstvoslovje*, 14(2), 147–164.
- Rosenbaum, D. (2007). Police innovation post 1980: Assessing effectiveness and equity concerns in the information technology era. *Institute for the Prevention of Crime Review*, 1, 11–44.
- Sheptycki, J. (2012). Policing theory and research – What’s in a metaphor? V E. Devroe, P. Ponsaers, L. G. Moor, J. Greene, L. Skinns, L. Bisschop, A. Verhage A. Verhage in M. Bacon (ur.), *Tides and currents in police theories* (str. 55–69). Maklu.
- Sousa, W. H., Miethel, T. D. in Sakiyama, M. (2018). Inconsistencies in public opinion of body-worn cameras on police: Transparency, trust, and improved police-citizen relationships. *Policing: A Journal of Policy and Practice*, 12(1), 100–108. <https://doi.org/10.1093/police/pax015>
- Strom, K. (2016). *Research on the impact of technology on policing strategy in the 21st century: Final report*. <https://www.ojp.gov/pdffiles1/nij/grants/251140.pdf>

- Tan, M. in Teo, T. S. H. (2000). Factors influencing the adoption of internet banking. *Journal of the Association for Information Systems*, 1(1), 1–44. <https://doi.org/10.17705/1jais.00005>
- Taylor, E., Lee, M., Willis, M. in Gannoni, A. (2017). Police detainee perspectives on police body-worn cameras. *Trends and Issues in Crime and Criminal Justice*, (537). <https://www.aic.gov.au/publications/tandi/tandi537>
- Tyler, T. R. (2006). Psychological perspectives on legitimacy and legitimation. *Annual Review of Psychology*, 57, 375–400. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.57.102904.190038>
- Van den Born, A., Van Witteloostuijn, A., Barlage, M., Sapulete, S., Van den Oord, A., Rogiest, S., Vallet, N., Reguli, Z., Vir, M., Mouhanna, C., Cassan, D., Binder, H., Blumenthal, V., Christe-Zeyse, J., Giljohann, S., Gruschinske, M., Pautz, H., Stein-Müller, S., Bisogni, F. ... Polos, L. (2013). Policing opportunities and threats in Europe. *Journal of Organizational Change Management*, 26(5), 811–829. <https://doi.org/10.1108/JOCM-09-2012-0145>
- Van der Vijver, K. in Moor, L. G. (2012). Theories of policing. *Journal of Police Studies*, 25(4), 15–29.
- Venkatesh, V. in Bala, H. (2008). Technology acceptance model 3 and a research agenda on interventions. *Decision Sciences*, 39(2), 273–315. <https://doi.org/10.1111/j.1540-5915.2008.00192.x>
- White, M. D., Todak, N. in Gaub, J. E. (2017). Assessing citizen perceptions of body-worn cameras after encounters with police. *Policing*, 40(4), 689–703.
- White, M. D., Todak, N. in Gaub, J. E. (2018). Examining body-worn camera integration and acceptance among police officers, citizens, and external stakeholders. *Criminology & Public Policy*, 17(3), 649–677. <https://doi.org/10.1111/1745-9133.12376>

O avtorjih

Anže Mihelič, doktorski kandidat na Fakulteti za računalništvo in informatiko ter na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani, asistent na Fakulteti za varnostne vede Univerze v Mariboru. E-pošta: anze.mihelic@um.si

Dr. Kaja Prislan Mihelič, izredna profesorica na Fakulteti za varnostne vede Univerze v Mariboru. E-pošta: kaja.prislan@um.si

Dejavniki, povezani s hitrostjo odziva na klic v sili 112 v državah Evropske unije

Mišel Szóke, Vanja Ida Erčulj

Namen prispevka:

Namen prispevka je predstaviti nekatere značilnosti nujnih klicev na številko 112 in proučiti, ali so določeni dejavniki, kot so gostota naseljenosti, prisotnost dodatne številke za nujno pomoč in gospodarska razvitost države, povezani s hitrostjo odziva na klic v sili 112. Prispevek naslovi tudi problematiko lažnih klicev.

Metode:

V vzorec raziskave je bilo vključenih 28 držav Evropske unije (EU). Podatki o hitrosti odziva na klic 112, število lažnih klicev, obstoj dodatnih številke za klic v sili, gostota poselitve in bruto domači proizvod (BDP) za leto 2019 so bili pridobljeni iz uradnih spletnih virov. Statistična analiza je vključevala opisno statistiko in preverjanje hipotez s pomočjo t-testa za neodvisne vzorce ali Mann-Whitneyevega U testa in korelacijske analize.

Ugotovitve:

Gospodarska razvitost, gostota naseljenosti ali prisotnost dodatne številke za nujno pomoč v državi se ne odražajo pri hitrosti odziva na klic v sili 112. Odzivnost je med državami različna, zato bi bilo smiselno iskati druge razloge, zakaj prihaja do razlik v hitrosti odziva. Največ lažnih klicev je v letu 2019 imela Malta, najmanj pa Nemčija.

Omejitve/uporabnosti raziskave:

Omejitve raziskave so nedostopnost vseh kazalnikov, vezanih na klic v sili 112, za vse države EU ter pomanjkanje literature na obravnavano temo.

Praktična uporabnost:

Hitrost odziva na klic v sili 112 je ključna za uspešno in učinkovito posredovanje pri različnih tipih urgentnih dogodkov. Preučevanje dejavnikov, povezanih s hitrostjo odziva, je ključno za izboljšanje storitev in posledično izboljšanje zdravstvenega stanja in varnosti državljanov. Ravno tako je treba nasloviti problematiko lažnih klicev, ki negativno vplivajo na kakovost nujenja nujne pomoči.

Ključne besede: klici v sili, gospodarska razvitost, hitrost odziva, gostota naseljenosti, 112, Evropska unija

UDK: 614.8

Factors associated with the speed of response to the emergency call 112 in European Union countries

Purpose:

The purpose of the paper is to present some characteristics of emergency calls to the number 112 and to examine whether certain factors such as population density, the presence of an additional number for emergency assistance and the economic development of the country are related to the speed of the response to the emergency call 112. The paper also addresses the issue of the false calls.

Design/Methods/Approach:

The sample included 28 EU countries. Data on the speed of response to 112 calls, the number of false calls, the existence of additional emergency numbers, almost settlements and GDP for 2019 were obtained from official online sources. Statistical analysis included descriptive statistics and hypotheses testing by using a t-test for independent samples or Mann-Whitney U test and correlation analyses.

Findings:

Economic development, population density and/or an additional emergency number in the country are not related to the dispatcher's reaction time to an emergency call 112. The reaction time varies between countries, so it is important to look for other reasons for this difference.

Research Limitations/Implications:

The limitations of this research were the unavailability of all 112 emergency indicators for all EU countries and the lack of literature on the topic.

Practical Implications:

The reaction time to an emergency call 112 is crucial for successful and efficient intervention in various types of emergency events. Examining factors related to the dispatcher's reaction time is a key to improving service and consequently the health and safety of the citizens. It is also necessary to address the issue of the false calls, which have a negative impact on the quality of the provision of emergency assistance.

Keywords: emergency number, economic development, the dispatcher's reaction time, population density, 112, European Union

UDC: 614.8

1 UVOD

Imeti eno telefonsko številko v nujnih primerih je zelo priročno za klicatelja pod pritiskom, saj pospeši odziv v primeru življenjske, premoženjske ali druge ogroženosti klicatelja ali osebe v stiski (Bărănescu idr., 2021). Enotna številka za državljane Evropske unije (EU) je številka 112, ki jo pokličejo, ko potrebujejo gasilce, policijo ali reševalno vozilo (European Commission, 2011). Po Direktivi

(EU) 2018/1972 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 11. decembra 2018 o Evropskem zakoniku o elektronskih komunikacijah so klici na to številko brezplačni in omogočajo dostop do vseh urgentnih služb tudi, če obstajajo v državi še druge nacionalne številke klica v sili (European Commission, 2018). Beleži se tudi lokacija klicatelja, saj je ta podatek nujen, ko oseba ne more ali ne zna povedati, kje je. Evropska komisija priporoča, da države uporabljajo metodo takojšnjega prikaza lokacije kličočega ter da svoje državljane obveščajo o možnosti uporabe te številke kot tudi novih tehnologij za doseg storitev preko te številke, npr. za osebe s posebnimi potrebami (European Commission, 2018).

Sistem za klice v sili je sestavljen iz centrov za sprejem klicev v sili in operativno-telekomunikacijskega sistema, ki je namenjen obveščanju, sprejemanju, obdelavi in prenosu klicev v sili na zahtevane službe v centraliziranem in enotnem načinu. Uporablja se tudi za komunikacijo med specializiranimi odzivnimi sistemi policije, gasilcev in reševalcev, ki so se dolžni odzvati na nujne klice (Marin in Pop, 2009).

Po podatkih Evropske komisije delež klicev v sili na 112, enotno evropsko številko za klic v sili, narašča, kar kaže na to, da se vse več Evropejcev odloči za uporabo te številke v sili (European Commission, 2020). Večji delež teh klicev predstavljajo klici v primeru nujne medicinske pomoči (IDFI, 2018; Special Telecommunications Service, 2021; Uprava RS za zaščito in reševanje, 2022).

Namen enotne nujne številke je izboljšanje dostopa do zdravstva in drugih urgentnih služb. Dostop do zdravstva se v ožjem pomenu nanaša na geografsko razpoložljivost, v širšem pa na razpoložljivost, dostopnost, cenovno dostopnost in na sprejemljivost zdravstvenih storitev (O'Donnell, 2007). Uporaba enotne nujne številke za klic v sili naj bi prispevala k izboljšanju obeh vidikov dostopnosti. Tako je nujno redno spremljanje nekaterih statističnih kazalnikov kakovosti delovanja enotnega sistema za klic v sili v državah članicah EU. Na letni ravni se spremljajo delež nujnih klicev na številko 112 (nekateri države imajo namreč več nujnih števil), število lažnih in opušenih (prekinjenih) klicev, e-klicev iz avtomobilov, odzivni čas operaterjev (koliko časa potrebuje operater, da se odzove na klic v sili), prisotnost informacije o lokaciji klicatelja in čas do pridobitve informacije o natančni lokaciji klicatelja (European Commission, 2020). V tem prispevku bomo prikazali nekatere značilnosti nujnih klicev na številko 112 za države članice EU, tj. kako hitro se operater odzove na klic (odzivni čas), kolikšno je število lažnih klicev, ter proučili morebitno povezanost med nekaterimi značilnostmi države (gospodarska razvitost, gostota naseljenosti, obstoj več nujnih števil) in odzivnim časom. Odzivni čas je prvi korak k učinkovitemu sistemu odzivanja na urgentne dogodke. V tem prispevku smo se osredotočili na nekatere dejavnike, ki so po pregledu znanstvene literature pomembno povezani z zdravjem in varnostjo državljanov pred kriminaliteto ali naravnimi in drugimi nesrečami, torej področij, zaradi katerih državljani kličejo na številko za klic v sili. Eden od tovrstnih dejavnikov je gospodarska razvitost držav. Raziskave namreč kažejo, da imajo bolj gospodarsko razvite države manjšo finančno izgubo in nižjo umrljivost zaradi naravnih nesreč (Shabnam, 2014), kar kaže na večjo učinkovitost delovanja sil za zaščito, reševanje in pomoč držav z več finančnimi resursi. Večja učinkovitost se kaže tudi v nižji umrljivosti starejših (75 let in več) zaradi požara v bolj gospodarsko razvitih državah (Nilson idr., 2019). Hkrati lahko bolj razvite države namenjajo

več finančnih resursov skrbi za zdravje državljanov, ki se kaže v deležu izdatkov za zdravstvo v odstotkih BDP (Zyukin idr., 2020). Bolj razvite države in države z večjo gostoto naseljenosti imajo sicer višjo stopnjo kriminalitete (Andresen, 2015; Klaer in Northrup, 2014) in s tem tudi več zahtev po hitri in učinkoviti policijski intervenciji. Gospodarska razvitost in gostota naseljenosti bi tako lahko bila dva možna dejavnika, povezana tudi z učinkovitostjo implementacije sistema 112, ki se med drugim kaže v hitrosti odziva na klic v sili. S slednjim bi bil lahko povezan tudi obstoj drugih nujnih številok v državi, saj bi dodatne nujne številke lahko razbremenile sistem 112. Tako bomo v prispevku preverjali naslednje hipoteze:

H₁: Obstaja razlika med bolj in manj razvitimi državami v hitrosti odziva na klic v sili 112.

H₂: Obstaja povezanost med gostoto naseljenosti in hitrostjo odziva na klic 112.

H₃: Obstaja razlika v hitrosti odziva na klic 112 glede na to, ali obstaja v državi več kot ena številka za klic v sili.

Drugi vidik kakovosti implementacije sistema 112 so tudi tako imenovani lažni klici. V prispevku bomo predstavili količino lažnih klicev po državah, saj lažni ali nepotrebnosti klici vplivajo na vse sisteme za nujno pomoč po vsem svetu in hkrati onemogočajo dostop osebam, ki nujno pomoč v danem trenutku resnično potrebujejo (Bărănescu idr., 2021). V prispevku tako naslavljamo raziskovalno vprašanje: »Kakšen je delež lažnih klicev na 112 po državah članicah EU?« in razpravljamo o možnih vzrokih in posledicah lažnih klicev na nudenje nujne pomoči.

2 PREGLED UPORABE ENOTNE EVROPSKE ŠTEVILKE ZA KLIC V SILI 112

Vsaka država članica EU je odgovorna za organizacijo svojih služb za pomoč v sili, vključno z odzivi na klice na številko 112 in nacionalne klice v sili (European Commission, 2011). Številko 112 lahko uporabijo tudi v nekaterih državah izven Evropske unije, kot sta Švica in Južna Afrika (112 SOS, n. d.). Enotna številka 112 je bila uvedena na prelomu tisočletja. Številka vključuje nujno medicinsko pomoč, pomoč gasilcev, nujno veterinarsko pomoč, pomoč gorskih, jamskih in drugih reševalnih služb ter policijsko pomoč (Uprava RS za zaščito in reševanje, 2020). Pri klicu se beleži lokacija klicatelja, in sicer Evropska komisija predlaga, da države članice uporabijo tehniko »push« za posredovanje informacij o lokaciji klicatelja in ne možnosti »pull«, kar pomeni naknadni prikaz lokacije klicatelja (Vivier, 2019). Tako se pospeši posredovanje informacij o lokaciji ponesrečencev službam za nujne primere takoj po prejemu klica, namesto da se od njih najprej zahteva pridobivanje informacij, kar se pogosto opravi na zahtevo (Vivier, 2019).

Pred uradno ratifikacijo EU je bila številka 112 v več državah članicah EU že desetletja v uporabi kot številka za klic v sili, na primer pri nemških gasilcih in italijanski policiji. Kljub temu je večina držav članic ni poznala. Številka je v državah EU uradno ratificirana na dva načina (European Commission, 2013), in sicer kot edina/glavna številka za klic v sili ali kot dodatna številka, ki je v uporabi poleg drugih številok. Kot edina številka za klic v sili za vse nujne službe (policija,

gasilci in reševalna vozila) je uvedena v desetih državah EU (Danska, Finska, Malta, Nizozemska, Portugalska, Romunija, Estonija, Litva, Španija, Italija in Švedska). Večina držav članic pa se je za uporabo številke 112 odločila kot številko poleg svojih nacionalnih števil za klic v sili. Tako 112 kot nacionalne številke se uporabljajo za stik z nekaterimi ali vsemi službami za nujne primere v državi (European Commission, 2013). V tabeli 1 so prikazane številke za klic v sili v vseh državah članicah Evropske unije v letu 2019.

Tabela 1:
Dodatne številke za klic v sili po državah, članicah EU v letu 2019 (Vir: <https://www.adducation.info/general-knowledge-travel-and-transport/emergency-numbers/>)

Država članica EU	Policija	Medicinska pomoč	Gasilci
Nemčija	110		112
Velika Britanija		112 ali 999	
Francija	112 ali 17	112 ali 15	112 ali 18
Italija		112	
Španija		112	
Nizozemska		112	
Poljska	112	112 ali 999	112 ali 998
Švedska		112	
Belgija	101 ali 112		100 ali 112
Avstrija	112 ali 133	112 ali 144	112 ali 122
Irska		112 ali 999	
Danska		112	
Finska		112	
Češka	112 ali 158	112 ali 155	112 ali 150
Romunija		112	
Portugalska		112	
Grčija	112 ali 100	112 ali 155	112 ali 199
Madžarska	112 ali 107	112 ali 104	112 ali 105
Slovaška	112 ali 158	112 ali 155	112 ali 150
Luksemburg	113		112
Bolgarija	112 ali 166	112 ali 150	112 ali 160
Hrvaška	112 ali 192	112 ali 150	112 ali 193
Litva		112	
Slovenija	112 ali 113		112
Latvija	112 ali 02	112 ali 03	112 ali 01
Estonija		112	
Ciper		112 ali 199	
Malta		112	

3 NEKATERI VIDIKI KAKOVOSTI STORITVE 112

Evropsko združenje za številke v sili (EENA, European Emergency Number Association [EENA]) je nevladna organizacija, katere cilj je pomagati ljudem, da se počutijo varnejše (Paris, n. d.). EENA spremlja naslednje značilnosti klicev v sili 112:

- Splošne informacije 112
- Dostop do številke 112
- Avtomatsko eksterni defibrilator, AED
- Aplikacije za nujne primere
- Kibernetska varnost
- Droni
- eCall
- Umetna inteligenca
- Napredna mobilna lokacija
- New Generation 112
- Delovanje telefonske centrale za javno varnost
- Javno opozarjanje
- Družbeni mediji v krizah
- Transnacionalna podatkovna zbirka
- EENA sreča Waze
- Lažni klici
- Opuščeni klici na številko 112

V nadaljevanju bomo predstavili nekaj značilnosti klicev na 112, ki so ključne za nemoteno in kakovostno delovanje sistema. Najprej bomo predstavili tehnologijo eCall. Ta je vgrajena v osebna in lahka gospodarska vozila z namenom obveščanja o prometnih nesrečah na številko 112 (European Commission, 2015). Do klica na številko 112 s pomočjo tehnologije eCall pride samodejno v primeru, ko je avtomobil udeležen v hujši prometni nesreči ali ročno s pritiskom na gumb (Your Europe, n. d.). Vgrajena je v vozila, odobrena za proizvodnjo po 31. 3. 2018 (European Commission, 2015). EENA beleži številno in delež klicev, ki so bili na 112 prejeti preko sistema eCall (Your Europe, n. d.).

Na kakovost storitve 112 močno vplivajo lažni, nenujni klici. Ti so precejšnja izguba sredstev (Bărănescu idr., 2021) in negativno vplivajo na vse reševalne službe, saj jemljejo (finančna in časovna) sredstva tistim, ki so v smrtno nevarnih okoliščinah ter zares potrebujejo takojšnjo pomoč. Za osebo v stiski lahko to pomeni razliko med življenjem in smrtjo (Skoglund idr., 2020). Zaradi neustreznih klicev se namreč onemogočijo pravilni odzivi na dejanske krizne dogodke (Skoglund idr., 2020). Skrbniki podobnih sistemov po vsem svetu so zaskrbljeni zaradi zlorabe klicev v sistemu za klic v sili 112, ker povzročijo neučinkovito ali celo potratno uporabo virov. Da bi se izognili tej situaciji, so potrebni protiukrepi za zmanjšanje negativnih učinkov, ki jih imajo takšni klici na sposobnost obvladovanja resničnih nujnih primerov (Bărănescu idr., 2021). Manj evidentna za ustrezno interveniranje pa je vloga odloženih klicev. Za službe za nujne primere je lahko reševanje tihih, odloženih in opuščenih klicev na številko 112 velika težava. Takšni klici so pogosto resnični klici v sili, ki jih opravijo osebe z okvaro sluha ali govora, osebe, ki so po

začetku klica izgubile zavest, ali osebe, ki ne morejo govoriti, ker so vpletene v nevarne okoliščine, kot so ropi, ugrabitve itd. (Lumbreras in Azevedo Silva, 2020). Dispečerji težko ugotovijo, ali so ti klici resnični klici v sili. Ne samo, da je teh klicev zelo veliko, v veliki večini so tudi lažni (Lumbreras in Azevedo Silva, 2020). V prispevku predstavimo in opišemo stanje lažnih klicev po državah EU, saj je to pomemben vidik kakovosti sistema 112. Odzivnost na nujne klice, tudi lažne in opuščene, je tesno povezana z dispečerji, ki nujni klic sprejmejo. Njihova vloga je ključna pri zagotavljanju kakovosti storitve, zato se v nadaljevanju osredotočamo na njihovo delo in večšine, ki jih potrebujejo za opravljanje dela.

Operaterji v sili, tako dispečerji nujne medicinske pomoči (angl. *Emergency medical dispatchers, EMD*) kot prejemniki klicev (angl. *Emergency Medicine Core Training, EMCT*), so usposobljeni strokovnjaki, ki tesno sodelujejo s partnerskimi agencijami, kot so policija, gasilci in reševalci, da ljudem zagotovijo pravočasno in učinkovito oskrbo (BC Emergency Health Services, n. d. a). Med ključnimi veščinami dispečerja so učinkovitost, hitrost, natančnost, večopravilnost, sposobnost dajanja pobude, kritično razmišljanje in sposobnost reševanja težav.

Operaterji v sili se pogosto soočajo z okoliščinami, v katerih se morajo odločiti v samo nekaj sekundah. Operater mora biti sposoben razumeti in pomagati posamezniku, ki kliče v sili. Med čakanjem na pomoč bo klicatelj morda želel dodatna navodila. Postaviti morajo ustrezna vprašanja in natančno analizirati odgovore (Forsslund idr., 2004).

Klicatelji lahko po telefonu dobijo tudi nasvete za nujno prvo pomoč od EMCT in EMD, na primer navodila za temeljne postopke oživljanja (TPO) – kardiopulmonalno oživljanje pri zastojih srca ali bistvene informacije o porodu. Medtem ko so reševalci na poti na kraj dogodka, ta reševalna navodila za prvo pomoč ključno vplivajo na izid nesreč (BC Emergency Health Services, n. d. a).

Negotovost, komunikacijske težave in nezadostna sredstva so za operaterje zahtevne situacije. Osebnostne lastnosti (občutljivost, vpogled, empatija in intuicija) so pri obravnavanju teh okoliščin pomembne, prav tako spretnost, znanje in izkušnje. V postopku odločanja ob sprejemu klica se združijo osebno znanje, praktično znanje, izkušnje in intuicija (Forsslund idr., 2004). V raziskavi Forsslund in drugi (2004) so operaterji izpostavili, da potrebujejo več usmeritev, povratnih informacij in navodil za učinkovito delo, povečanje občutka zaupanja in zmanjšanje stresa.

4 DEJAVNIKI, POVEZANI S SISTEMOM NUJNE POMOČI OB URGENTNIH DOGODKIH V DRŽAVAH ČLANICAH EVROPSKE UNIJE

Sistem zdravstvenega varstva EU, ki vključuje vse države članice, deluje pod posebnimi političnimi, gospodarskimi in institucionalnimi omejitvami. Sektor se močno opira na pravne ukrepe, izdane na različnih ravneh, vključno z ustavo, mednarodnimi sporazumi, pravili, direktivami in sodbami EU ter državnimi in občinskimi zakoni in predpisi (Rokicki idr., 2020). Izdatki za zdravstveno varstvo so v veliki meri odvisni od gospodarskega razvoja države in sestave prebivalstva, zato lahko le konvergenca gospodarske uspešnosti in življenjskega standarda privede do konvergence standardov izdatkov za zdravstveno varstvo (Hitiris,

1997). Skupnosti in vlade postopoma spoznavajo, kako pomembno je razumeti bistvene učinke degradacije okolja za zdravje ljudi in kako pomembno je pravilno oceniti zdravstvene stroške, povezane s kakovostjo okolja. Izboljšanje dejavnikov, povezanih z zdravjem prebivalstva (npr. raven dohodka, boljši delovni pogoji, rast BDP in zdravstveni izdatki na prebivalca, socialni položaj, življenjski slog, prehrana in zdravstvena vzgoja), je povzročilo znatno podaljšanje pričakovane življenjske dobe ne le v razvitejših gospodarstvih in regijah, temveč tudi v večini držav v razvoju na svetu (Badulescu idr., 2019). Temeljito razumevanje zdravstvene pismenosti splošne javnosti je potrebno za usmerjanje zdravstvenih sistemov in organizacij pri njihovem odzivanju na zahteve državljanov (Svendson idr., 2020). Zdravstvena slika prebivalstva se zrcali tudi v uporabi sistemov nujne pomoči. Priporočilo Evropske komisije o ozaveščanju rabe nujne številke 112 in omogočanje uporabe le-te tudi za osebe s posebnimi potrebami in starejše osebe je tako ključno za zagotavljanje kakovostne oskrbe.

V sistemu nujne pomoči se zrcali tudi slika podnebnih in drugih sprememb, ki vplivajo na pojav ekstremnih dogodkov. Raziskave pa kažejo, da čeprav lahko podnebne spremembe, ki jih povzroči človek, povečajo pogostost in/ali intenzivnost prihodnjih ekstremnih vremenskih dogodkov, ostajata rast prebivalstva in gospodarska širitev ključna dejavnika, ki prispevata k večjim izgubam zaradi naravnih nesreč (Botzen idr., 2019). Naravne nesreče lahko neposredno negativno vplivajo na gospodarstvo, kar povzroči velike izgube nepremičnin v bogatih državah in smrtno žrtve v nerazvitih državah (Botzen idr., 2019). Posredni učinki vključujejo vse povezane poti gospodarskega okrevanja ter vse kratkoročne in dolgoročne gospodarske izgube v gospodarski proizvodnji in potrošnji. Za oceno teh sekundarnih posledic nesreč, ki so pogosto znane kot učinki višjega reda, se lahko uporabijo makroekonomske teorije in računalniški makroekonomski modeli (Botzen idr., 2019). Na splošno so neto makroekonomske (tj. posredne) izgube negativne; vendar se pričakuje, da bodo te izgube za velike razvite države skromne, saj so ta gospodarstva bolj opremljena, da prenesejo neugodne proizvodne šoke (npr. nadomestitev izgubljenih proizvodnje s povečano proizvodnjo drugje). Praviloma ti posredni gospodarski učinki močneje prizadenejo države z nizkimi dohodki in manjša, manj raznolika, gospodarstva (Botzen idr., 2019). Večina smrtnih žrtev in posrednih ((makro)ekonomskih) izgub se zgodi v razmeroma majhnih državah z nizkimi dohodki, ki pogosto nimajo struktur in virov, potrebnih za obvladovanje tveganja in denarno nadomestilo (Botzen idr., 2019).

Gospodarska razvitost držav torej igra ključno vlogo pri obvladovanju naravnih in drugih nesreč in se odraža tudi na drugih področjih, ki so tesno povezani z delovanjem nacionalnih sistemov odzivanja na urgentne dogodke. Povprečno osebno premoženje namreč raste skupaj z rastjo BDP na prebivalca, kar lahko pripomore k zmanjšanju revščine. Poleg tega se ob rasti BDP povečajo davčni prihodki, kar omogoča večjo porabo za javne storitve, kot je preprečevanje kriminalitete, nujne medicinske pomoči in odzivnost v primeru naravnih in drugih nesreč. Vežano na preprečevanje kriminalitete, se v bolj gospodarsko razvitih državah več denarja nameni organom kazenskega pregona. Tako je bolj verjetno, da medtem ko poročane stopnje nasilne kriminalitete naraščajo skupaj

z BDP na prebivalca, dejanske stopnje nasilne kriminalitete ne naraščajo (Klaer in Northrup, 2014). Relativna revščina nima neposrednega vpliva na stopnjo kriminalitete, a ima stranski učinek: ko se raven dohodka revnih dvigne, se vpliv gospodarske neenakosti na pojavnost kriminalitete zmanjša (Fajnzylber idr., 2002). Raziskave kažejo, da s povečevanjem gospodarske blaginje stopnja nasilne kriminalitete upada. Ko pa so gospodarske razlike večje, je zmožnost stopnje rasti BDP za zmanjšanje kriminalitete manj učinkovita (Fajnzylber idr., 2002). Po Fischer (1975) urbanizacija povzroča strukturno razhajanje in širjenje vrednot v subkulturnem okolju. Toleranca članov primarne skupine do gospodarske neskladnosti se zaradi tega naknadno poveča. Posledica je povečanje kriminalitete v metropolitanskih območjih z višjo naseljenostjo (Saini in Srivastava, 2019). Eksperiment Saini in Srivastava (2019) kaže, da rast prebivalstva nedvomno vpliva na stopnjo kriminalitete.

Gospodarska razvitost države je povezana tudi s požarno ogroženostjo države. Večina socialnoekonomskih dejavnikov tveganja za požar je povezanih z dohodkom, zaradi česar je raven dohodka bistven kazalnik požarne ogroženosti gospodinjstva in posledično države (Federal Emergency Management Agency ..., 1997). Fahy in Norton (1989) ločujeta požarno ogroženost obubožanih, podeželskih družin od mestnih, dobro stoječih dve dodatni merili. Prvič, manj verjetno je, da si bodo skupnosti, kjer živijo revni na podeželju, lahko privoščile enako raven storitev za preprečevanje požarov, ki so na splošno na voljo na metropolitanskih območjih. Drugič, bolj verjetno je, da revna podeželska gospodinjstva živijo na izoliranih območjih, ki so oddaljena od opreme za gašenje požarov, ali da je težko odkriti njihove domove. Ti elementi lahko podaljšajo trajanje požarne škode in upočasnijo odzivni čas gasilcev (Federal Emergency Management Agency ..., 1997). Svetovna umrljivost zaradi požarov se je sicer med letoma 1990 in 2017 zmanjšala za 46 % z velikimi regionalnimi in nacionalnimi razlikami (Moniruzzaman, 2022).

V sedanjih razmerah globalizacije, informatizacije in sprememb svetovnih procesov se spreminjajo zunanji gospodarski cilji držav. Eden od teh ciljev je zdaj transnacionalizacija mednarodnega gospodarstva z razširitvijo in krepitvijo dvostranskih trgovinskih in gospodarskih povezav med državami. V tem okolju postaja konkurenčnost, ki temelji na inovacijah, ključna sestavina uspešnosti gospodarske rasti države (Lomachynska in Podgorna, 2018).

Gospodarska razvitost držav in urbanizacija, ki je povezana z gostoto naseljenosti, sta torej dejavnika, tesno povezana s pojavnostjo urgentnih dogodkov kot tudi z odzivnostjo države na urgentne dogodke ter možnostjo sanacije njihovih posledic.

5 METODOLOGIJA

V raziskavi se s pomočjo deskriptivne in komparativne metode analizirajo podatki in hipoteze, vezane na leto 2019.

5.1 Spremenljivke

Spremenljivke, npr. klici na številko 112, lažni klici na številko 112, smo iskali na uradni spletni strani Evropske komisije. Informacije o lažnih klicih so bile v letu 2019 na voljo le za 17 držav (Švedska, Slovaška, Litva, Latvija, Ciper, Francija, Avstrija, Irska, Danska, Luksemburg in Slovenija niso imeli podatka o lažnih klicih). Za podrobnejši opis indikatorjev je služila stran EENA (EENA, European Emergency Number Association, 2012). Tam je navedena tudi dodatna številka za klic v sili za vsako članico EU – če jo imajo, je pripisan tudi njen pomen. Na podlagi podatkov Mednarodnega denarnega sklada za leto 2019 (dostopni na spletni strani statisticstimes.com (Statistics Times, 2020) so države razdeljene v skupine glede na njihovo geografsko lego in razvitost (BDP na prebivalca v ameriških dolarjih). Podatki o gostoti naseljenosti za leto 2019 so bili pridobljeni s spletne strani Evropskega statističnega urada. Opis spremenljivk z mersko enoto, letom in virom podatkov je podan v tabeli 2.

IME SPREMENLJIVK	KRATEK OPIS	EM	LETO	VIRI PODAT.	ŠT. DRŽAV
Hitrost odzivnosti	Časovno obdobje med trenutkom, ko je klic v sili predstavljen PSAP (Sistemi odzivnih točk za javno varnost) na stopnji 1, in trenutkom, ko na klic odgovori človeški operater PSAP.	s (sekunde)	2019	European Commission	28
BDP	Bruto domači proizvod je merilo gospodarske razvitosti države.	ameriški dolarji na prebivalca	2019	Statistics Times	28
Gostota naseljenosti	Gostota naseljenosti je število prebivalcev, ki prebiva na določeni površini.	št. prebivalcev na 1 km ²	2019	Eurostat	28
Lažni klici	Lažni klici v sili so nenujni klici na število 112.	%	2019	European Commission	17

Tabela 2: Predstavitev spremenljivk, uporabljenih v raziskavi

Dodatna nujna številka za klic v sili	Prisotnost dodatne nacionalne nujne številke za klic v sili	-	2019	EENA	28
---------------------------------------	---	---	------	------	----

Viri: EENA, n. d.; European Commission, 2020; Eurostat, n. d.; Statistics Times, 2020.

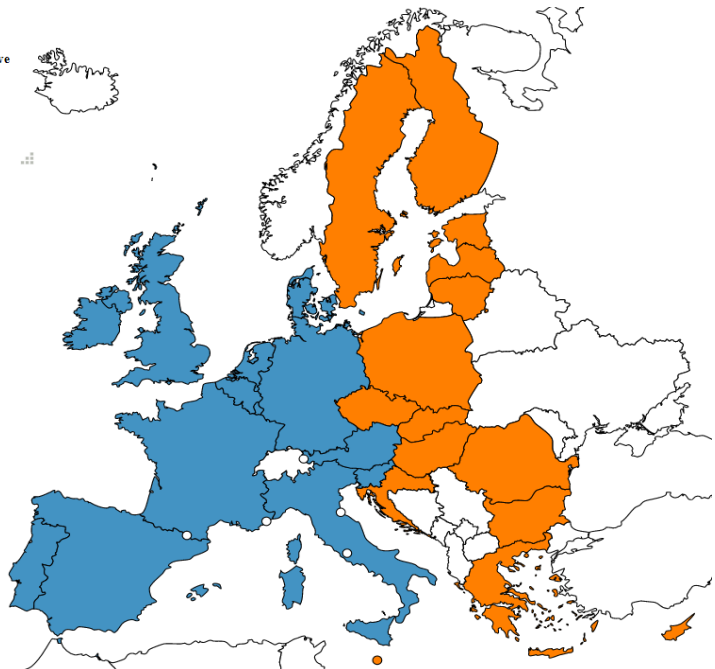
5.2 Opis vzorca

Leta 2019 je EU imela 28 držav članic. Države članice EU smo glede na gospodarsko razvitost razdelili na vzhodne (Poljska, Švedska, Finska, Češka, Romunija, Grčija, Madžarska, Slovaška, Bolgarija, Hrvaška, Litva, Latvija, Estonija, Ciper in Malta) in zahodne (Nemčija, Velika Britanija, Francija, Italija, Španija, Nizozemska, Belgija, Avstrija, Irska, Danska, Portugalska, Luksemburg in Slovenija). Ta razdelitev Evrope je vidna na sliki 1.

Slika 1:
Razdelitev držav na zahodne in vzhodne države članice EU leta 2019
(Vir: <https://www.mapchart.net/europe.html>)

Razdelitev EU države na vzhodne in zahodne države članice, 2019

- Države, ki niso v EU
- Zahodne države članice
- Vzhodne države članice

V tabeli 3 je prikazana mediana, najnižja in najvišja vrednost BDP na prebivalca v ameriških dolarjih vzhodnih in zahodnih držav in rezultat Mann-Whitneyevega U testa. Ugotavljamo, da so zahodne države članice gospodarsko statistično značilno bolj razvite od vzhodnih ($p < 0,001$). Polovica vzhodnih držav ima BDP enak 19.547,7 ameriškega dolarja na prebivalca ali manj, zahodnih pa 45.175,6 ameriškega dolarja na prebivalca ali manj.

BDP	Mediana	Najmanjša vrednost	Največja vrednost	U	p vrednost
Vzhod ($n = 15$)	19.547,7	9.518,4	51.241,9	24	< 0,001
Zahod ($n = 13$)	45.175,6	23.030,8	113.196,5		

Tabela 3: Opisna statistika BDP na prebivalca v ameriških dolarjih leta 2019 in rezultat Mann-Whitneyevega U testa

Iz tabele 4 je razvidno, da je imela polovica držav EU v letu 2019 gostoto naseljenosti 106,1 prebivalca na km² ali manj, država z najnižjo gostoto naseljenosti je Finska z 18,2 prebivalca na km², država z najvišjo gostoto naseljenosti pa Malta s 1.595,1 prebivalca na km².

	Mediana	Najmanjša vrednost	Največja vrednost
Gostota naseljenosti	106,1	18,2	1.595,1

Tabela 4: Opisna statistika gostote naseljenosti (št. prebivalcev na 1 km²) leta 2019

5.3 Statistična analiza

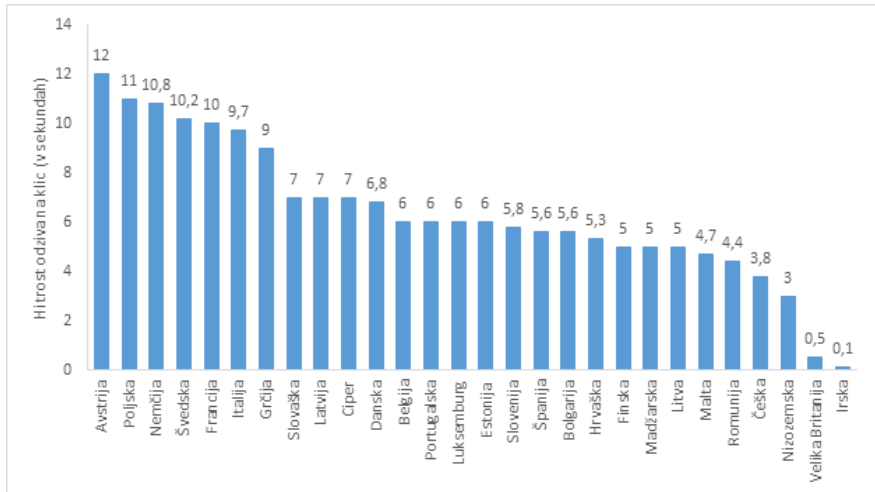
Opisne spremenljivke so opisane s pomočjo frekvenc in/ali deležev, številske, ki so približno normalno porazdeljene, s pomočjo aritmetične sredine in standardnega odklona, ostale pa s pomočjo mediane in najmanjše ter največje vrednosti. Za preverjanje hipotez je uporabljen Spearmanov koeficient korelacije in t-test za neodvisne vzorce ali Mann-Whitneyev U test. Slednji v primeru odstopanja porazdelitve spremenljivke po skupinah od normalne. Hipoteze so bile preverjene pri stopnji tveganja $\alpha = 0,05$. Analiza je bila opravljena s programom SPSS, verzija 28.

6 REZULTATI RAZISKAVE

6.1 Odzivnost na klic 112 leta 2019

Z grafa 1 je razvidna povprečna hitrost odziva na klic v sili 112 v državah članicah EU za leto 2019. Hitrost odziva je prikazana v sekundah. Izmed vseh držav članic ima Irska najhitrejši odzivni čas, in sicer 0,1 sekunde. Po drugi strani pa ima Avstrija najdaljši odzivni čas odziva na klic v sili 112, in sicer 12 sekund.

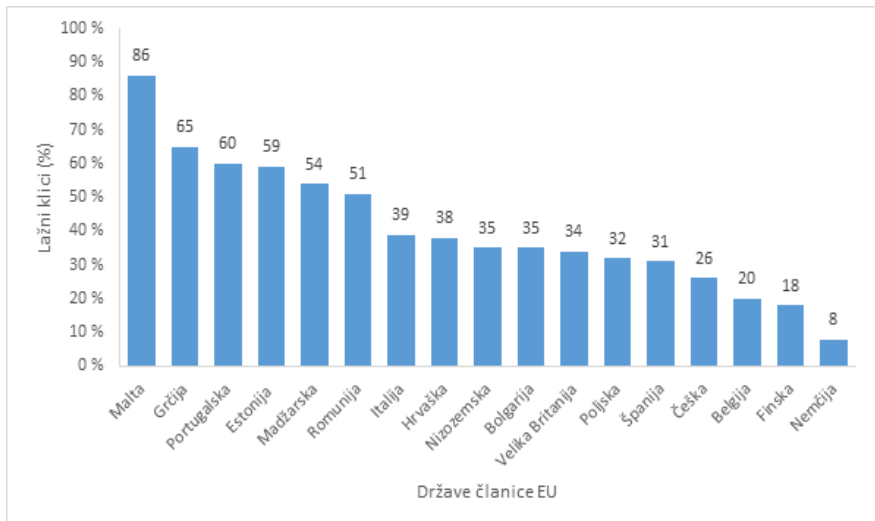
Graf 1: Hitrost odziva klica v sili 112 v državah članicah EU leta 2019 (European Commission, 2020)

6.2 Lažni klici na številko 112 leta 2019

Z grafa 2 so razvidni lažni klici na številko 112 v državah članicah EU za leto 2019. Lažni klici so prikazani v odstotkih. Izmed 17 držav članic ima Malta najvišjo odstotno količino lažnih klicev na številko 112, in sicer 86 %. Po drugi strani pa ima Nemčija najnižjo odstotno količino lažnih klicev na številko 112, in sicer 8 %.

Graf 2: Lažni klici na številko 112 v državah članicah v letu 2019 (European Commission, 2020)

6.3 Dejavniki, povezani s hitrostjo odziva na klic 112

Najprej smo preverili, ali obstaja razlika v hitrosti odziva na klic 112 med manj in bolj gospodarsko razvitimi državami EU. Glede na rezultat t-testa neodvisnih vzorcev (tabela 5) ne moremo sklepati, da bi ta razlika obstajala ($p = 0,951$). S tem hipotezo zavrnemo.

Hitrost odziva	Povprečje	SD	<i>t</i>	<i>df</i>	<i>p</i> vrednost
Vzhod (<i>n</i> = 15)	6,40	2,15	0,06	26,00	0,951
Zahod (<i>n</i> = 13)	6,33	3,68			

Tabela 5: Opisna statistika hitrosti odziva vzhodnih in zahodnih držav EU leta 2019 in rezultat t-testa

Drug proučeni dejavnik je gostota naseljenosti. Glede na Spearmanov koeficient korelacije (tabela 6) ne moremo trditi, da bi obstajala statično značilna povezanost med gostoto naseljenosti na km² in hitrostjo odziva na klic 112 ($r = -0,17$; $p = 0,390$). S tem zavrnamo drugo hipotezo.

Spremenljivki	Spearmanov koeficient korelacije	<i>p</i> vrednost
Hitrost odziva in gostota naseljenosti	-0,17	0,390

Tabela 6: Spearmanov koeficient korelacije in *p* vrednost med hitrostjo odziva in gostoto naseljenosti

Tretji proučeni dejavnik, ki bi bil lahko povezan s hitrostjo odziva na klic, je obstoj dodatnih telefonskih številka za klic v sili v državi. Glede na izveden t-test neodvisnih vzorcev (tabela 7) ne moremo trditi, da bi obstajala statistično značilna razlika v hitrosti odziva na klic 112 glede na to, ali obstaja v državi več kot ena številka za klic v sili ali ne. S tem zavrnamo tretjo hipotezo.

Hitrost odziva	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>t</i>	<i>df</i>	<i>p</i> vrednost
Ena številka (<i>n</i> = 11)	6,04	2,18	-0,48	26,00	0,636
Več kot ena številka (<i>n</i> = 17)	6,58	3,33			

Tabela 7: Hitrost odziva na klic 112 v letu 2019, glede na prisotnost dodatne nujne številke

* *M* = aritmetična sredina; *SD* = standardni odklon; *df* = stopnje prostosti

7 ZAKLJUČEK

Raziskava je naslovljena nekatere značilnosti sistema za klic v sili 112 v državah članicah EU. Po podatkih Evropske komisije je bila v hitrosti odziva na klic v letu 2019 najbolj uspešna Irska. Njena hitrost odzivnosti je v povprečju znašala 0,1 sekunde. Najslabšo hitrost odzivnosti pa je imela Avstrija, in sicer 12 sekund. Naša raziskava je pokazala, da visoka gospodarska razvitost države še ne pomeni hitre odzivnosti na klic v sili 112. Bolj gospodarsko razvite zahodne države EU se namreč od manj razvitih vzhodnih držav EU statistično značilno ne razlikujejo v hitrosti odzivnosti na klic. Raziskave so pokazale, da naj bi gospodarsko razvite države več sredstev namenjale organom kazenskega pregona (Klaer in Northrup, 2014), zaščiti pred požarom in drugimi naravnimi nesrečami (Botzen idr., 2019; Federal Emergency Management Agency ..., 1997) ter zdravstvenemu varstvu (Hitiris, 1997), kar bi se lahko zrcalilo tudi v hitrejšem odzivnem času na nujne klice. Te povezave z našo raziskavo nismo našli. Vežano na požarno varnost, se le-ta krepi, saj se je med letoma 1990 in 2017 svetovna umrljivost zaradi požarov, sicer z velikimi regionalnimi in nacionalnimi razlikami, zmanjšala za 46 % (Moniruzzaman, 2022), kar bi lahko kazalo na to, da je odzivni (in reakcijski) čas na klic v sili v primeru požara, kljub velikim razlikam med državami, ustrezen.

Na podlagi rezultatov raziskave tudi ni bilo moč sklepati na povezanost med gostoto naseljenosti in hitrostjo odzivnosti na klic v sili. Ne moremo torej trditi, da bi bil v redko naseljenih državah odzivni čas daljši ali krajši kot v gosteje naseljenih. To se odraža tudi na posameznih primerih. Odzivni čas na Nizozemskem, ki ima gostoto poselitve 507,3 prebivalca na km², znaša 3 sekunde. Švedska, ki ima znatno manjšo gostoto poselitve, in sicer 25,2 prebivalca na km², je odzivni čas daljši, in sicer 10,2 sekunde. Odzivni čas Nemčije, ki ima gostoto poselitve 235,2 prebivalca na km², znaša 10,8 sekunde. Čeprav imajo gosteje naseljene in gospodarsko razvitejše države višjo stopnjo kriminalitete (Andresen, 2015; Klaer in Northrup, 2014) in bi se to lahko odražalo v pogostejših nujnih klicih, vezanih na policijsko intervencijo kot tudi odzivnem času nanje, se to v naši raziskavi ni pokazalo.

Nekatere države članice EU imajo več kot le eno številko za klic na sili. Ugotovili smo, da ni statistično značilne razlike v hitrosti odziva na številko 112 glede na prisotnost drugih nujnih števil v državi. Predpostavili bi namreč lahko, da je odziv na nujni klic kratek, če je več nujnih števil – več dispečerjev na različnih mestih, manj klicev na eno številko – vendar to, glede na izsledke naše raziskave, ne drži. Ugotovitev se odraža tudi na posameznih primerih. Madžarska ima kratek reakcijski čas, in sicer 5 sekund, kljub trem drugim nacionalnim številkam za nujno medicinsko pomoč. Po drugi strani pa ima Avstrija, ki ima poleg številke 112 še tri druge nacionalne številke za nujno pomoč, dolg reakcijski čas, in sicer 12 sekund.

Vežano na zastavljeno raziskovalno vprašanje o kakovosti implementacije sistema 112, smo proučili tudi količino lažnih klicev v 17 državah, ki so imele podatke za leto 2019 na voljo, in ugotovili, da je bilo v letu 2019 največ lažnih klicev opravljenih na Malti, najmanj pa v Nemčiji.

Bărănescu in drugi (2021) govorijo, kako lažni ali nepotrebni klici vplivajo na vse sisteme za nujno pomoč po vsem svetu. Vsakič, ko nekdo malomarno pokliče številko za klic v sili, ne glede na to, ali namerno ali ne, bo to ljudem, ki so resnično v stiski, preprečilo hiter dostop do oskrbe, ki (potencialno) rešuje življenja. Napačni klici ne vplivajo negativno le na tiste, ki so v stiski, ampak predstavljajo tudi veliko finančno breme. Reševalne službe ob vsakem posredovanju ob lažnem alarmu porabijo visoka materialna in denarna sredstva.

Lažni klici so v sodobnem času zelo pogosti, primarno zaradi skokovitega razvoja tehnologije in sekundarno zaradi neinformiranih in/ali brezbrzižnih prebivalcev. V sedanjem času ima veliko več otrok mobilne telefone in kličejo na številko za klic v sili 112 za zabavo (Bărănescu idr., 2021). To storijo, ker se ne zavedajo posledic lažnih klicev ali tega, da so lažni klici na številko 112 kaznivi oziroma se lahko proti klicatelju sproži kazenski pregon (Bărănescu idr., 2021; Skoglund idr., 2020). Raziskava Bărănescu in drugih (2021) je pokazala, da je bilo skupno število lažnih klicev otrok med januarjem 2017 in majem 2018 132.222; 82 % teh je bilo neresnih klicev (109.379), 10 % zlonamernih klicev (13.348) in 5 % klicev potegavščine (6.739).

Vasilca in drugi (2020) so ugotovili, da je bilo skupno število lažnih klicev otrok približno 25 % večje od lažnih klicev odraslih ter da neresni klici predstavljajo

večino teh lažnih klicev. Neresnih klicev je dvakrat več kot zlonamernih klicev odraslih in sedemkrat več od zlonamernih klicev otrok.

Ker prihaja do precejšnjih razlik v hitrosti odziva na klic v sili med državami članicami EU, bi bilo smiselno proučiti druge možne dejavnike, ki bi te razlike lahko pojasnili. Eden od možnih pojasnjevalnih dejavnikov bi lahko bil delež BDP, ki ga države namenijo organom za zaščito in reševanje, lahko pa so razlogi tudi v dispečerski mreži, izobraženosti, podhranjenosti dispečerske mreže in podobno. Smiselno je predvidevati, da obstaja povezanost med odzivnim in reakcijskim časom dispečerjev. Če se dispečer hitreje odloči, kako reagirati po prejemu informacij o urgentnem dogodku (reakcijski čas), lahko hitreje prevzame naslednji klic v sili (odzivni čas). Kot kažejo preliminarni rezultati norveške raziskave, bi se lahko reakcijski čas skrajšal z uporabo pametne tehnologije, kot je na primer aplikacija na pametnem telefonu (Gundersen idr., 2016). Uporaba aplikacije bi namreč lahko klicni center avtomatsko oskrbela z osnovnimi informacijami (na primer z ID uporabnika in njegovo natančno lokacijo), hkrati pa omogočila deljenje informacij med različnimi urgentnimi službami. Raziskava v Romuniji (Smărândoiu in Stănilă, 2021) je pokazala, da je reakcijski čas dispečerjev (čas med prejemom klica in odločitvijo) močnejše povezan z dramatičnostjo okoliščin in izkušnjami kot pa z objektivnim zdravstvenim stanjem osebe, ki potrebuje pomoč. Da je možno izboljšati odzivni in reakcijski čas z ustreznim usposabljanjem, je pokazala raziskava odzivnega časa voznikov reševalnih vozil ter zaznavanja tveganj (v prometu), ki sta pri voznikih reševalnih vozil mnogo boljša kot pri povprečnih državljanih (Johnston in Scialfa, 2016). Če ugotovitev prenesemo na področje dela dispečerjev, bi morda lahko (konstantno) usposabljanje dispečerjev izboljšalo njihov odzivni (in reakcijski) čas.

Nadaljnja raziskava bi lahko nasloвила stopnjo ozaveščenosti prebivalcev o številki 112 in morebitne dejavnike, ki bi lahko bili z njo povezani. Prav tako bi bilo treba raziskati lažne klice na številko 112, da bi ugotovili starostno kategorijo (otroci, najstniki, odrasli) klicateljev, ki opravijo lažne klice, in bi jih s tem učinkoviteje ozaveščali o nepravilnem ravnanju. Ne nazadnje je od zavedanja ljudi odvisno, kako hitro in kvalitetno se bo trend ozaveščanja še naprej razvijal in kako odpraviti trenutne ter prihodnje morebitne pomanjkljivosti.

UPORABLJENI VIRI

- 112 SOS. (n. d.). FAQ 112. <https://112.be/en/faq-112.html#10>
- Andresen, M. A. (2015). Unemployment, GDP, and crime: The importance of multiple measurements of the conomy. *Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice*, 57(1), 35–58. https://www.researchgate.net/publication/276899749_Unemployment_GDP_and_Crime_The_Importance_of_Multiple_Measurements_of_the_Economy
- Badulescu, D., Simut, R., Badulescu, A. in Badulescu, A.-V. (2019). The relative effects of economic growth, environmental pollution and non-communicable diseases on health expenditures in European Union countries. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(24), 5115. <https://doi.org/10.3390/ijerph16245115>

- Bărănescu, M., Vasilca, I.-S., Tabarcia, M., Ciocoiu, N. in Nen, A. M. (2021). Analysis of abusive 112 emergency calls in Romania. *Journal of Administrative Sciences and Technology*, 2021, 471463. <https://ibimapublishing.com/articles/JAST/2021/471463/>
- BC Emergency Health Services (n. d. a). *Dispatch operations*. <http://www.bcehs.ca/our-services/programs-services/dispatch-operations>
- Botzen, W. J. W., Deschenes, O. in Sanders, M. (2019). The economic impacts of natural disasters: A review of models and empirical studies. *Review of Environmental Economics and Policy*, 13(2), 167–188. <https://doi.org/10.1093/reep/rez004>
- EENA, European Emergency Number Association. (2012). *EENA operations document: Multilingual emergency calls*. <https://eena.org/knowledge-hub/documents/multilingual-112-calls/>
- European Commission. (11. 2. 2011). *Digital agenda: 112 – Europe’s single emergency number: Frequently asked questions*. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_11_80
- European Commission. (2013). *The European emergency number 112: Flash Eurobarometer 368*. <https://www.vugd.gov.lv/lv/media/1336/download>
- European Commission. (19. 5. 2015). Regulation (EU) 2015/758 of the European Parliament and of the Council. *Official Journal of the European Union*, (L 123), 77–89. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32015R0758&from=EN>
- European Commission. (17. 12. 2018). Directive (EU) 2018/1972 of the European Parliament and of the Council. *Official Journal of the European Union*, (L 321/36) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018L1972>
- European Commission. (11. 2. 2020). *2019 Report on the implementation of the European emergency number 112*. <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/2019-report-implementation-european-emergency-number-112>
- Eurostat. (n. d.). *Population density by NUTS 3 region*. https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/demo_r_d3dens/default/table?lang=en
- Fahy, R. F. in Norton, A. L. (1989). How being poor affects fire risk. *Fire Journal*, 83(1), 29–36.
- Fajnzylber, P., Lederman, D. in Loayza, N. (2002). Inequality and violent crime. *The Journal of Law and Economics*, 45(1). <https://www.journals.uchicago.edu/doi/abs/10.1086/338347>
- Federal Emergency Management Agency, United States Fire Administration, National Fire Data Center. (1997). *Socioeconomic factors and the incidence of fire*. <https://www.usfa.fema.gov/downloads/pdf/statistics/socio.pdf>
- Fischer, C. S. (1975). Toward a subcultural theory of urbanism. *American Journal of Sociology*, 80(6), 1319–1341. <https://doi.org/10.1086/225993>
- Forslund, K., Kihlgren, A. in Kihlgren, M. (2004). Operators’ experiences of emergency calls. *Journal of Telemedicine and Telecare*, 10(5), 290–297. <https://doi.org/10.1258/13576330420263>
- Gundersen, O. E., Øvergaard, F. in Røren, J. (2016). Towards reducing the reaction time of emergency services through improved situation assessment. *V IEEE*

- International Multi-Disciplinary Conference on Cognitive Methods in Situation Awareness and Decision Support (CogSIMA)* (str. 205–211). IEEE. <https://doi.org/10.1109/COGSIMA.2016.7497811>
- Hitiris, T. (1997). Health care expenditure and integration in the countries of the European Union. *Applied Economics*, 29(1), 1–6. <https://doi.org/10.1080/000368497327335>
- Institute for Development of Freedom of Information (IDFI). (15. 5. 2018). *Statistics on the calls received by 112*. https://idfi.ge/en/statistical_analysis_of_calls_received_by_112
- Johnston, K. A. in Sialfa, C. T. (2016). Hazard perception in emergency medical service responders. *Accident Analysis and Prevention*, 95, 91–96. <https://iranarze.ir/wp-content/uploads/2016/09/E6.pdf>
- Klaer, J. in Northrup, B. (2014). *Effects of GDP on violent crime*. Georgia Tech Library. <https://smartech.gatech.edu/handle/1853/51649>
- Lomachynska, I. in Podgorna, I. (2018). Innovation potential: Impact on the national economy's competitiveness of the EU developed countries. *Baltic Journal of Economic Studies*, 4(1), 262–270. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-1-262-270>
- Lumbreras, C. in Azevedo Silva, M. (2020). Emergency silent, hang-up and abandoned 112 calls: Version 2.0. EENA. <https://eena.org/knowledge-hub/documents/silent-hang-up-abandoned-112-calls/>
- Marin, G. in Pop, D.-P. (2009). The European emergency number 112. *EconPapers*. https://econpapers.repec.org/article/raujisomg/v_3a3_3ay_3a2009_3ai_3a1_3ap_3a173-184.htm
- Moniruzzaman, S. (2022). Fire-related mortality from a global perspective. V M. Runefors, R. Andersson, M. Delin in T. Gell (ur.), *Residential fire safety* (str. 3–12). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-031-06325-1_1
- Nilson, F., Lundgren, L. in Bonander, C. (2020). Living arrangements and fire-related mortality amongst older people in Europe. *International Journal of Injury Control and Safety Promotion*, 27(3), 378–384. <https://doi.org/10.1080/17457300.2020.1780454>
- O'Donnell, O. (2007). Access to health care in developing countries: Breaking down demand side barriers. *Cadernos de Saúde Pública* 23(12), 2820–2834. <https://doi.org/10.1590/s0102-311x2007001200003>
- Paris, J. (n. d.). *Mission and vision*. EENA, European Emergency Number Association. <https://eena.org/about-eena/mission-and-vision/>
- Rokicki, T., Perkowska, A. in Ratajczak, M. (2020). Differentiation in healthcare financing in EU countries. *Sustainability*, 13(1), 251. <https://doi.org/10.3390/su13010251>
- Saini, J. in Srivastava, V. (2019). Impact of population density and literacy levels on crime in India. V 2019 *10th International Conference on Computing, Communication and Networking Technologies (ICCCNT)*. IEEE. <https://doi.org/10.1109/icccnt45670.2019.8944859>
- Shabnam, N. (2014). Natural disasters and economic growth: A review. *International Journal of Disaster Risk Science*, 5(2), 157–163. <https://doi.org/10.1007/s13753-014-0022-5>

- Smărăndoiu, M. in Stănilă, A. (2021). Study about how emotional perception of the type of call affects emergency personnel response. *Acta Medica Transilvanica*, 26(4), 21–23. <https://doi.org/10.2478/amtsb-2021-0064>
- Svendsen, M. T., Bak, C. K., Sørensen, K., Pelikan, J., Riddersholm, S. J., Skals, R. K., Mortensen, R. K., Maindal, H. T., Bøggild, H., Nielsen, G. in Torp-Pedersen, C. (2020). Associations of health literacy with socioeconomic position, health risk behavior, and health status: A large national population-based survey among Danish adults. *BMC Public Health*, 20, Article 565. <https://doi.org/10.1186/s12889-020-08498-8>
- Skoglund, B., Moynihan, C., Lumbieras, C., Rata, D., Tamm, K., Nieminen, M., Hablicsek, N., Michael, R. in Juozevičiūtė, L. (2020). False emergency calls: Version 2.0. *European Emergency Number Association*. <https://eena.org/knowledge-hub/documents/false-emergency-calls-2020-update/>
- Special Telecommunications Service (STS). (2021). *Special Telecommunications Service*. <https://www.sts.ro/en/>
- Statistics Times. (29. 2. 2020). *List of European countries by GDP per capita*. <https://statisticstimes.com/economy/european-countries-by-gdp-per-capita.php>
- Uprava RS za zaščito in reševanje. (18. 12. 2020). *Sile za zaščito in reševanje*. Gov.si. <https://www.gov.si teme/sile-za-zascito-in-resevanje/>
- Uprava RS za zaščito in reševanje. (24. 8. 2022). *Pregled števila klicev na Regijsko centre za obveščanje in intervencij za leto 2020. Klici v sili*. Gov.si. <https://www.gov.si teme/klic-v-sili/>
- Vasilca, I.-S., Bărănescu, M., Profiroiu, M., Berntzen, L., Codruta, C. in Nen, M. (2020). Quantitative data analysis on abusive calls generated by children to 112. *Economic Computation and Economic Cybernetics Studies and Research*, 54(2), 215–228. <https://doi.org/10.24818/18423264/54.2.20.13>
- Vivier, B. (26. 11. 2019). *Emergency communications & the EU legislative framework*. European Emergency Number Association [EENA]. <https://eena.org/document/emergency-communications-the-eu-legislative-framework/>
- Your Europe. (n. d.). *eCall 112-based emergency assistance from your vehicle*. https://europa.eu/youreurope/citizens/travel/security-and-emergencies/emergency-assistance-vehicles-ecall/index_en.htm
- Zyukin, D. A., Bystritskaya, A. Y., Golovin, A. A. in Vlasova, O. V. (2020). The share of health care spending in the structure of GDP as a criterion for the healthcare system effectiveness. *Revista de la Universidad del Zulia*, 11(30), 352–363. <https://produccioncientificaluz.org/index.php/rluz/article/view/32824/34365>

O avtoricah:

Mišel Szóke, diplomirana varstvoslovka. E-pošta: misel.szoke@student.um.si
Dr. Vanja Ida Erčulj, docentka, Fakulteta za varnostne vede, Univerza v Mariboru, Slovenija. E-pošta: vanja.erculj@um.si

Etiologija ekološke kriminalitete v vojaški organizaciji

VARSTVOSLOVJE
letn. 24
št. 3
str. 245–275

Silvo Grčar, Katja Eman

Namen prispevka:

Problematika okoljske škode, ki jo povzročijo oborožene sile v mirnodobnem in vojnem času, je predmet preučevanja sociologije, zdravstva, ekologije, kriminologije in drugih ved. Čeprav problem prepoznavajo tudi ekološki kriminologi, pa so manj številni prispevki avtorjev, ki bi analizirali specifične povzročitelje ekološke kriminalitete, kot so oborožene sile. Predstavimo kriminogenost vojaške organizacije in etiologijo ekološke kriminalitete v vojaški organizaciji.

Metode:

Uporabili smo analizo obstoječih knjižnih in elektronskih virov s področja ekološke kriminologije, ekološke kriminalitete in sociologije vojske. Z deskriptivno metodo, metodo dedukcije in metodo kompilacije smo opisali vsebinsko področje in ga umestili v kontekst ekološke kriminologije.

Ugotovitve:

Med pojavne oblike kriminalitete v vojaški organizaciji uvrščamo tudi ekološko kriminaliteto. Vojaško institucionalno okolje ustvarja, ohranja ali preprečuje okoliščine, ki generirajo splošne in posebne oblike kriminalitete, med njimi tudi ekološko kriminaliteto, katere povzročitelj so oborožene sile.

Izvirnost/pomembnost prispevka:

S prispevkom smo predstavili kriminogenost vojaške organizacije. Opisali smo izbrane pojavne oblike ekološke kriminalitete in kriminogene predispozicije oboroženih sil za povzročitev ekološke kriminalitete. Znanstveno preučevanje mirnodobnih dejavnosti oboroženih sil v kontekstu ekološke kriminologije predstavlja novost in tudi prispevek k obstoječemu znanju na področju (ekološke) kriminologije in sociologije vojske.

Ključne besede: vojska, ekološka kriminaliteta, okoljska škoda, oborožene sile, vojaška organizacija, vojaška kriminologija, vojaška kultura, ekološka kriminologija, vojaška sociologija.

UDK: 355/359:504

Etiology of environmental crime in the armed forces

Purpose:

The issue of environmental harm caused by the armed forces in peacetime and wartime is the subject of study in sociology, health, ecology, criminology and other sciences. Although the problem is also recognized by green criminologists, there are fewer contributions from authors who would more comprehensively analyze specific perpetrators of environmental crime, such as the armed forces. We introduce the criminogenic potential of the military institution and etiology of the environmental crime in military institution.

Design/Methods/Approach:

Analysis of existing book and electronic resources in the field of green criminology, environmental crime and military sociology. We used a descriptive method, a deduction method and a compilation method to describe the content area and place it in the context of green criminology.

Findings:

Environmental crime is one of the manifestations of crime in a military organization. The military institutional environment creates, maintains or prevents circumstances that generate general and specific forms of crime, including environmental crime, which is caused by the armed forces.

Originality/Value:

With this paper, we presented the criminogenic nature of a military organization. We have described selected manifestations of environmental crime and criminogenic predisposition of the armed forces to perpetrate environmental crime. The scientific study of the peacetime activities of the armed forces in the context of green criminology represents a novelty and also a contribution to the existing knowledge in the field of (green) criminology and military sociology.

Keywords: military, environmental crime, environmental harm, armed forces, military organization, military criminology, green criminology, military sociology.

UDC: 355/359:504

1 UVOD

Naravno okolje je tako pomembna prvina, da jo je družbena skupnost zavarovala s kazensko-pravno zakonodajo. Ekološka odklonkost se odraža kot ekološka kriminaliteta, iz česar izhaja potreba po inkriminaciji določenih ravnanj, ki ogrožajo okolje (Pečar, 1981). V pravnem smislu je ekološka kriminaliteta nezakonito ogrožanje in uničevanje okolja in je opredeljeno kot ravnanje, ki je v nasprotju s (kazensko)pravnim varstvom okolja (Eman in Meško, 2012). V širši opredelitvi se ima za ekološko kriminaliteto vsako dejanje, storjeno z naklepom povzročiti škodo ali dejanje z možnostjo povzročitve škode ekološkimi in/ali biološkimi sistemom z namenom pridobiti poslovno ali osebno korist (Pečar, 1981), oziroma je ekološka

kriminaliteta vsako dejanje, ki pomeni kršitev okoljske zakonodaje (Clifford, 1998). Ekološka kriminaliteta je vsako začasno ali trajno dejanje ali opustitev, ki je po (med)nacionalni zakonodaji določena kot odklonska, ki povzroča kakršnokoli obliko škode (umetna sprememba, poslabšanje, obremenitev, degeneracija ali uničenje) enemu ali več od osmih elementov, ki sestavljajo naravno okolje, ali pa povzroči motnjo v naravnih okoljskih ciklih (Eman in Meško, 2014). Za razliko od pravne opredelitve pa sociološka definicija kriminalitete predpostavlja, da nekatera dejanja ne predstavljajo kršitve kazenskega prava, vendar so tako škodljiva, da imajo značaj kaznivega dejanja (Situ in Emmons, 2000). Glede na takšno opredelitev ekološke kriminalitete vsebina kazenskopravne zakonodaje ni izključno merilo za določanje, katera dejanja ogrožajo naravno okolje ter varnost in zdravje človeka. Še posebej če upoštevamo, da imajo človekove dejavnosti z enakimi posledicami v procesu zaznavanja za družbeno sprejemljive, nesprejemljive (čeprav zakonite) in prepovedane. V slednjem primeru je enako ravnanje človeka v razmerju do narave opredeljeno kot prepovedano z zakonom (ekološka kriminaliteta) (Eman, 2011). Podobno gre v procesu kriminaliziranja okoljske škode (angl. *environmental harm*). Definiranje okoljske škode namreč izhaja iz različnih konceptualnih izhodišč do okoljskih vprašanj. Tovrstna škoda je v nacionalnih zakonodajah in mednarodnih sporazumih opredeljena kot kazniva. Klasična kriminologija dejanja zoper okolje deli na zakonita in nezakonita. V ekološki konceptualizaciji gre za holistično razumevanje razmerja med vrstami in okoljem, medtem ko okoljsko škodo obravnavamo legalistično, z ekološke perspektive ali z vidika pravičnosti (angl. *environmental justice, ecological justice, species justice*) (White, 2008b). V širšem smislu je ekološka kriminaliteta definirana kot okoljska škoda, katere povzročitelji so države, korporacije in drugi vplivni akterji, ki imajo moč legalizirati kriminogene prakse s škodljivim vplivom na okolje (White in Heckenberg, 2014). Glede na povzročitelje ločimo štiri tipe ekološke kriminalitete, in sicer korporativno (industrijsko onesnaževanje, proizvodnja toksičnih odpadkov, tveganja na delovnem mestu, okoljsko onesnaževanje), organizirano (organizirana kriminaliteta in trgovanje z nevarnimi odpadki, trgovina z redkimi rastlinskimi in živalskimi vrstami), vladno (testiranje jedrskega orožja, odstranjevanje nevarnih odpadkov, vojaške operacije) in posameznik (ločevanje odpadkov, nezakonito odlaganje odpadkov) (Situ in Emmons, 2000). Nekateri avtorji mirnodobne dejavnosti oboroženih sil povezujejo z ekološko kriminaliteto (Eman, 2012; Proechel, 2007; Ruggiero in South, 2010; Stefes in Theodoratos, 2017). Ob vedno večjem zavedanju javnosti o pomenu varovanja okolja je razumljivo, da navedeno problematiko obravnavajo različne znanstvene discipline, med katere sodi tudi kriminologija. Ekološka kriminaliteta je v slovenskem akademskem prostoru izčrpno predstavljena (Eman, 2011; Eman in Meško, 2012; Eman, 2013; Eman idr., 2013; Eman in Meško, 2014), medtem ko so med prispevki manj številna dela, ki okoljsko škodo oziroma ekološko kriminaliteto povezujejo s specifičnimi povzročitelji, kot so oborožene sile.

V vojnah je povzročena obsežna okoljska škoda, ki se običajno smatra kot vzporedna škoda (angl. *collateral damage*), čeprav temu ni nujno tako, saj je določena okoljska škoda tudi v vojni povzročena namerno. Oborožene sile se pripravljajo na vojno tudi v mirnodobnem času na način in s sredstvi, ki so namenjena

vojskovanju, kar ima določen negativen vpliv na okolje. Dodatno tveganje za okolje predstavlja vojaška organizacija per se, ki je družbena organizacija z neizogibnim sistemskim vplivom na okolje vključno z njenimi posamezniki, ki lahko zlorabijo svoj položaj (z namenom ali opustitvijo) na račun okolja. Oborožene sile so specializirana oborožena organizacija države, pripravljena in organizirana za vodenje oboroženega boja. V širšem smislu, glede na notranjo ureditev v državi, v sestavo oboroženih sodijo tudi druge oborožene formacije (milica, teritorialna obramba, nacionalna garda ipd.) (Ratković, 1981). »Oborožene sile so specializirana oborožena formacija države, organizirana in pripravljena za izvajanje oboroženega boja. Kot del državne organizacije so oborožene sile glavni nosilec varovanja neodvisnosti in ozemeljske celovitosti države, danega političnega in gospodarskega sistema oz. izvajanja državne politike v vojni« (Grizold, 1999, str. 44). Tako definirane oborožene sile so državna organizacija, ki je oborožena, organizirana in pripravljena za izvajanje oboroženega boja v okviru izvajanja vojaške obrambe. Oborožene sile so torej tiste, ki izvajajo vojaško obrambo oziroma oborožen boj in jih v svojem namenu ločimo od oboroženih sil, ki so sicer organizacijsko in strukturno del nacionalnovarnostnega sistema, vendar njihov namen ni izvajanje vojaške obrambe (policija, civilna zaščita, varnostne službe in drugo). Vojaška sociologija (angl. *military sociology*) temelji na delih *The Soldier and the State* (Huntington, 1957) in *The Professional Soldier* (Janowitz, 1964). Ta preučuje notranja razmerja v vojaški organizaciji (organiziranost, vrednote, vojaški profesionalizem, upravljanje z nasiljem ipd.) ter razmerja vojaške organizacije do civilne družbe in obratno (McGarry in Murray, 2018; Segal, 2007). Kot taka ne ponuja odgovorov na nekatera kriminološka vprašanja, med katerimi je tudi razmerje oboroženih sil do naravnega okolja. Kritične vojaške vede poskušajo odgovoriti na vprašanja, zakaj vojska ravna na specifičen način in kaj določa omejitve njenega delovanja (Basham idr., 2015). Kritične vojaške vede problematizirajo idejo, da meja med povsem vojaškim in civilnim ni več tako jasno prepoznavna, kot je bila v preteklosti. Varno in zdravo naravno okolje je prvina, ki si jo delita tako civilna družba kot vojaška organizacija. Kriminologi so sicer preučevali vojno, vojne zločine, vojno kot zločin in vojake kot žrtve vojn (t. i. kriminaliteta države), medtem ko kriminološko raziskovanje ni povsem zaobjelo problema vojne v razmerju do narave (O'Sullivan in Walters, 2016). Slabo razvitost kriminologije vojne Kanduč (2003) pojasnjuje z dejstvom, da je večina najvplivnejših kriminologov iz držav, ki so bile vpletene v najbolj krvava (neo) imperialistična osvajanja.

Zgodnejša preučevanja kriminalitete v vojski so se ukvarjala z vprašanjem kriminalnega potenciala v vojaški organizaciji oziroma kolikšen je delež obravnavanih kaznivih dejanj v vojski v primerjavi z deležem na ravni države (Karlen in Pepper, 1952). Zanimanje je bilo razumljivo glede na dejstvo, da je bilo na primer v Združenih državah Amerike na vrhuncu mobilizacije, v času 2. svetovne vojne, 10 % prebivalstva v aktivni vojaški službi. V času vojne je bilo zaradi potreb vpoklicanih tudi več tisoč nekdanjih obsojencev (Karlen in Pepper, 1952). Kriminološka preučevanja vojske so bila usmerjena na kriminalnost vojne ter držav in posameznikov, ki so sodelovali v vojni. Izražena je bila potreba po kritični kriminološki analizi vojaške organizacije kot družbene institucije,

razvoju metodoloških pristopov (etnografska raziskava) in uporabi teoretičnih konceptov (relativna in strukturalna deprivacija). Kriminološka preučevanja v vojaškem institucionalnem kontekstu so bila namreč usmerjena predvsem v konvencionalno razumevanje kriminalitete (McGarry in Murray, 2018). Od večinoma kriminološkega preučevanja vojnega nasilja se je preučevanje usmerilo tudi k prepoznavanju položaja žensk v vojni, moralni in čustveni kompleksnosti vojne in njenega vpliva na vsakdanje življenje. S tem je bilo preseženo dotedanje enačenje družbene kriminalitete s kriminaliteto v vojaški organizaciji. Slednja naj bi namreč zgolj prispevala k skupni državni statistiki o kriminaliteti (Jamieson, 1998). Kasneje so se kriminologi ukvarjali predvsem s pojavom genocida v času vojne in zločini v vojni, medtem ko se je zanimanje kritičnih kriminologov za preučevanje vojaške organizacije (Ruggiero, 2005) povečalo po terorističnem napadu v ZDA leta 2001 in posledično vojnah v Afganistanu in Iraku (McGarry in Murray, 2018). Ti dogodki so spodbudili razvoj vojaške kriminologije (angl. *military criminology*), ki je odstrla zločine, ki jih povezujemo z vojaško organizacijo (angl. *crimes by militaries, crimes within militaries*) (Wadham in Goldsmith, 2018). Tovrstne zločine so dotlej uvrščali v drug tip zločinov (državna in korporativna kriminaliteta, družinsko nasilje ipd.) (Taylor idr., 2013; Vaughan, 1999) ali je bila raziskovalna pozornost usmerjena predvsem v vojne zločine (Wadham in Goldsmith, 2018). Čeprav je Bryant (1979) konkreten glede opisovanja odklonskega ravnanja v vojaški organizaciji (predvsem v ameriških oboroženih silah), je dosedanje kriminološko preučevanje institucionalnega vojaškega okolja dokaj skromno (McGarry in Murray, 2018), medtem ko je kriminologija vojske v zgodnji fazi celovitejšega razvoja (Wadham in Goldsmith, 2018).

Namen prispevka je predstavitev kriminogenosti oboroženih sil in v ta kontekst umestiti pojav ekološke kriminalitete, katere povzročitelj so oborožene sile. V prispevku smo uporabili analizo obstoječih knjižnih in elektronskih virov s področja ekološke kriminologije, ekološke kriminalitete in sociologije vojske. Z deskriptivno metodo, metodo dedukcije in metodo kompilacije smo opisali vsebinsko področje in ga umestili v kontekst ekološke kriminologije. V prvem poglavju so predstavljene kriminogenost in nekatere oblike kriminalitete, ki so lastne vojaški organizaciji. V drugem poglavju pa so predstavljene nekatere oblike ekološke kriminalitete v oboroženih silah in opredeljeni kontekstualni vzroki za ekološko kriminalito v oboroženih silah. V sklepnem delu prispevka odgovorimo na vprašanje, kako konceptualizirati ekološko kriminaliteto, katere povzročitelj so oborožene sile ali njeni posamezniki.

2 KRIMINOGENOST VOJAŠKE INSTITUCIJE

Z delom White Collar Crime je Sutherland (1949) prispeval k spremembam v kriminološkem preučevanju vojaške organizacije na dva načina. Po prvem je pozornost preučevanja preusmeril k organizacijam, ki so imele v družbi ugleden status, med njimi tudi oborožene sile. Po drugem pa je opozoril na kriminogenost institucionalnega okolja, v katerem se prokriminalne vrednote in vedenja prenašajo od izkušenih na manj izkušene novozaposlene. S tem je neposredno nakazal na ključne značilnosti in razumevanje generiranja vojnih zločinov in zločinov v

vojaški organizaciji (Wadham in Goldsmith, 2018). Bryantovo delo *Khaki Collar Crime: Deviant Behaviour in the Military Context* (Bryant, 1979), v katerem piše o odklonskem vedenju v vojaški organizaciji, izraža vpliv Sutherlandove teorije o kriminaliteti belih ovratnikov (Sutherland, 1949) in zanimanja za poklicno deviantnostjo (angl. *occupational deviancy*) (McGarry in Murray, 2018). Brants (2007) je iskal vzporednice med teorijo o beloovratniški kriminaliteti (angl. *white collar crime*), korporacijski kriminaliteti (angl. *corporate crime*) in mednarodnimi zločini, kot so vojni zločini, zločini proti človečnosti in genocid (angl. *war crimes, crimes against humanity, genocid*), ter opozoril na obstoj analogije v organizirani sistemski kriminalnosti (angl. *systemic criminality*). Sicer loči med kazensko odgovornostjo posameznikov, ki izvajajo zločine na terenu, vojaškimi poveljniki, uradniki in politiki. Generali so odgovorni za kazniva ravnanja in opustitve (angl. *gold-collar crimes*), politiki pa za načrtovanje zločinske politike. Mednarodna kazenska zakonodaja nalaga odgovornost tistim avtoritetam, ki izdajajo ukaze, načrtujejo in usmerjajo politiko ter na splošno soustvarjajo družbene pogoje za izvrševanje zločinov, ali pa so v položaju, v katerem bi lahko preprečili zločine (Brants, 2007; International Criminal Court [ICC], 1998).

Družbene organizacije v izrednih razmerah odklonsko vedenje legitimirajo z uporabo tehnik nevtralizacije (racionalizacija, birokratizacija, normalizacija, dehumanizacija). Uporaba določene terminologije, kot sta »kolateralna škoda« med bombardiranjem mest ali »zastraševanje« v primeru uničevanja kmetijskega pridelka, izraža moralno nevtralnost ali moralno opravičenost za izvrševanje zločinov (Brants, 2007). Vaughan (2007) piše o t. i. normalizaciji deviantnosti (angl. *normalization of deviance*) in kulturni prilagoditvi (angl. *cultural conformity*) in pojasnjuje, zakaj so posamezniki v neki instituciji sposobni izvesti najskrajnejša dejanja (Vaughan, 2007). Podrejeni v vojaški organizaciji so manj avtonomni, kar povzroča resnično in zaznano redukcijo moralne odgovornosti. Čeprav neko dejanje zaznavajo kot nemoralno, menijo, da niso imeli izbire ali pa da so samo izvajali ukaze nadrejenega. Če posameznik sebe dojema zgolj kot instrument za izvrševanje nalog in se s tem razbremeni odgovornosti za svoje ravnanje, so ustvarjeni pogoji za pojav t. i. zločinov iz ubogljivosti (Milgram, 1974; Wingrove-Haugland, 2015). V vojaškem napadu na Irak leta 2003 ni šlo zgolj za zločin vplivnih (angl. *crime of the powerful*), ampak za sodelovanje v kolektivnem zločinu iz ubogljivosti. Kanduč (2003) meni, da so se v pripravah na vojno, sistemski ljudje – konformisti, v strahu pred izgubo službe uklonili racionalni logiki sile. V »moralni« vojni v Iraku so sodelovali običajni ljudje in uradniki (ki so samo opravljali svojo službo), ki so v svojem konformizmu podpirali priprave državnega aparata na vojno v Iraku, ki je bila, kot se je izkazalo, vse prej kot pravična.

Vojaška organizacija ima značilnost, ki jo prepoznavno loči od ostalih družbenih organizacij, in sicer, da je ravnanje njenih pripadnikov natančno določeno predvsem z institutom izvrševanja ukazov in spoštovanja vojaške discipline. Poseben pomen v vojaški organizaciji ima slovesna prisega, ki pripadnika zavezuje k izvrševanju nalog pri obrambi domovine in kodeks vojaške etike. S prvim institutom so pripadniki v obrambi domovine pripravljani žrtvovati svojo najvišjo vrednoto – življenje, z drugim pa so zavezani k »plemenitemu« ravnanju pri opravljanju vojaškega poklica. Nošenje orožja in možnost njegove

uporabe je izrazita značilnost, ki vojake loči od civilistov. Z orožjem je namreč mogoče vsiliti svojo voljo, kar predstavlja dodaten atribut, ki krepi večvrednostno samozaznavo vojaka napram civilni družbi. Vojaška organizacija je totalna institucija, posameznika resocializira z namenom, da bi učinkovito uresničeval organizacijske cilje. Nekateri avtorji (Goffman, 1961) pišejo o »mortifikaciji jaza«. Vojaki so podvrženi ne le procesu fizične in psihološke spremembe, temveč tudi ponotranjenju vojaške kulture, preko katere vojaška organizacija doseže, da posameznik postane kolektivni del »vojaškega organizma« (Walklate in McGarry, 2016).

Bryant (1979) izpostavi, da posamezniku v vojski odvzamejo večino civilnih pravic in svoboščin. Podvržen je strogi disciplini in omejitvam. Civilno kazensko sodišče in vojaško sodišče imata različen namen. Medtem ko prvo preprečuje protidružbeno vedenje, slednje od posameznika zahteva nevarne odgovornosti, ki so civilistom tuje (Knudten, 1970, citirano v Bryant, 1979). Običajno imajo vojaška sodišča pristojnost tudi izven matične države na območjih, kjer so nameščene vojaške enote. S podpisom pogodbe o zaposlitvi v vojski se posameznik zaveže k spoštovanju zakonov in običajev v vojaški organizaciji. Kljub temu ohrani dolžnosti in odgovornosti državljana, ki mu sodi civilno sodišče po civilni kazenski zakonodaji, če zagreši kaznivo dejanje (Geeting Monroe, 1942). Vojaške osebe v Republiki Sloveniji na primer kazensko odgovarjajo po kazenskem zakoniku, odškodninsko pa po predpisih, ki veljajo za javne uslužbenke (»Zakon o obrambi (ZObr-UPB1)«, 2004, 56. člen). Vojaška disciplina je v 7. točki Pravil službe v Slovenski vojski opredeljena kot »brezpogojno, natančno, pravilno in pravočasno izpolnjevanje vojaških dolžnosti v skladu s predpisi, temi pravili službe ter akti vodenja in poveljevanja« (»Pravila službe v Slovenski vojski (PSSV)«, 2009). Za kršitev vojaške discipline je zoper kršitelja lahko uveden poseben disciplinski postopek, v katerem se ugotavlja njegova odgovornost. Če se ugotovi, da je pripadnik v disciplinskem postopku odgovoren za kršitev vojaške discipline, se mu lahko izreče ustrezen disciplinski ukrep. Pri vojaški disciplini gre za posebno obliko odnosov med pripadniki in predstavlja pogoj za učinkovito delovanje vojaške organizacije. Vojaška disciplina ima za posameznika tudi sociološki pomen (Garb, 2007). Usklajeno, standardizirano in pričakovano ravnanje povečuje integritetnost, varnost in zmanjšuje zmedo posameznika. S spoštovanjem vojaške discipline se poveča motiviranost vojaške enote za izvajanje nalog in zmanjšuje vpliv strahu na entropijo enote. Vojaška disciplina ohranja institucionalizacijo oziroma ritualizacijo čustev, katerih izražanje je zreducirano na vojaške rituale (Jelušič, 2002). Vojaško disciplino povezujemo z vojaško poslušnostjo, nemalokrat pa ima negativno konotacijo v povezavi s primeri, v katerih je bil ta ali oni profesionalni institut zlorabljen (Garb, 2007).

V povezavi z vojaško profesijo častniški zbor predstavlja njen najbolj profesionaliziran del (Garb, 1995). Na drugi strani pa so vojaki tisti, ki neposredno opravljajo zahtevane naloge na terenu in v zvezi z vojaško profesijo predstavljajo njen manj profesionaliziran, to je poklicni del. Častniški zbor ima, med ostalimi nalogami, odgovornost opravljati zahtevane naloge, določati prioritete opravljanja nalog, načrtovati delovanje, usmerjati delovanje enot in spoštovati veljavne predpise. V vojaški organizaciji se naloge izvajajo na podlagi ukazov, ki

se, ob izpolnitvi določenih pogojev, morajo izvesti. Pripadnik vojaške organizacije mora izvajati ukaze nadrejenih brez ugovaranja, popolno, dosledno, pravilno in pravočasno. Določilo 62. točke Pravil službe v Slovenski vojski, po kateri mora podrejeni izvesti ukaz tudi, če ne razume širšega pomena in namena ukaza. Podrejena vojaška oseba, skladno s 65. točko Pravil službe v Slovenski vojski, ne sme izvesti ukaza, »ki je v nasprotju z mednarodnim vojnim in humanitarnim pravom, ali če je očitno, da bi storila kaznivo dejanje« (»PSSV«, 2009) ali ukaza, če ta pomeni neposredno nevarnost za njeno zdravje in življenje, ne gre pa za izvajanje pomoči ob naravnih in drugih nesrečah, za sodelovanje v mednarodnih obveznostih oziroma za opravljanje bojnih nalog v miru (»PSSV«, 2009, 66. točka). V primeru institucionalnih oz. sistemskih kršitev kazenske in okoljske zakonodaje obstaja verjetnost, da poveljniki vojaške organizacije ne prepoznajo deviantnega ravnanja, še manj pa je pričakovati, da ga bodo prepoznali vojaki, ki na terenu izvajajo naloge. Problematično je tudi v primeru, ko vojaška organizacija predvsem preko poveljnikov ni dovolj proaktivna glede ozaveščanja vojakov o kaznivih dejanjih tako v mirnodobnem času kot v vojni oziroma v primerih, ko vojaška organizacija ni pripravljena zaščititi posameznikov, ki se uprejo izvajanju nezakonitih ukazov (Caron, 2019).

Pojav kriminalnih dejanj oziroma odklonskega vedenja v vojaški organizaciji povežemo s specifično strukturo, sociokulturnim kontekstom, neformalnim nadzorom in omejitvami v vojaški kulturi ter cilji vojaške organizacije (Bryant, 1979). Vojaškega institucionalnega okolja ne gre enačiti s tistim v politično družbenih strukturah (McGarry in Murray, 2018). Skladno s pristopom, kot ga ponuja levi realizem, vojaška organizacija vzpostavlja dialektični odnos s kriminalci, žrtvami in javnostjo ter predstavlja eno od institucij družbenega nadzorstva, kar jo povezuje s širšimi družbenopolitičnimi vprašanji varnosti. Vzroki za kriminaliteto niso zgolj nezaposlenost, revščina ali osebnostne lastnosti, ampak razredna prostislovja, statusne razlike in narava vplivnih organizacij. Vzroke za kriminaliteto pripisujemo tudi subkulturi in družbenoekonomski situaciji, v kateri so povzročitelji. Relativna deprivacija nastaja kot posledica primerjave okoliščin posameznika z nekom, ki naj bi bil enak, vendar temu ni tako. Neenaka družbenoekonomska razmerja »med enakimi« vodijo v marginalizacijo, neenakost in nepravilnost (Young, 1992). Vojaška organizacija skozi kastni sistem ustvarja in ohranja strukturalno neenakost (Bryant, 1979). Ohranja se vzorec statusnih razlik med častniki ter podčastniki in vojaki, ki se izraža v podrejenosti, strogi disciplini in pomanjkanju. Medtem ko se častniški kader pogosto rekrutira iz akademskega okolja, se vojaki in podčastniki rekrutirajo iz okolja z ekonomskim pomanjkanjem, z nižjo izobrazbo oziroma iz družbenega dna (Gee, 2007). Statusna neenakost je nemalokrat vzrok za nasilje in konflikte med poveljniki in podrejenimi. Ne gre samo za hierarhično neenakost, temveč se relativna deprivacija v vojaški organizaciji manifestira tudi na področju spola, spolne usmerjenosti, etničnosti, izvajanja nalog in podobno. Izkušnje, pridobljene v institucionalnem okolju vojaške organizacije, lahko povzročijo strukturalno deprivacijo, pri čemer gre za pomanjkanje družbenih, ekonomskih in emocionalnih sposobnosti posameznika za ponovno vključitev v civilno življenje. S svojim prispevkom *Beyond Khaki Collar Crime: Thinking Criminologically about the Military Institution and its*

Personnel sta McGarry in Murray (2018) poskušala narediti premik k bolj kritični kriminološki obravnavi vojaške organizacije. Pojav vojne se je kriminološko obravnavalo zgolj kot »šola za učenje kriminalitete«, v kateri so mladi vojaki pridobili izkušnje za izvajanje nasilja in različnih oblik odklonskega vedenja, s katerim so po vrnitvi v domovino »okužili« civilno družbo in zgolj prispevali v »prežvečeno« kriminalno statistiko (Jamieson, 1998) brez vpliva na spremembo državne politike (Walters, 2007). S takšnim pojmovanjem je omejeno objektivno kriminološko raziskovanje, pri čemer ostajajo odprta vprašanja moči, družbene kontrole in obstoječe družbene ureditve. Ne nazadnje vojaška organizacija v razmerju do civilne družbe še naprej ostaja osiromašena glede razumevanja odklonskosti in škodljivih praks lastne institucije (Walters, 2007).

Na institucionalni vpliv vojaške organizacije nas opomni Wadham (2016) s prispevkom *The Dark Side of Defence: Masculinities and Violence in the Military*, v katerem piše o potrebi za preučevanje potenciala za nasilje v vojaški organizaciji in kontekstu, v katerem ga ta spodbuja in institucionalizira. Nasilje je strukturirano znotraj vojaške organizacije, države in civilne družbe. S prispevkom o »temni strani obrambe« opozori na kriminalne prakse maltretiranja (angl. *hazing, bastardization, bullying*) in spolno nasilje. Vojaška organizacija je maskulinizirana (Pershing, 2006) navkljub visoki vključenosti žensk in različnosti nalog, ki jih opravlja vojska (humanitarne, mirovne, bojne naloge). V procesu izgradnje novega kadra in ohranitve vojaških vrednot vojaška organizacija spodbuja in tolerira nasilje. V povezavi z navedbo primera strelskega pohoda iz leta 1987 Wadham (2016) vojaški organizaciji pripisuje del odgovornosti za izvajanje systemskega pristiska na kompromitiranega posameznika z osebnostnimi motnjami, katerega ravnanje se je končalo tragično. V poglavju o vojaški kriminologiji piše o razmerju do dopustnega (zaželenega) in nedopustnega nasilja v vojaški organizaciji (Wadham, 2016, str. 273). Z izgradnjo rekruta se povečuje kulturna distanca (angl. *cultural gap*) glede na civilno okolje, v kateri se oblikujejo vrednote superiornosti, drugačnosti in pomembnosti v razmerju do civilne družbe. Nasilje v vojaški organizaciji predstavlja konstitutivni element vojaške kulture (Wadham, 2016).

Vojaška organizacija velja za vplivno organizacijo, ki svoje morebitne kriminalne prakse in vrednote, skozi proces institucionalizacije, prenaša na svoje člane. Dinamični sistemi neizogibno generirajo sekundarne posledice, ki so lahko v nasprotju s prizadevanji organizacije (Vaughan, 1999). Organizacije v notranjem okolju razvijejo škodljive prakse (nepravičnost, pohlep, maščevanje, želja po moči in oblasti), ki so v zunanjem okolju prepoznane kot neetične, nelegalne ali sprejete z zaničevanjem in obsojanjem (Griffin in O'Leary-Kelly, 2004). Bistvo je, da vojaška organizacija v tem smislu uporablja prakse in tehnike, ki na bolj ali manj brutalen način (Østvik in Rudmin, 2001) prisili posameznike v konformizem z namenom, da bo organizacija učinkovita v doseganju svojih ciljev. Proces vodenja v organizaciji pozitivno ali negativno vpliva na učinkovitost doseganja organizacijskih ciljev. Vodilni pomembno vplivajo na razvoj organizacijske kulture. Organizacijska kultura pomeni skupek vrednot, norm in ravnanj, ki jih spoštujejo vsi člani organizacije. Toksično voditeljstvo (angl. *toxic leadership*) (Aubrey, 2012) pomeni škodljiv način vodenja podrejenih, s čimer posameznik na vodstvenem položaju ogroža vsebino organizacijske kulture. Takšni »škodljivi«

voditelji preko različnih škodljivih praks (favoriziranje, nepravilnost, neenakost, nezaupanje, omalovaževanje, racionalizacija, maltretiranje, podkupovanje, pritiski) ustvarjajo pogoje za lastno dobrobit ali dobrobit »somišljenikov« na račun kolektiva in organizacije (Aubrey, 2012). Takšno neprimerno vodenje ima škodljive posledice za organizacijo. Še bolj je problematično, ko organizacija ustvarja takšno delovno okolje, v katerem je škodljivo voditeljstvo še bolj persistentno, razširjeno ali celo sprejeto kot nekaj običajnega oziroma za preprečevanje le tega uporablja neprimerne rešitve (Aubrey, 2012).

Oborožene sile se v mirnodobnem času pripravljajo za opravljanje nalog v vojni, zato morajo biti njeni pripadniki pripravljene na najtežje preizkušnje. Vojak v boju lahko izgubi življenje, hkrati pa se uri, da z orožjem vzame življenje nasprotniku. Vojaška organizacija si prizadeva usposobiti vojaka, da vojak »tarče« ne dojema kot človeka, ampak dehumanizira tistega, zoper katerega namerava uporabiti smrtonosno silo. Wingrove-Haugland (2015) izpostavi problem moralne občutljivosti (angl. *moral sensitivity*) v vojaški organizaciji. Proces dehumanizacije v vojski zmanjšuje raven moralne občutljivosti za soljudi, ki je sicer naravno prisotna v človeku posamezniku. Omejitev moralne občutljivosti je potrebna, da bi vojake lahko pripravili na voljno in učinkovito uporabo smrtonosne sile zoper nasprotnika. Vojska za omejitev moralne občutljivosti v procesu dehumanizacije uporablja avtoriteto, stereotipe in vloge. Slednja je po Wingrove-Haugland (2015) najprimernejša, ker zmanjšuje verjetnost za pojav neželenega ravnanja v boju. Vojaki v tem primeru legitimizirajo uboj nasprotnika, ker bi ta v nasprotnem pokončal njih same. Kljub temu psihološke posledice omejevanja moralne občutljivosti lahko preprečijo uspešno integracijo vojaka v civilno družbo, kjer nadaljuje izvajanje nasilja nad državljani (Wingrove-Haugland, 2015). Karlen in Pepper (1952) ugotavljata, da ni mogoče z zanesljivostjo trditi, da vojaška organizacija kot institucija prispeva k porastu ali zmanjšanju števila kaznivih dejanj njenih pripadnikov. Vojaška organizacija z integracijo v vojaško službo posameznikom začasno prepreči, da bi nadaljevali s kriminalno preteklostjo, hkrati pa jim, v anonimnosti uniforme, omogoča nove priložnosti za kriminalna dejanja (Karlen in Pepper, 1952).

3 KRIMINALITETA V VOJAŠKI ORGANIZACIJI

Vojaška organizacija je institucija, katere značilnost je upravljanje z nasiljem. Vojska ima svoje norme, standarde in zahteve, ki jim morajo zadostiti posamezniki, ki se želijo vključiti v organizacijo. Vojska v selekcijskih postopkih (zdravstveni, psihofizični, varnostni, usposabljanje) prepozna in izloči neprimerne kandidate z namenom, da bi se uspešno vključili v organizacijo in izpolnjevali pričakovane naloge. Neželena odklonska nagnjenja posameznikov je mogoče prepoznati kasneje med opravljanjem vojaške službe. Kljub temu, v posameznih primerih, vojaški organizaciji ne uspe preprečiti deviantnega ravnanja takšnih posameznikov.

Vsaka organizacija ima lastno kriminaliteto in tudi za vojsko so značilna odklonska vedenja, kot so zloraba alkohola in drog, spolno nasilje, kraje in umori (Bryant, 1979). Čeprav ima vojaška organizacija izrazito hierarhično strukturo,

vrednote, etični kodeksi in interni sistem discipliniranja, je kot družbena organizacija lahko kriminogena. Kriminogenost pomeni prisotnost dejavnikov tveganja, ki med drugim vključujejo kriminalno osebnost; asocialnost vrstnikov, vrednot in prepričanj; impulzivnost; zlorabo substanc in družinsko disfunkcionalnost, ki so na podlagi preučevanj povezani z agresivnim vedenjem (»Criminogenic«, n. d.). Kriminogena je lahko tudi civilna institucija. Podjetja, ki sicer niso kriminalna, v prizadevanju za doseganje tržnih ciljev ustvarjajo razmere za pojav kriminalitete ali neetičnega ravnanja. Organizacijska kriminaliteta v tem smislu je produkt kriminogenega okolja in izhaja iz stika s kriminogeno ureditvijo in prilagoditve zaposlenega organizacijskim praksam (Glebovskiy, 2019). Nekatera kriminalna dejanja (tatvine, nasilje, zloraba položaja) se v vojski ne razlikujejo od tistih v drugih družbenih institucijah in civilnem okolju, medtem ko so nekatera značilnejša za vojaško organizacijo in je treba tudi vzroke za tovrstno odklonskost iskati v vojaškem okolju (Ross, 2000). Vojaško kriminaliteto (angl. *military crimes*) lahko klasificiramo kot intraorganizacijsko (kršitve notranjih norm: kraje državne lastnine, medosebno nasilje, neprimerno vojaško obnašanje), ekstraorganizacijsko (kršitve družbenih norm: dejanja zoper civiliste ali njihovo lastnino, neprimerno obnašanje v javnosti) in interorganizacijsko (kršitve norm glede pravil bojevanja in ravnanja z ujetim nasprotnikom) (Bryant, 1979).

Vojaška kriminaliteta je lahko nenasilna (korupcija, nezakonite aretacije, slabo ravnanje z vojaki) ali nasilna (uničevanje lastnine, ugrabitve, napadi, posilstva, mučenje, umori, usmrtitve, masaker in genocid) (Ross, 2000). V vojaški organizaciji gre lahko za kazniva dejanja storitve (ustrahovanje, grožnje z nesodelovanjem, nasilje zoper civilne oblasti in kršitve mednarodnega prava) ali kazniva dejanja opustitve ravnanja (neuspešna obramba civilistov pred nasiljem) (Finer, 1962). Vojaški kaznivi dejanji (angl. *military offences*) sta neizvršitev ukaza ali dezerterstvo, ki ju obravnava vojaško sodišče in za kateri je določena kazen lahko bistveno višja, kot je, če se sploh ima za kaznivo, podobno dejanje, sankcionirano v civilstvu (Karlen in Pepper, 1952). V vojaški organizaciji ne gre zgolj za »normalne« odklonskosti (Hockey, 1986), kot sta neobritost in zamujanje, temveč za zlorabo drog in alkohola (Griffiths, 2015), probleme zbiranja v bratovščine, spolno nasilje, nasilje nad moškimi in ženskami (Wadham, 2013), ranljiva narava vojaškega poklica (McGarry in Walklate, 2011; McGarry, 2012) ter nasilno, nezakonito in občasno morilsko vedenje vojakov (Hamm, 2007; Shiner, 2010; Walklate in McGarry, 2016). Izpostavlja se vprašanje, v kolikšni meri je vojaška organizacija v posameznem primeru prispevala k okrepitvi kriminalnega potenciala potem, ko je institucionaliziranega posameznika z odpustom vrnila v civilno družbeno okolje (Wadham, 2016). Lunden (1952) nasprotno ugotavlja, da opravljanje vojaške službe ni vzrok za kriminalno kariero posameznikov v civilnem življenju po odpustitvi iz vojske. Vojaška organizacija integrira posameznike in prispeva k preprečitvi kriminalnih dejanj posameznikov (izkušnje, tovarištvo, odlikovanja, hrabra dejanja). Anketirani so navajali druge razloge za kriminalno dejavnost in te v splošnem niso povezovali z vojaško organizacijo (razmere doma, starost). Prej je verjetno, da vojaška organizacija kot taka vpliva na pojav določenih oblik kriminalitete v času, ko so posamezniki v aktivni vojaški službi (Lunden, 1952).

Odklonsko vedenje nekdanjih pripadnikov vojaške organizacije v civilnem okolju vključuje alkoholizem, nasilno vedenje, mentalne težave (Hunt idr., 2014), reintegracijske konflikte, brezdomstvo, družinsko nasilje, samomorilnost in poboje na strelskih pohodih (Silvester, 2017; Wadham, 2016). Čeprav so ocenjevali, da je mentalno stanje britanskih vojakov do leta 2014 v splošnem primerljivo s civilno populacijo, pa so pri vojaki izpostavili tvegano vedenje povezano z zlorabo alkohola (Hunt idr., 2014). Po poročilu iz leta 2022 je bilo 3,6 % zaporniške populacije v Veliki Britaniji nekdanjih pripadnikov oboroženih sil, pri čemer so moški predstavljali večinski delež populacije te poklicne kategorije (Ministry of Justice, 2022). Glede na starost (30–39 let) je bil delež nekdanjih pripadnikov oboroženih sil primerljiv z deležem tistih, ki so bili v zaporu in niso bili nikdar v vojski. V kohortni študiji so ocenjevali vpliv udeležbe v vojaški operaciji (vključno s sodelovanjem v boju) na incidenco nasilnih kaznivih dejanj aktivnih in nekdanjih britanskih vojakov (MacManus idr., 2013). V kazenski evidenci je bilo evidentiranih 17 odstotkov od celotnega vzorca moške populacije, pri čemer so bila glede na tip prevladujoča nasilna kazniva dejanja predvsem moških v starosti 30 let in manj. Sodelovanje v boju je bil, v primerjavi z udeležbo v vojaški operaciji, močnejši dejavnik tveganja za nasilna kazniva dejanja. Tveganje je naraščalo predvsem s številom izpostavljenosti travmatičnim dogodkom, medtem ko je bilo povezano tudi z zlorabo alkohola po vrnitvi v domovino, razvojem posttravmatske stresne motnje in agresivnim vedenjem (MacManus idr., 2013). Podobno povezavo med udeležbo v vojni in kriminalnostjo v študiji iz leta 2009 ugotavljajo tudi White in drugi (2012) za veterane v zaporih v okrožju Maricopa v Arizoni (ZDA), ki so predstavljali 6,3 % zaporniške populacije, večinoma moški. V primerjavi z običajnimi zaporniki so zaporniki – veterani pogosteje zaprti zaradi nasilnih dejanj, med njimi pa je razširjena uporaba drog. White in drugi (2012) niso zanesljivo potrdili povezave med statusom veterana in kriminalnostjo oziroma ali je kriminalna preteklost posameznika povezana s kriminaliteto v vojaški organizaciji in obratno ali slednja ustvarja prejšnjo.

V preučevanju kriminalitete imajo kriminologi težavo, ker si kriminalitete ni mogoče ogledati v živo, zato se morajo zanašati na statistiko in poročila. Prikritost zločina ne velja za primer vojne. Izvajanje zločina je javno in mogoče si ga je ogledati v živo, preko televizije, s prenosom iz neposredne bližine, s kamero ali še bolj absurdno, s kamero, nameščeno na čeladi (Veitch, 2017). Vojna v Vietnamu je bila preko medijev na terenu »pripeljana« v dnevne sobe državljanov (CBS Evening News, 1970). V trenutni vojni v Ukrajini nismo priča samo nezakonitemu vojnemu nasilju, ki terja številna življenja, žrtev agresije je tudi naravno okolje, pri čemer povzročene obsežne okoljske škode ne moremo pripisovati zgolj kolateralni škodi vojnih aktivnosti (Pearce, 2022). Agresivna vojna, ki je v mednarodnem kazenskem pravu prepovedana, je javna demonstracija »zakonitega zločinstva« vojaške organizacije (Kanduč, 2003). Vojaško posredovanje Amerike in zaveznikov proti Iraku leta 2003 je bilo »kriminalno« tudi v drugačnem smislu. Tako imenovano »pravično« vojno proti terorizmu je, preko propagandnih floskul o izvažanju svobode, povzročila agresivna ekonomska politika. Pravične vojne sovpadajo s pojmom vojne proti kriminaliteti. Storilci v pravični vojni pa so narodi in države in ne posamezniki, kot je to v vojni proti kriminaliteti (Kanduč, 2003).

4 OBOROŽENE SILE IN EKOLOŠKA KRIMINALITETA

Okolje v vojni je prizadeto bodisi kot tarča vojaških napadov bodisi kot žrtev kolateralne škode v vojni ali v času priprav na vojno (O'Sullivan in Walters, 2016). Gozdovi, mokrišča in kmetijske površine so lahko uničeni zaradi obstreljevanja, eksplozij in uporabe kemičnega orožja ali pa so enostavno odstranjeni zaradi vojaških ciljev. Voda, zemljina in zrak so pogosto »žrtve« kemične kontaminacije okolja. Kopičenje vojaške opreme predstavlja tveganje za povzročitev okoljske škode. Vojaške zmogljivosti proizvajajo enormne količine komunalnih in nevarnih odpadkov. Odstranjevanje posledic vojne je dolgotrajno, nevarno in drago. Okolje ni edino, ki je žrtev vojne in z njo povezanih aktivnosti. Vojne vodijo vplivni, medtem ko breme povzročene okoljske škode nosi okolje in prebivalstvo. Problem ekološkega vojskovanja (angl. *environmental warfare*) je posebej pereč, ker se vodi v »sivi coni« nejasne kazenske zakonodaje (O'Sullivan in Walters, 2016). Posledica vojne je tudi uničenje okolja, pri čemer do sedaj še nobena država ali posameznik ni bil nedvomno spoznan za odgovornega za povzročeno okoljsko škodo. Problematiko s področja zločinov proti naravi uvrščamo med vojaška tveganja (angl. *military risks*) (Situ in Emmons, 2000). Okoljska škoda, ki jo povezujemo z vojno ali z vojno povezanimi aktivnostmi, zahteva ustrezen družbeni odziv (White, 2008a). V sociološkem prispevku Clark in Jorgenson (2012) pišeta, da je militarizacija tako v vojni kot v mirnodobnem času povezana z okoljsko degradacijo.

Ekološka kriminaliteta, v primerjavi s klasično kriminaliteto (kraje, umori, ropanje, mučenje, zloraba drog) v oboroženih silah, predstavlja prepoznavno drugačno skupino kriminalitete, ker neselektivno in v večjem obsegu ogroža žrtev (človeka in okolje) in povzročitelja. Po pravni definiciji ekološke kriminalitete je treba torej iskati, ali so oborožene sile ali njeni pripadniki v mirnodobnem času povzročitelji dejanj, ki jih Kazenski zakonik v Republiki Sloveniji v členih od 332. do 347 določa kot kazniva dejanja zoper okolje, prostor in naravne dobrine (»Kazenski zakonik (KZ-1-UPB1)«, 2012).¹ Zanima nas tudi ekološka kriminaliteta, katere povzročitelj so oborožene sile, in tiste dejavnosti oboroženih sil, ki jih ima družbena skupnost za okolju škodljive, čeprav niso v nasprotju z zakonodajo. Oborožene sile povzročajo okoljsko škodo v vseh komponentah naravnega okolja (zrak, voda, zemlja, višje ležeče plasti ozračja in vesolje), ki jih opredelimo kot operativne prostore, v katerih oborožene sile izvajajo načrtovane in nadzorovane dejavnosti. Predpostavljamo, da dejavnost oboroženih sil (vzrok) v posameznem manevrskem prostoru povzroča določeno pojavno obliko okoljske škode (posledica). Oborožene sile se na izvajanje oboroženega boja stalno in neprekinjeno pripravljajo v mirnodobnem času, ki je običajno daljši v primerjavi z vojnimi časom, zato je pričakovati, da je znaten tudi negativni vpliv mirnodobnih

¹ V to skupino kaznivih dejanj kot najrelevantnejša sodijo obremenjevanje in uničevanje okolja (332. člen), onesnaženje morja in voda s plovil (333. člen), protipravno ravnanje z jedrskimi ali drugimi nevarnimi radioaktivnimi snovmi (334. člen), onesnaženje pitne vode (336. člen), onesnaženje živil in krme (337. člen), protipravno zavzetje nepremičnine (338. člen), uničenje nasadov s škodljivo snovjo (339. člen), uničevanje gozdov (340. člen), mučenje živali (341. člen), nezakonit lov (342. člen), nezakonit ribolov (343. člen) in nezakonito ravnanje z zavarovanimi prostoživečimi živalskimi in rastlinskimi vrstami (344. člen) (»KZ-1-UPB1«, 2012). Takšna pravna opredelitev kaznivih dejanj zoper okolje predstavlja nastanek okoljske škode ali povzročitev tveganja za nastanek le te. Družbeno zaznavanje okolju škodljivih ravnanj predstavlja družbeno funkcijo, ki je lahko podlaga za povsem pravno obravnavo kaznivih dejanj zoper okolje.

dejavnosti na okolje. Sociološki pogled na problem vojaškega onesnaževanja okolja predstavitava Clark in Jorgenson (2012) v perspektivi teorije t. i. poti uničenja (angl. *treadmill of destruction*) naravnega okolja, ki jo ustvarja vojaška organizacija z vzdrževanjem in uporabo vojaških enot v miru in v vojnih operacijah.

Akumulirana onesnaževala v okolju, ki so posledica dejavnosti oboroženih sil, lahko presegajo mejne vrednosti, s čimer so lahko presežene absorpcijske zmogljivosti okolja. Niso problematične zgolj presežene mejne vrednosti, temveč kako (če sploh) se izvaja sanacija takšnih emisij oboroženih sil. Škodo, ki jo oborožene sile s svojimi dejavnostmi povzročijo v naravnem okolju, je mogoče izmeriti. Laboratorijske analize odvzetih vzorcev z območja izvajanja dejavnosti oboroženih sil potrjujejo, da vsebujejo strupene kemične snovi in težke kovine (arzen, barij, kadmij, krom, kobalt, baker, cianid, svinec, nikelj in cink) (Salvi idr., 2015; Santana, 2009). Te ostanejo v okolju zaradi intenzivne uporabe strelišč in poligonov za streljanje in preizkušanje oborožitve. Običajno se za eksplozivna polnjenja artilerijskih projektilov, raket, min, granat in različnih vrst streliva uporabljajo eksplozivi 2,4,6-Trinitrotoluen (TNT), 1,3,5-Hexahydro-1,3,5-trinitrotriazin (RDX) in kombinacija obeh Composition B (Comp B). Množičnost uporabe eksplozivov je dejavnik, ki povzroča kontaminacijo okolja. TNT in RDX sta visoko toksična, njuna razgradnja v naravi pa dolgotrajna. RDX negativno vpliva na zdravje ljudi in živali z vdihavanjem ali zaužitjem (Agency for Toxic Substances and Disease Registry [ATSDR], 2012). Kroglice streliva za pehotno oborožitev (puške, pištole, mitraljezi) so večinoma svinčene (Pb). Svinec, ki po streljanju ostane na strelišču, kontaminira zemljo, vode in rastlinstvo ter negativno vpliva na zdravje ljudi in živali (Koniuszewski, 2016). Poleg običajnega streliva oborožene sile uporabljajo raketno tehnologijo, pri čemer pogonsko gorivo raket vsebuje perklorat (angl. *perchlorate*). Ta kemična spojina vpliva na delovanje žleze ščitnice. Že v minimalnih količinah v vodi in hrani lahko vpliva na zdravje zarodka (Hynes, 2011). Posledice dejavnosti oboroženih sil za zdravje povezujejo tudi z rakavimi obolenji in splošnimi negativnimi vplivi na okolje (Reuben, 2010). Oborožene sile so velik porabnik naravnih virov in industrijskih proizvodov. Ameriško obrambno ministrstvo velja za največjega posamičnega porabnika energije, onesnaževalca in največjega posamičnega proizvajalca toplogrednih plinov v državi (Crawford, 2019). Presoja vpliva na okolje gre tudi kompleksni vojaški infrastrukturi, kot so letalske, kopenske in pomorske baze. Baza ameriške vojske Fort Brag v Severni Karolini je imela na primer v letu 2009 površino 61 km², v njej pa je bilo nastanjenih 50.178 vojakov in skupaj 16.247 zaposlenih civilnih oseb (Department of Defense [DoD], 2009). Poseben ekološki problem tako na zahodu kot na vzhodu predstavljajo opuščena vojaška infrastruktura, ekološko opustošenje po končanih oboroženih spopadih, kemično (Reuben, 2010) in radioaktivno onesnaženje, minska polja (International Campaign to Ban Landmines–Cluster Munition Coalition (ICBL-CMC), 2017), odlagališča odpadkov in zastarele vojaške tehnike (letala, ladje, podmornice, tanki, oborožitveni sistemi) ter nesaniirana strelišča in poligoni (Environmental Protection Agency [EPA], n. d.). Proechel (2007) problematiko sanacije vojaških baz označi za primer mednarodne ekološke kriminalitete. Skladiščenje nevarnih odpadkov predstavlja tveganje za povzročitev okoljske škode. Ameriško ministrstvo za obrambo je v

ZDA identificiralo 15.000 onesnaženih lokacij v 1.600 vojaških bazah v državi (Finger, 1991; Hynes, 2011). Kemično odlagališče Hanford Nuclear Reservation (Denver, Rocky Mountain, ZDA), kjer je bila v letih od 1945 do 1986 proizvodnja plutonija, velja za »najbolj toksično miljo« na svetu (Shulman, 1992). Posebno kategorijo predstavlja razvoj, testiranje in skladiščenje jedrske oborožitve. Jedrski arzenal iz obdobja hladne vojne je zastarel in predstavlja nevarnost za okolje, uveljavljanje političnih interesov s posedovanjem jedrskega arzenala pa še ni končano (Cunningham, 2016; Nuclear Threat Initiative [NTI], 2018). Oborožene sile so lahko povzročiteljki ekološke kriminalitete v smislu sodelovanja v čezmernem izkoriščanju naravnih surovin (divja sečnja lesa, nezakonito izkopavanje rudnin, nadzor naftnih in vodnih virov, plenjenje in tihotapljenje zaščitenih vrst živali) (Cakaj in Lezhnev, 2017; Collins, 2009; Nellemann idr., 2014; Warchol, 2013). V državah s šibko demokracijo lahko ekološka kriminaliteta predstavlja sredstvo za okrepitev položaja vladajoče oblasti (Stefes in Theodoratos, 2017). Oborožene sile so vpletene v kršitve okoljske pravičnosti (angl. *environmental justice*). Pri okoljskem razizmu gre za namerno izpostavljanje marginaliziranih skupin okoljskemu onesnaženju na podlagi rasnih, etničnih ali kulturnih razlik (Adeola, 2000). Williams (2009) piše o potrebi po definiranju okoljske viktimizacije v primerih, ko žrtve ne zmorejo ali ne prepoznajo nevarnosti (Ball, 1986; Gallagher, 1993). Oborožene sile so zmogljiva in vplivna organizacija, ki svoje interese uresničuje na načine, ki škodujejo rasno drugačnim, revnim in marginaliziranim skupinam (Hooks in Smith, 2004). Takšen primer so pritiski, ki jih je ameriška mornarica izvajala nad prebivalstvom otoka Vieque (Puerto Rico) z onesnaženjem okolja, prilaščanjem ozemlja in omejevanjem pravic do sodelovanja pri okoljskih vprašanjih (Santana, 2009). Aktivisti prihajajo v konflikte z oboroženimi silami. V primeru demonstracij zoper okoljsko nepravilnost oborožene sile sodelujejo v zatiranju protestov, varovanju korporacij, aretacijah protestnikov, izvajanju nasilja nad posamezniki in likvidacijah (Clark, 2013; Watts in Vidal, 2017).

Ekološko kriminaliteto v mirnodobnem času opredeljuje Evropska konvencija o varovanju okolja (Council of Europe, 1998) in Direktiva o kazenskoprnem varstvu okolja (»Direktiva Evropskega parlamenta in Sveta [DEPS], 2008/99/ES«, 2008), medtem ko varstvo okolja urejajo številne druge konvencije in direktive. V vojnem času varovanje okolja opredeljuje mednarodno vojno pravo, ki med vojna hudodelstva uvršča naklepno sprožitev napada z vednostjo, da bo tak napad povzročil obsežno, dolgoročno in hudo škodo za naravno okolje, ki bi bila očitno večja v primerjavi s pričakovanimi vojaškimi prednostmi (»Zakon o ratifikaciji Rimskega statuta Mednarodnega kazenskega sodišča (MRSMKŠ)«, 2001, 8. člen). V prvi zalivski vojni leta 1991 je bila povzročena največja ekološka katastrofa v sodobnem času. Iraška vojska je na ozemlju Kuvajta z izvajanjem t. i. taktike goreče zemlje (angl. *scorched earth tactic*) zažgala 608 ter drugače poškodovala 147 naftnih vrtin in v Arabski zaliv izlila 11 milijonov sodčkov nafte, s čimer je povzročila onesnaženje zraka, voda in zemlje širših razsežnosti (Al-Damkhi, 2007; Freeland, 2015). Primer je znova odprl razpravo o mednarodni ekološki kriminaliteti in obravnavi le te v humanitarnem in vojnem pravu (Jambozorg idr., 2015; Ruiz, 2011).

Posamezne države niso naklonjene, da bi pripadnike svojih oboroženih sil izpostavile kazenskemu pregonu izven jurisdikcije nacionalnih civilnih ali vojaških sodišč (Karlen in Pepper, 1952). Mednarodno kazensko sodišče obravnava genocid, zločin proti človečnosti, vojne zločine in agresijo, s čimer je v mednarodnem pravu zavarovano predvsem človeško življenje. Ekološka kriminaliteta ima tudi mednarodne posledice za okolje in ljudi. Iz tega razloga so razumljiva prizadevanja, da se ekološka kriminaliteta uvrsti med zločine, ki bi jih kot ločena kazniva dejanja obravnavalo Mednarodno kazensko sodišče. Ekocid, kot ga opredeli Higgins (2012), je obsežno uničenje, škoda in izguba ekosistemov določenega območja, ki ga povzroči človek do te mere, da je močno prizadeto bivanje prebivalstva na tem območju. V ponavljajočem se ciklu uničenja in škode (angl. *damage and destruction*) ne gre zgolj za ekocid, ki je povzročen v vojni, ampak za povezovanje siromašenja naravnih surovin, konflikta, vojne in ekocida, povzročene v mirnodobnem času, in je predmet mednarodne ekološke kriminalitete, ki bi moral soditi pod jurisdikcijo Mednarodnega kazenskega sodišča (Higgins, 2012).

Nekatere sodobne vojne in krizna žarišča so povzročeni zaradi brezobzirnega boja za dostop do naravnih virov, kar povezujemo z ekološko kriminaliteto na mednarodni ravni. Vojna v Iraku leta 2003 naj bi bila povzročena zaradi strateškega interesa politike in korporacij, kot so British Petroleum, Shell, Chevron, Exxon in British Gas (Bignel, 2011; Juhasz, 2013). Krizna žarišča v Ukrajini, Siriji, Iraku, Južnem Sudanu, Nigeriji in Južnokitajskem morju so tako ali drugače povezana z oskrbo z nafto (Egdahl, 2010; Klare, 2014). Z vojaško invazijo na Irak leta 2003 je bilo zasebnim korporacijam omogočeno, da so ustvarile dobiček z izkoriščanjem naravnih surovin v opustošeni deželi, predvsem nafte (Klein, 2017). Čeprav so posamezni primeri ekološke kriminalitete v domeni nacionalnih zakonodaj, pa zbir navedenih primerov nakazuje na podobnost v ravnanju oboroženih sil širom sveta, pri nekaterih, glede na obseg posledic, pa razpravljamo tudi v povezavi z mednarodno ekološko kriminaliteto.

5 ETIOLOGIJA EKOLOŠKE KRIMINALITETE V OBOROŽENIH SILAH

Vojaška organizacija je pri svojem delovanju lahko tudi kriminogena, pri čemer ne izključujemo možnosti, da so tudi oborožene sile povzročitelj ekološke kriminalitete. Nekatere dejavnosti oboroženih sil imajo določen škodljiv vpliv na okolje. V tem smislu se dejanja zoper okolje izvajajo sistemsko temelječe na samem obstoju institucije, medtem ko so lahko povzročitelji ekološke kriminalitete tudi posamezni pripadniki oboroženih sil in podvrženi kazenski odgovornosti. Oborožene sile so specializirana oborožena formacija države in imajo potencial za povzročitev okoljske škode in ekološke kriminalitete (oborožitve, strelivo, moštvo). Vlada lahko uporablja kriminalno prakso zaradi uresničevanja ciljev še posebej, ker ima dostop do virov in v primeru odsotnosti učinkovitih mehanizmov nadzora v državi (Green in Ward, 2004). Vojska ne velja izključno za zanesljivo in ubogljivo organizacijo in lahko predstavlja sredstvo za uresničitev revolucionarnih družbenih sprememb (Moskos, 1974). Vojska v svojem delovanju ni nujno enotna, neločljivo povezana z družbo ali ideloško skladna (Bienen,

1968; Martin, 1984). V sodelovanju s politično elito je vojska kot organizirana kriminalna združba med drugim odgovorna za povzročitev vojn (Tilly, 1992). Da bi ohranila nadvlado, politična elita preko uporabe oborožene sile izvaja moč in prisilo (Lasswell, 1941). Oborožene sile so vplivna organizacija, ki razpolaga z veliko viri (finančna sredstva, oborožitev, izkušnje, kadri, organiziranost, infrastruktura). Tehnološki razvoj je omogočil, da so oborožene sile opremljene z oborožitvijo z visokim potencialom za uničenje človeka in naravnega okolja. Zlasti posedovanje oborožitve je sredstvo, s katerim oborožene sile neposredno ali posredno promovirajo in uresničujejo svoje korporativne interese. Viri zagotavljajo oboroženim silam moč in sredstvo, da lahko izvajajo različne oblike kriminalitete države (Ross, 2000). Kriminaliteto oboroženih sil preučujemo tudi z vidika institucionalnega in strukturalnega nasilja. Z aplikacijo metod nadzora je mogoče preprečevati kriminaliteto oboroženih sil. Metode nadzora vključujejo nadzor na ravni posameznika, notranji nadzor, vladni nadzor oboroženih sil, nadzor tujih akterjev in nadzor javnosti (Ross, 2000). Država ima monopol nad nasiljem, medtem ko ima civilna družba moč prepoznati odklonska ravnanja države (Green in Ward, 2004). Vsako stanovsko združenje, ki velja za profesionalnega, je odgovorno uporabniku, javnosti in stanovskim kolegom (Garb in Tominc, 2018). Odgovornost je povezana s profesionalno etiko, ki profesionalcem preprečuje zlorabo specialističnega znanja, ki ga uporabnik nima. Uporabnik vojaške profesije je družba v celoti (Abrahamsson, 1972), ki je hkrati nadzornik delovanja vojske (Garb in Tominc, 2018). Nadzor javnosti nad oboroženimi silami velja za eno najpomembnejših oblik nadzora, ki vključuje angažiranje javnih nadzorstvenih organizacij in izobraževanje javnosti o problematiki kriminalitete oboroženih sil (Ross, 2000).

Dejanja, ki predstavljajo ekološko kriminaliteto, so posledica vrste nepravilnih odločitev ali opustitev dolžnega ravnanja v vojaški organizaciji. Lahko gre za različna samovoljna ravnanja, ki so kazniva in katerih posledica je povzročitev okoljske škode. Vpliv vojaške organizacije je močnejši od volje posameznika, ki ga organizacija tako ali drugače prisili v poslušnost v procesu institucionalizacije. Posamezni pripadnik vojaške organizacije je »ujet« v predpise in ima omejeno možnost za sprejemanje lastnih odločitev. Vojak, ki na terenu izvaja odločitve nadrejenih, je kot integralni del vojaške organizacije vključen v organizacijsko zaprt sistem, ki na institucionalni ravni kumulativno rezultira v degradaciji naravnega okolja. V hierarhični strukturi vojaške organizacije se odločitve sprejemajo na višji ravni, odgovornost za izvrševanje odločitev pa se prenaša na neposredno nižjo raven. Od vrha navzdol poteka smer ukazovanja, v nasprotni smeri pa poročanje in linija odgovornosti (Grizold, 1999). Odločevalci na višjih ravneh imajo večji razpon odločanja (diskrecijsko pravico), ki se oži v smeri do neporednega izvrševalca naloge na terenu. Če za izhodišče vzamemo hierarhični način izvrševanja nalog, pojav ekološke kriminalitete v vojaški organizaciji utemeljujemo z institucionalnega vidika. Kriminaliteto belih ovratnikov definiramo kot kriminaliteto, ki jo povzroča posameznik z visokim družbenim statusom v povezavi s poklicem, ki ga opravlja. Določeni deli družbene strukture ustvarjajo okoliščine, v katerih so kršitve družbenih norm sprejete kot normalne. V primerjavi z običajno kriminaliteto gre pri beloovratniški kriminaliteti za

ideološko racionalizacijo kaznivega ravnanja znotraj skupine z ekonomsko ali politično močjo, čeprav je obema skupno to, da je prepovedana z zakonom (Aubert, 1952). Kljub temu pa pravne definicije kriminalitete v primeru beloovratniške kriminalitete niso nujno uporabne, ker med kršitelji in javnostjo obstaja razlika v percepciji kriminalitete. V utemeljevanju beloovratniške kriminalitete nekatera dejanja javnost ne zaganava kot kriminalna, čeprav so kot takšna določena z zakonom in obratno. Skratka ne gre vselej za kongruenco po definiciji, da je kriminalec oseba, ki se ima za kriminalca in ga kot takega označuje tudi družba (Aubert, 1952). Vrednote in prepričanja v organizaciji se lahko institucionalizirajo, s tem pa legitimizira delovanje družbenih akterjev v organizacijski strukturi. V organizacijskih strukturah poteka stalna interakcija med posameznikom in institucijo, ki določa in vpliva na ravnanje posameznika.

Organizacijsko kulturo in socialne reprezentacije opredelujemo kot ključne za delovanje organizacije. Socialne reprezentacije so socialno emocionalne strukture, ki vsebujejo normativno in vrednotno dimenzijo. Komunikacija in akcija sta primarni funkciji socialnih reprezentacij (Jakič, 2010), sekundarni pa skupinski pritisk in skupinska kohezivnost (Moscovici v Jakič, 2010). S spreminjanjem organizacijske kulture je mogoče vplivati na vzorce aktivnosti, čustvovanje, prispevek in učinkovitost zaposlenih (Jakič, 2010). Banutai in drugi (2011) so preučevali povezavo med policijsko kulturo in deviantnostjo v policiji. Organizacijsko kulturo sestavljajo neformalna pravila, ki vključujejo simbole, rituale, ceremonije in mite. Skupaj tvorijo vrednote in verovanja zaposlenih v organizaciji (Deal in Kennedy, 1982). V policiji se zaradi posebnih pogojev dela (nevarnost in avtoriteta) izoblikuje t. i. »poklicna osebnost« (Skolnick, 1966). V konformističnem prilagajanju institucionalnim normam posameznik v organizaciji svojega ravnanja ne dojema nujno kot deviantnega (Vaughan, 2007). Reiss (1966) je v tem smislu predstavil koncept organizacijske odklonskosti (angl. *organizational deviance*), po katerem je deviantno ravnanje v organizaciji sprejeto kot običajno. Organizacijska kultura v vojaški organizaciji oblikuje odnos njenih članov do naravnega okolja, ki pa je brez ustreznega upravljanja v organizaciji lahko popolnoma neustrezen in se v skrajni obliki sistemsko manifestira kot ekološka kriminaliteta.

Če kriminalno dejanje opredelimo kot dejanje, ki je prepovedano in v katerem je prepoznan naklep, se sprašujemo, ali je treba to iskati tudi pri pojavu ekološke kriminalitete. Po navedeni opredelitvi se mora storilec zavedati, da izvaja kaznivo dejanje. Rimski statut Mednarodnega kazenskega sodišča (ICC, 1998) v 30. členu opredeljuje, da je oseba kazensko odgovorna za dejanje, ki je bilo storjeno z naklepom in zavedanjem. Naklep prepozna v razmerju do izvrševanja dejanja in posledic. Pri zadnjem ima storilec namen povzročiti posledico oziroma se zaveda, da lahko nastane posledica ob običajnem poteku dogodkov. Rimski statut v 8. členu samo v eni točki opredeli vojaški napad, ki bi v mednarodnem oboroženem spopadu povzročil nepotrebne žrtve prebivalstva, škodo civilnim objektom ali obsežno, dolgoročno in veliko škodo v naravnem okolju (ICC, 1998). Element naklepa v tem smislu predstavlja oviro v ugotavljanju odgovornosti storilca v primeru mednarodne ekološke kriminalitete. V povzročitvi obsežne ekološke kriminalitete gre za kolektivno akcijo več posameznikov ali organizacije, pri čemer

je težko ugotavljati več različnih naklepov. Pri tem pogosto ne gre za čisti naklep posameznikov v organizaciji, temveč zgolj za sodelovanje v kolektivnem dejanju ekološke kriminalitete (Jambozorg idr., 2015). Problem naklepa je v Rimskem statutu presežen z določilom 28. člena, po katerem je vojaški poveljnik kazensko odgovoren v primerih, ko je vedel ali bi moral vedeti, da enote pod njegovim poveljstvom izvajajo zločine pod jurisdikcijo Mednarodnega kazenskega sodišča (Brants, 2007). Evropska konvencija o kazenskopravnem varstvu okolja dokaj splošno določa naklepna dejanja zoper okolje in dejanja iz malomarnosti. V 9. členu je opisana kolektivna odgovornost pravnih oseb, v imenu katerih so njeni organi, člani ali predstavniki opravili kazniva dejanja zoper okolje (Council of Europe, 1998). Oborožene sile sodijo v varnostno strukturo nacionalnovarnostnega sistema družbe. Oborožene sile so vladna organizacija, ki deluje na podlagi zakonodaje. Iz tega razloga je pomembno, da civilna družba nadzira dejavnosti oboroženih sil in pravočasno zaznava tiste njene »zakonite« dejavnosti, ki ogrožajo okolje do te mere, ko presežejo okoljevarstvene normative. V razpravi o razmerju med oboroženimi silami in naravnim okoljem predvsem v mirnodobnem času prihaja do polarizacije nasprotujočih si ali konfliktnih pogledov (Light, 2014). Vojska je primarno državna institucija, ki je namenjena vojaški obrambi države. Namen in naloge vojske so določeni z zakonodajo, ki v primeru obrambnih potreb dovoljuje njeno izključenost iz okoljske zakonodaje. V primeru potreb nacionalne varnosti vojaška organizacija predstavlja izjemo (angl. *military expection*), če so njene dejavnosti v nasprotju z okoljsko zakonodajo. Ameriški predsednik na primer lahko določi časovno obdobje opustitve izvajanja okoljskih določil za tiste dejavnosti vladnih ustanov, ki so v interesu države ali nacionalne varnosti (United States Code [USC] § 2621, 2012, citirano v Light, 2014). Vojska si prizadeva za še večjo izjemnost v okoljski zakonodaji, kar utemeljuje s potrebo po zagotavljanju bojne pripravljenosti. Vojaško usposabljanje namreč omejujejo civilne omejitve (angl. *civilian encroachment*), med drugim urbanizacija, dostopi do vadišč in okoljska zakonodaja (Department of Defense [DoD], 2007; GAO, 2006). V tem smislu se predvsem v mirnodobnem času praksa podeljevanja večje izjemnosti vojske na področju okoljske zakonodaje ne zdi ustrezna. Vojska bo tako imela še več možnosti onesnaževanja, medtem ko bo dolgoročna posledica še večja okoljska škoda, ki bo prizadela tako vojsko kot civilno družbo (Smith, 2020).

Težnja po sistemski samohranitvi vojaško organizacijo inertno potiska v institucionalno povzročanje ekološke kriminalitete in okoljske škode. Vojska bo svoje mirnodobne dejavnosti izvajala vse dotlej, ko povzročene okoljske škode zaradi obsežnih posledic ne bo več mogoče prikriti (Shulman, 1992). Ekološka kriminaliteta, ki jo povezujemo z oboroženimi silami, je prisotna tako v razvitih in manj razvitih državah. Demokracija v razvitih državah ni jamstvo, da oborožene sile ne povzročajo ekološke kriminalitete (Clark, 2013). Razlika med državami je predvsem v pojavnih oblikah ekološke kriminalitete. V kvazidemokratskih ureditvah oborožene sile preko ekološke kriminalitete krepijo politično oblast v državi (Nellemann idr., 2014; Stefes in Theodoratos, 2017). Gobert in Punch (2007) sta v prispevku s pomenljivim naslovom *Because They Can* strnila primere beloovratniške kriminalitete v tri kategorije, in sicer na tiste, kjer se povzročitelji popolnoma zavedajo kriminalne prakse, na tiste, kjer obstajajo določeni mehanizmi

prikrivanja nezakonitih dejavnosti, in na tiste, v kontekstu nejasne zakonodaje, ki omogoča racionalizacijo kaznivih dejanj.

Vojaška organizacija svojo samoohranitev zagotavlja preko samopromocije, propagande in preko ustvarjanja potreb za razvoj in opremljanje. Navedenemu priključimo tudi samopromocijo, politične apetite, željo po vplivu in ohranitev bonitet generalov. Poleg realnih potreb po izvajanju zakonsko določenih nalog na področju vojaške obrambe vojaška organizacija v preprečevanju sistemske entropičnosti v svoji notranji dinamiki nenehno izraža potrebo po še večji bojni pripravljenosti. Temu sledijo potrebe po še več poligonih, vadiščih in vadbenih objektih. Načrtuje in izvaja realistična usposabljanja, na katerih ustvarja pogoje, podobne tistim v resničnih bojnih operacijah. V svoje načrte vključuje vedno večje število in obseg vojaških vaj, z vedno večjim številom vojakov, tehnike in vojaške oborožitve. Oborožene sile aktivno zbirajo in oblikujejo informacije z namenom uresničevanja ciljev, zagotovitve financ in izgradnjo infrastrukture (Bonds, 2011). Razumljivo je, da takšnim prizadevanjem sledijo tudi večje obremenitve naravnega okolja. Velikost in tehnološke zmogljivosti vojske vplivata na povečanje energetske porabe oboroženih sil (Clark idr., 2010) tako v smislu razvoja, vzdrževanja in uporabe naj sodobnejših oborožitvenih sistemov kot v smislu hitrega premeščanja in uporabe enot na večjih razdaljah. Zmogljivosti oboroženih sil za povzročitev okoljske škode so tako v funkciji tehnološke opremljenosti (Clark in Jorgenson, 2012).

Ekološko kriminaliteto v oboroženih silah generirajo institucionalni razlogi, ki so različni od vzrokov za klasično kriminaliteto in so institucionalno pogojeni, ob upoštevanju vpliva, prizadevanja, vojaške kulture in nasilnega potenciala posameznikov v vojaški organizaciji, kot ga predstavi Wadham (2016). Nasilje, ki ga etiološko zaznavamo kot konstitutivno kategorijo v vojaški organizaciji, se na ravni vojske ali njenih posameznikov izraža v različnih oblikah kriminalitete (Wadham, 2016), vključno z ekološko kriminaliteto. Pri ekološki kriminaliteti, katere povzročitelj so oborožene sile, torej v večini primerov ne gre za protipravno pridobljeno premoženje, ampak predvsem za samoohranitev ter uresničevanje interesov vojaške organizacije in njenih članov. Oborožene sile so organizacija, ki upravlja nasilje zoper človeka in naravo. Rezultat dejavnosti oboroženih sil v mirnodobnem ali vojnem času ni samo uničenje človeka, temveč tudi uničenje naravnega okolja. Oborožene sile urijo vojake za izvajanje nasilja. V procesu dehumanizacije nasprotnika vojakom omejuje moralno občutljivost. S tem vojak nasprotnika ne dojema kot človeka, temveč kot bojevnika zato, da bi bil v boju učinkovit. Vprašanje je, ali v procesu dehumanizacije nasprotnika vojaki izgubijo tudi moralno odgovornost do naravnega okolja, ki se generira skozi t. i. deekologizacijo (angl. *de-ecologization*) okolja. Če je moralna občutljivost zatrta ali se »izgubi«, vojaki prekoračijo silo nad nasprotnikom (mučenje, pokoli) ali izvajajo nasilje nad civilnim prebivalstvom. V nadaljevanju vojne sovražno postane vse, kar je povezano z nasprotnikom in s čimer si nasprotnik lahko pomaga, vključno z naravnim okoljem. To se je izrazilo v vojnah z obsežnim uničenjem okolja in naravnih virov. Vojaki v spopadu so čustveno in moralno distancirani od nasprotnika in naravnega okolja. Z obstreljevanjem oddaljenih ciljev ne vidijo povzročene okoljske škode. V premiku k naslednjemu cilju zapuščajo opustošena

območja ali pa uničenje okolja v taktičnih manevrih izkoriščajo za pridobitev vojaške prednosti. K sklepanju o procesu militarizirane deekologizacije narave nas navajajo ugotovitve avtorjev, ki izpostavljajo vlogo (pomen) narave v razpravi o okoljskih vojnih zločinih (angl. *environmental war crimes*) (Leebaw, 2014). Še posebej, če se ima naravo za bojevnika (angl. *nature as combatant*), ki je ali pa ni na strani oboroženih sil. V primeru, ko je narava prepoznana kot plazeča, zahrbtna in nevidna grožnja, pride do antropomorfiziranja nasprotnika, tj. narave (Leebaw, 2014). Predispozicije za povzročitev okoljske škode v mirnodobnem času ali okoljskega vojnega zločina prepoznamo že iz retorike vpletenih družbenih subjektov. Ilustrativen je primer kampanje kemične industrije za boj proti insektom. Metaforično so nasprotnika primerjali z insekti, ki jih je treba iztrebiti, pri čemer so propagirali učinkovitost in humanost uporabe kemičnega in biološkega orožja (Russell, 2001). Japonske vojake med drugo svetovno vojno so primerjali s komarji, ušmi in drugimi škodljivci (Leebaw, 2014). Ob zavedanju, da je vojna v Vietnamu izgubljena, je med vojaki prevladovalo prepričanje »Some people just wanted to blow it all to hell, animal, vegetable, and mineral ... the country could never be won, only destroyed, and they locked into that with breathtaking concentration.« (Herr, 1968, str. 61). Ne nazadnje je okoljsko vojskovanje (angl. *environmental warfare*) še vedno aktualno predvsem zaradi subtilne aplikacije orožja, ki ga je težko zaznati (Hamblin, 2013).

Kombinacija dejavnikov, kot so organizacijska kultura, institucionalizacija, toksično voditeljstvo, tehnološki razvoj, dehumanizacija nasprotnika, moralno distanciranje do nasilja in pojmovanje narave, torej ustvarja okoliščine, v katerih se v mirnodobnem ali vojnem času generira specifična ekološka kriminaliteta oboroženih sil. Ne nazadnje sredstva in način vojskovanja, kot ga poznamo, zdaj povzročajo okoljsko škodo, ki jo lahko predpostavimo, ne moremo pa je popolnoma odpraviti. Lahko jo zgolj omejimo in saniramo vse dotlej, ko bo tehnološki razvoj omogočil aplikacijo »okolju prijaznejše tehnike za nevtralizacijo nasprotnika«.

6 ZAKLJUČEK

Pri ekološki kriminaliteti, katere povzročitelj so oborožene sile, se srečujemo z dilemo o njeni vsebini in reakciji nanjo, kot je to značilno za obravnavo beloovratniške kriminalitete, pri kateri ni vselej določno, ali gre za kriminaliteto. Pri tem gre redko za primere, ki so kaznivi, ali pa določenega ravnanja družba v splošnem ne zaznava kot kaznivo. Oborožene sile so organizacija, ki v svoji namenskosti ni usmerjena v varovanje okolja. Destrukcija naravnega okolja je pričakovani rezultat vojnih in mirnodobnih dejavnosti oboroženih sil. Fraza, da je vojska namenjena zagotavljanju varnosti državljanov in ne naravnega okolja, se zdi obrabljena v času, ko je negativni vpliv mirnodobnih dejavnosti oboroženih sil na okolje dobro prepoznani.

V prispevku smo opozorili na kriminogenost vojaške organizacije in predstavili nekatere pojavnosti oblike (ekološke) kriminalitete v njej. Kriminaliteta v vojski zajema kazniva dejanja, ki jih običajno zagrešijo civilisti (kraje) in povsem specifična kazniva dejanja, lastna vojaškemu institucionalnemu okolju, ki jih

zagrešijo vojaške osebe. Dezerterstvo v vojski na primer lahko predstavlja kaznivo dejanje, ki sodi v jurisdikcijo vojaškega sodišča, medtem ko podobno ravnanje delavca kršitelja pogodbe o zaposlitvi v civilnem okolju predstavlja največ izgubo službe. Tudi vzroki za določene pojavne oblike kriminalitete v vojaški organizaciji niso nujno enaki kot tisti v civilnem okolju. V kriminološkem preučevanju vojaške organizacije ločimo vsaj dve prespektivi. Prva je časovna, kjer gre za kriminalno izkušnjo posameznika pred, med in po vojaški službi (Lunden, 1952). V drugi, ravenski perspektivi, ločimo med posameznikom in vojaško organizacijo kot kazensko odgovorno fizično in pravno osebo (Bryant, 1979; Ross, 2000). Pri obeh ugotovljamo in upoštevamo specifično institucionalno vojaško okolje in vpliv na kriminalno ravnanje posameznika.

Vojaška organizacija je nasilna pravna entiteta, ki svoje nasilne biti ne usmerja samo po svojih pripadnikih proti ljudem, temveč strukturalno tudi proti naravnemu okolju. Ni dvoma, da vojaška organizacija med izvajanjem mirnodobnih ali vojnih dejavnosti povzroča bolj ali manj obsežno, dolgotrajno in hudo škodo v naravnem okolju. Vojaška organizacija v naravnem okolju pušča »umazano sled« ali kot vojski lastno »toksično zapuščino« (Shulman, 1992), ki pa med ekološkimi kriminologi še ni dobila zadostne pozornosti. Vzroki za povzročitev ekološke kriminalitete so latentno prisotni na vseh ravneh vojaške organizacije in se sistemsko ohranjajo preko predpisov, vojaške kulture, izobraževanja in institucionalnega okolja. Posameznikova avtonomija za odločanje je v vojaški organizaciji zreducirana na izvrševanje ukazov. Vojak je zadnji v liniji prenosa in prevzemanja odgovornosti za izvedbo naloge na terenu. Vojakovo ravnanje ima neposredne posledice v naravnem okolju. Ali se zaveda posledic svojega ravnanja, za okolje ni relevantno. Vojak je izurjen za opravljanje nalog. Mogoče je, da bi posameznika na vodstvenem položaju v vojaški organizaciji spoznali za kazensko odgovornega za dejanje zoper okolje ali opustitev določenega ravnanja s posledicami za okolje. Manj je verjetno, čeprav ne izključeno, da bi posameznik v vojaški organizaciji z ekološko kriminaliteto pridobil večjo premoženjsko korist. Ali dejanje poveljnika, ki je na svojo roko očistil gozdno rušo, da bi razširil vadišče za svoje enote, predstavlja ekološko kriminaliteto, povezano z oboroženimi silami? Skladno z navedenimi definicijami, na atomizirani ravni v tem primeru, menimo, da gre za ekološko kriminaliteto. Elementarno pa se zdi, da redki tovrstni primeri niso problematični. To postanejo takrat, ko se zavedamo, da je vojaška organizacija samorazvijajoči se družbeni organizem, ki trajno, bolj ali manj družbeno nadzorovano, obsežno in sistemsko uresničuje svoje interese, pri čemer je žrtev tudi naravno okolje (povratno posledično tudi človek). To izhaja tudi iz posebnosti ekološke kriminalitete, ki v svoji značilnosti ni povsem enaka klasični kriminaliteti. Pri ekološki kriminaliteti v vojaški organizaciji gre najpogosteje za kolektivno sodelovanje. Oborožene sile same po sebi predstavljajo in generirajo institucionalno ekološko kriminaliteto (v pravnem ali sociološkem smislu). Če navedenemu pridodamo, da oborožene sile uporabljajo ekološko kriminaliteto s ciljem zaslužka, uresničevanja interesov, pridobitve poslovnih prednosti in krepitev oblasti (Dellapenna, 2007), ugotovimo, da je problem dvojno zapleten. Čeprav so strukturni del nacionalnovarnostnega sistema v državi, oborožene sile vselej predhodijo ali sledijo ekonomskim interesom držav v domovini in na

globalnem tržišču, ki se pogosto izraža v plenilskih in preventivnih ali »pravičnih« vojnah s katastrofalnimi posledicami za okolje.

UPORABLJENI VIRI

- Abrahamsson, B. (1972). *Military professionalization and political power*. Sage Publications.
- Adeola, O. F. (2000). Cross-national environmental injustice and human rights issues: A review of evidence in the developing world. *American Behavioral Scientist*, 43(4), 686–706. <https://doi.org/10.1177/00027640021955496>
- Agency for Toxic Substances and Disease Registry (ATSDR). (2012). *Toxicological profile for RDX*. <https://www.atsdr.cdc.gov/toxprofiles/tp78.pdf>
- Al-Damkhi, A. M. (2007). Kuwait's oil well fires, 1991: Environmental crime and war. *International Journal of Environmental Studies*, 64(1), 31–44. <https://doi.org/10.1080/00207230601125036>
- Aubert, V. (1952). White-collar crime and social structures. *American Journal of Sociology*, 58(3), 263–271. <https://doi.org/10.1086/221148>
- Aubrey, D. W. (2012). *The effect of toxic leadership* [Masters degree]. United States Army War College.
- Ball, H. (9. 2. 1986). Downwind from the bomb. *New York Times Magazine*. <https://www.nytimes.com/1986/02/09/magazine/downwind-from-the-bomb.html>
- Basham, V. M., Belkin, A. in Gifkins, J. (2015). What is critical military studies?. *Critical Military Studies*, 1(1), 1–2. <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/23337486.2015.1006879?needAccess=true>
- Banutai, E., Šifrer, J. in Meško, G. (2011). Deviance and police organisational culture in Slovenia. V G. Meško, A. Sotlar in J. Winterdyk (ur.), *Policing in Central and Eastern Europe – Social control of unconventional deviance, conference proceedings* (str. 379–400). Faculty of Criminal Justice and Security.
- Bienen, H. (1968). *The military intervenes: Case studies in political development*. Russell Sage Foundation.
- Bignel, P. (19. 4. 2011). Secret memos expose link between oil firms and invasion of Iraq. *Independent*. <https://www.independent.co.uk/news/uk/politics/secret-memos-expose-link-between-oil-firms-and-invasion-of-iraq-2269610.html>
- Bonds, E. (2011). The knowledge-shaping process: Elite mobilization and environmental policy. *Critical Sociology*, 37(4), 429–446. <https://doi.org/10.1177/0896920510379440>
- Brants, C. (2007). Gold-collar crime. The peculiar complexities and ambiguities of war crimes, crimes against humanity, and genocide. V H. N. Pontell in G. Geis (ur.), *International handbook of white-collar and corporate crime* (str. 309–326). Springer.
- Bryant, C. D. (1979). *Khaki-collar crime: Deviant behavior in the military context*. The Free Press.
- Cakaj, L. in Lezhnev, S. (2017). *Deadly profits: Illegal wildlife trafficking through Uganda and South Sudan*. <https://enoughproject.org/reports/deadly-profits-illegal-wildlife-trafficking>
- Caron, J.-F. (2019). *Disobedience in the military: Legal and ethical implications*. Palgrave

Macmillan.

- CBS Evening News (27. 3. 1970). *Vietnam war, 1970: CBS camera rolls as platoon comes under fire* [Video]. You Tube. https://www.youtube.com/watch?v=89_3DgW_7mg
- Clark, B., Jorgenson, A. K. in Kentor, J. (2010). Militarization and energy consumption. *International Journal of Sociology*, 40(2), 23–43. <https://doi.org/10.2753/IJS0020-7659400202>
- Clark, B. in Jorgenson, A. K. (2012). The treadmill of destruction and the environmental impacts of militaries. *Sociology Compass*, 6(7), 557–569. <https://doi.org/10.1111/j.1751-9020.2012.00474.x>
- Clark, R. D. (2013). Environmental disputes and human rights violations: A role for criminologists. V R. White (ur.), *Transnational environmental crime* (str. 163–180). Willan Publishing.
- Clifford, M. (1998). *Environmental crime: Enforcement, policy, and social responsibility*. Aspen.
- Collins, D. (2009). The failure of a socially responsive gold mining MNC in El Salvador: Ramifications of NGO mistrust. *Journal of Business Ethics*, 88, 245–268. <https://doi.org/10.1007/s10551-009-0288-5>
- Council of Europe. (1998). *Convention on the protection of environment through criminal law*. <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168007f3f4>
- Crawford, C. N. (2019). *Pentagon fuel use, climate change, and the cost of war*. Brown University. <https://watson.brown.edu/costsofwar/files/cow/imce/papers/2019/Pentagon%20Fuel%20Use%2C%20Climate%20Change%20and%20the%20Costs%20of%20War%20Final.pdf>
- Criminogenic. (n. d.). V *Law Insider*. <https://www.lawinsider.com/dictionary/criminogenic>
- Cunningham, F. (12. 4. 2016). *US nuclear rearmament under guise of world peace*. Strategic Culture Foundation. <https://strategic-culture.org/news/2016/04/12/us-nuclear-rearmament-under-guise-of-world-peace/>
- Deal, T. E. in Kennedy, A. A. (1982). *Corporate cultures: The rites and rituals of corporate life*. Addison-Wesley.
- Dellapenna, J. W. (2007). *Ecocide and genocide in the Iraqi marshlands*. WIT Press.
- Department of Defense (DoD). (2007). *Report to Congress on sustainable ranges*. The Office of the Secretary of Defense. <https://prhome.defense.gov/Portals/52/Documents/RFM/Readiness/docs/srr2007.pdf>
- Department of Defense (DoD). (2009). *Department of Defense base structure report: Fiscal year 2009 baseline: (A summary of DoD's real property inventory)*. <https://dod.defense.gov/portals/1/documents/pubs/bsr2009baseline.pdf>
- Direktiva Evropskega parlamenta in Sveta [DEPS]. (2008). *Uradni list Evropske unije*, (2008/99/ES).
- Egdahl, F. W. (2010). *Popolna preolada: Totalitarna demokracija novega svetovnega reda*. Ciceron.
- Eman, K. (2011). Ekološka kriminaliteta v kriminologiji: Razvoj nove veje kriminologije v Sloveniji. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 62(4), 312–324. <https://www.policija.si/images/stories/Publikacije/RKK/PDF/2011/04/>

[RKK2011-04_KatjaEman_EkoloskaKriminaliteta.pdf](#)

- Eman, K. (2012). *Crimes against the environment – Comparative criminology and criminal justice perspectives* [Doctoral dissertation]. Fakulteta za varnostne vede.
- Eman, K. (2013). Environmental crime trends in Slovenia in the past decade. *Varstvoslovje*, 15(2), 240–260. https://www.fvv.um.si/rv/arhiv/2013-2/07_Eman.pdf
- Eman, K. in Meško, G. (2012). Ekološka kriminologija – veda o ekološki kriminaliteti. V G. Meško, A. Sotlar in K. Eman (ur.), *Ekološka kriminaliteta in varovanje okolja – multidisciplinarne perspektive* (str. 37–67). Fakulteta za varnostne vede.
- Eman, K. in Meško, G. (2014). *Environmental crime in criminology: Crime phenomena and development of a green criminology in Slovenia*. Schoolar's Press.
- Eman, K., Meško, G., Dobovšek, B. in Sotlar, A. (2013). Environmental crime and green criminology in South Eastern Europe – Practice and research. *Crime, Law and Social Change*, 59(3), 341–358. <https://doi.org/10.1007/s10611-013-9419-0>
- Environmental Protection Agency. (n. d.). *Clean ups at federal facilities*. <https://www.epa.gov/fedfac>
- Finer, S. E. (1962). *The man on horseback: The role of the military in politics*. Pall Mall Press.
- Finger, M. (1991). The military, the nation state and the environment. *The Ecologist*, 21(5), 220–225.
- Freeland, S. (8. 11. 2015). *Crimes against the environment: The silent victim of warfare*. The Conversation. <http://theconversation.com/crimes-against-the-environment-the-silent-victim-of-warfare-50215>
- Gallagher, C. (1993). *American ground zero: The secret nuclear war*. The MIT Press.
- GAO, United States Government Accountability Office. (2006). *Improvement Continues in DOD's reporting on sustainable ranges but additional time is needed to fully implement key initiatives*. <https://www.gao.gov/assets/gao-06-725r.pdf>
- Garb, M. (1995). Koncepti vojaške profesije. *Teorija in praksa*, 32(1–2), 147–156. <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-XGNQQPHD/690c4513-c8b7-49c2-a192-4588410e39a9/PDF>
- Garb, M. (2007). Razmislek o pojmu vojaška disciplina. *Slovenska vojska*, 15(2), 28–29.
- Garb, M. in Tominc, B. (2018). Vojaška profesija, profesionalizacija in profesionalizem v Slovenski vojski. *Varstvoslovje*, 20(3), 267–285. https://www.fvv.um.si/rv/arhiv/2018-3/01_Garb_Tominc_rV_2018-3.pdf
- Gee, D. (2007). *Informed choice? Armed forces recruitment practice in the United Kingdom*. Joseph Rowntree Charitable Trust. <https://www.forceswatch.net/wp-content/uploads/informedchoicefull.pdf>
- Geeting Monroe, D. (1942). When a soldier breaks the law. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 33(3), 245–254. <https://scholarlycommons.law.northwestern.edu/jclc/vol33/iss3/2/>
- Glebovskiy, A. (2019). Inherent criminogenesis in business organisations. *Journal of Financial Crime*, 26(2), 432–446. <https://doi.org/10.1108/JFC-01-2018-0010>

- Gobert, J. in Punch, M. (2007). Because they can: Motivations and intent of white-collar criminals. V H. N. Pontell in G. Geis (ur.), *International handbook of white-collar and corporate crime* (str. 98–124). Springer.
- Goffman, E. (1964). *Asylums: Essays on the social situation of mental patients and other inmates*. Anchor Books, Doubleday & Company, Inc.
- Green, P. in Ward, T. (2004). *State crime: Governments, violence and corruption*. Pluto Press.
- Griffin, R. W. in O'Leary-Kelly, A. M. (ur.). (2004). *The dark side of organizational behavior*. Jossey-Bass.
- Griffiths, S. (2015). *Pigs disco*. Ditto Press.
- Grizold, A. (1999). *Obrambni sistem Republike Slovenije*. Ministrstvo za notranje zadeve, Visoka policijsko-varnostna šola.
- Hamblin, J. D. (2013). *Arming mother nature: The birth of catastrophic environmentalism*. Oxford University Press.
- Hamm, M. (2007). »High crimes and misdemeanors«: George W. Bush and the sins of Abu Ghraib. *Crime Media Culture*, 3(3), 259–284. <https://doi.org/10.1177/1741659007082466>
- Herr, M. (1968). *Dispatches*. Avon Books.
- Higgins, P. (2012). *Earth in our business: Changing the rules of the game*. Shephard-Walwyn.
- Hockey, J. (1986). *Squaddies: Portrait of a subculture*. Exeter University Press.
- Hooks, G. in Smith, C. L. (2004). The treadmill of destruction: National sacrifice areas and native Americans. *American Sociological Review*, 69(4), 558–575. <https://doi.org/10.1177/000312240406900405>
- Hunt, E. J. F., Wessely, S., Jones, N., Rona, R. J. in Greenberg, N. (2014). The mental health of the UK Armed Forces: Where facts meet fiction. *European Journal of Psychotraumatology*, 5(1). <https://doi.org/10.3402/ejpt.v5.23617>
- Huntington, S. P. (1957). *The soldier and the state: The theory and politics of civil-military relations*. The Belknap Press.
- Hynes, P. (2011). The military assault on global climate. *Climate & Capitalism*. <https://truthout.org/articles/the-military-assault-on-global-climate/>
- International campaign to ban landmines – Cluster munition coalition (ICBL-CMC). (2017). *Land mine monitor 2017*. http://www.the-monitor.org/media/2615219/Landmine-Monitor-2017_final.pdf
- International Criminal Court [ICC]. (1998). *Rome statute of the International Criminal Court*. <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf>
- Jakič, M. (2010). *Organizacijska kultura in socialne reprezentacije v Slovenski vojski*. Fakulteta za družbene vede.
- Jamieson, R. (1998). Towards a criminology of war in Europe. V V. Ruggiero, N. South in I. Taylor (ur.), *The new European criminology: Crime and social order in Europe* (str. 119–132). Routledge.
- Janowitz, M. (1964). *The professional soldier: A social and political portrait*. The Free Press.
- Jelušič, L. (2002). Ritualizacija čustev v vojaški organizaciji. *Teorija in praksa*, 39(1), 112–132.
- Jambozorg, M., Pournouri, M., Poorhashemi, S. A. in Hermidasbavand, D.

- (2015). Challenges ahead of codification of environmental crime indices as an international crime. *International Journal of Environmental Science and Technology*, 12(11), 3719–3734. <https://doi.org/10.1007/s13762-015-0830-1>
- Jamieson, R. (1998). Towards a criminology of war in Europe. V V. Ruggiero, N. South in I. Taylor (ur.), *The new European criminology: Crime and social order in Europe* (str. 480–506). Routledge.
- Juhasz, A. (15. 4. 2013). *Why the war in Iraq was fought for Big Oil*. CNN. <https://edition.cnn.com/2013/03/19/opinion/iraq-war-oil-juhasz/index.html>
- Kanduč, Z. (2003). Kriminologija in vojna – zgrešeno ali nezaželeno srečanje? *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 54(3), 128–143. https://www.policija.si/images/stories/Publikacije/RKK/PDF/2003/03/RKK2003-03_ZoranKanduc_KriminologijaInVojna.pdf
- Karlen, D. in Pepper, L. H. (1952). The scope of military justice. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 43(3), 285–298. <https://scholarlycommons.law.northwestern.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=4019&context=jclc>
- Kazenski zakonik (KZ-1-UPB1). (2012, 2015, 2016, 2017, 2020, 2021, 2022, 2023). *Uradni list RS* (50/12, 54/15, 6/16, 38/16, 27/17, 23/20, 91/20, 95/21, 186/21, 105/22, 16/23).
- Klare, T. M. (15. 7. 2014). Twenty-first century energy wars: How oil and gas are fuelling global conflicts. *Energypost*. <http://energypost.eu/twenty-first-century-energy-wars-oil-gas-fuelling-global-conflicts/>
- Klein, N. (2017). *Doktrina šoka: Razmah uničevalnega kapitalizma*. Mladinska knjiga.
- Koniuszewski, A. (2016). Land degradation from military toxics: Public health considerations and possible solution paths. V I. Chabay, M. Frick in J. Helgeson (ur.), *Land restoration: Reclaiming landscapes for a sustainable future* (str. 119–132). Elsevier.
- Lasswell, H. D. (1941). The Garrison State. *American Journal of Sociology*, 46, 455–468. <https://doi.org/10.1086/218693>
- Leebaw, B. (2014). Scorched earth: Environmental war crimes and international justice. *Perspectives on Politics*, 12(4), 770–788. <https://doi.org/10.1017/S1537592714002126>
- Light, S. E. (2014). The military-environmental complex. *Boston College Law Review*, 55(3), 879–946. <https://storage.googleapis.com/jnl-bcls-j-bclr-files/journals/1/articles/648/63ae8bd10920d.pdf>
- Lunden, W. A. (1952). Military service and criminality. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 42(6), 766–773. <https://scholarlycommons.law.northwestern.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3968&context=jclc>
- MacManus, D., Dean, K., Jones, M., Rona, R. J., Greenberg, N., Hull, L., Fahy, T., Wessely, S. in Fear, N. T. (2013). Violent off ending by UK military personnel deployed to Iraq and Afghanistan: A data linkage cohort study. *The Lancet*, 381(9870), 907–917. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(13\)60354-2](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(13)60354-2)
- Martin, B. (1984). *Uprooting war*. Freedom Press
- McGarry, R. (2012). The workplace of war: Unlimited liability or safety crimes?. *Criminal Justice Matters*, 89(1), 6–7. <https://doi.org/10.1080/09627251.2012.721963>
- McGarry, R. in Murray, E. (2018). Beyond »khaki collar crime«: Thinking

- criminologically about the military institution and its personnel. V B. Wadham in A. Goldsmith (ur.), *Criminologies of the military: Militarism, national security and justice* (str. 1–44). Hart Publishing.
- McGarry, R. in Walklate, S. (2011). The soldier as victim: Peering through the looking glass. *The British Journal of Criminology*, 51(6), 900–917. <https://doi.org/10.1093/bjc/azr057>
- Milgram, S. (1974). *Obedience to authority: An experimental view*. Harper and Row.
- Ministry of Justice. (2022). *Ex-service personnel in the prison population, England and Wales*. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/1113741/Ex-service_personnel_in_the_prison_population_2022.pdf
- Moskos, C. C. (1974). The concept of the military-industrial complex: Radical critique or liberal bogey? *Social Problems*, 21(4), 498–512. <https://doi.org/10.2307/799988>
- Nellemann, C., Henriksen, R., Raxter, P., Ash, N. in Mrema, E. (ur.). (2014). *The environmental crime crisis: Threat to sustainable development from illegal exploitation and trade in wildlife and forest resources: A rapid response assessment*. United Nations Environment Programme. <https://www.cbd.int/financial/monterreytradetech/unep-illegaltrade.pdf>
- Nuclear Threat Initiative [NTI]. (11. 10. 2018). *North Korea nuclear overview*. <https://www.nti.org/analysis/articles/north-korea-nuclear/>
- Østvik, K. in Rudmin, F. (2001). Bullying and hazing among Norwegian army soldiers: Two studies of prevalence, context, and cognition. *Military Psychology*, 13(1), 17–39. https://doi.org/10.1207/S15327876MP1301_02
- O'Sullivan, C. in Walters, R. (2016). Criminology, war and environmental despoliation. V R. McGarry in S. Walklate (ur.), *The Palgrave handbook of criminology of war* (str. 79–96). Palgrave Macmillan.
- Pearce, F. (29. 8. 2022). *Collateral damage: The environmental cost of the Ukraine war*. Yale Environment 360. <https://e360.yale.edu/features/ukraine-russia-war-environmental-impact>
- Pečar, J. (1981). »Ekološka« kriminaliteta in kriminologija. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 34(1), 33–45. https://www.policija.si/images/stories/Publikacije/RKK/PDF/1981/01/RKK1981-01_JanezPecar_EkoloskaKriminaliteta.pdf
- Pershing, J. L. (2006). Men and women's experiences with hazing in a male-dominated elite military institution. *Men and Masculinities*, 8(4), 470–492. <https://doi.org/10.1177/1097184X05277411>
- Pravila službe v Slovenski vojski (PSSV). (2009). *Uradni list RS*, (84/09).
- Proechel, T. M. (2007). Solving international environmental crimes: The international environmental military base reconstruction act – A problem, a proposal, and a solution. *International and Comparative Law Review*, 29(1), 120–151. <http://digitalcommons.lmu.edu/ilr/vol29/iss1/5/>
- Ratković, B. (ur.). (1981). *Vojni leksikon*. Vojno izdavački zavod.
- Reiss, A. J. Jr. (1966). Presidential address: The study of deviant behavior: Where the action is. *The Ohio Valley Sociologist*, 32(1), 1–12. <http://www.jstor.org/stable/45185057>
- Reuben, S. H. (2010). *Reducing environmental cancer risks: What we can do now: 2008–*

- 2009 annual report. U.S. Department of Health and Human Services, National Institutes of Health, National Cancer Institute. https://deainfo.nci.nih.gov/advisory/pcp/annualReports/pcp08-09rpt/PCP_Report_08-09_508.pdf
- Ross, I. Y. (2000). Controlling crimes by military. V I. Y. Ross (ur.), *Controlling state crime* (2nd ed.) (str. 115–139). Routledge.
- Ruggiero, V. (2005). Criminalizing war: Criminology as ceasefire. *Social & Legal Studies*, 14(2), 239–257. <https://doi.org/10.1177/0964663905051221>
- Ruggiero, V. in South, N. (2010). Critical criminology and crimes against the environment. *Critical Criminology*, 18(4), 245–250. <https://doi.org/10.1007/s10612-010-9121-9>
- Ruiz, D. (2011). Ecocide in the Mesopotamian marshes. V G. Meško, A. Sotlar in J. Winterdyk (ur.), *Policing in Central and Eastern Europe – Social control of unconventional deviance, conference proceedings* (str. 139–148). Faculty of Criminal Justice and Security.
- Russell, E. (2001). *War and nature: Fighting humans and insects with chemicals from World War I to Silent Spring*. Cambridge University Press.
- Salvi, G., Nuosi, C., Arbulla, D., Cherchi, A., De Giudici, G., Ibba, A. in De Muro, S. (2015). Ostracoda and foraminifera response to a contaminated environment: The case of the ex-military arsenal of the La Madallena harbour (Sardinia, Italy). *Micropaleontology*, 61(1–2), 115–133.
- Santana, D. B. (2009). Resisting toxic militarism: Vieques versus the U.S. Navy. V R. White (ur.), *Environmental crime: A reader* (str. 350–359). Willan Publishing.
- Segal, D. R. (2007). Military sociology. V C. D. Bryant in D. L. Peck (ur.), *21st century sociology: A reference handbook* (str. 353–360). Sage Publications.
- Shiner, P. (2010). The abject failure of British military justice. *Criminal Justice Matters*, 74(1), 4–5. <https://doi.org/10.1080/09627250802476643>
- Shulman, S. (1992). *The threat at home: Confronting the toxic legacy of the U.S. military*. Beacon Press.
- Situ, Y. in Emmons, D. (2000). *Environmental crime: The criminal justice system's role in protecting the environment*. Sage Publications.
- Silvester, J. (4. 8. 2017). Inside the mind of Hoddle Street killer Julian Knight. *The Age*. <https://www.theage.com.au/national/victoria/inside-the-mind-of-hoddle-street-killer-julian-knight-20170803-gxodxc.html>
- Skolnick, J. H. (1966). *Justice without trial: Law enforcement in democratic society*. Wiley.
- Smith, K. (2020). Environmental protection, the military, and preserving the balance: »Why it matters, in war and peace«. *Seattle Journal of Technology, Environmental & Innovation Law*, 11(1), 112–132. <https://digitalcommons.law.seattleu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1014&context=sjteil>
- Stefes, C. H. in Theodoratos, P. (2017). Researching environmental crime in non-democratic regimes. *Critical Criminology*, 25(2), 215–230. <https://doi.org/10.1007/s10612-017-9362-y>
- Sutherland, E. H. (1949). *White collar crime*. Holt, Rinehart and Winston.
- Taylor, I., Walton, P. in Young, J. (2013). *The new criminology: For a social theory of deviance*. Routledge.
- Tilly, C. (1992). *Coercion, capital, and european states*. Wiley-Blackwell.

- Vaughan, D. (1999). The dark side of organizations: Mistake, misconduct, and disaster. *Annual Review of Sociology*, 25, 271–350. <http://www.jstor.org/stable/223506>
- Vaughan, D. (2007). Beyond macro- and micro-levels of analysis, organisations and cultural fix. V H. N. Pontell in G. Geis (ur.), *International handbook of white-collar and corporate crime* (str. 3–24). Springer.
- Veitch, J. (3. 2. 2017). *U.S. Marines in battle of Fallujah - Urban combat footage/Iraq war* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=pjQvk5PrqDA>
- Wadham, B. (2013). Brotherhood: Homosociality, totality and military subjectivity. *Australian Feminist Studies*, 28(76), 212–235. <https://doi.org/10.1080/08164649.2013.792440>
- Wadham, B. (2016). The dark side of defence: Masculinities and violence in the military. V R. McGarry in S. Walklate (ur.), *The Palgrave Handbook of Criminology of War* (str. 269–287). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/978-1-137-43170-7_15
- Wadham, B. in Goldsmith, A. (ur.) (2018). *Criminologies of the military: Militarism, national security and justice*. Hart Publishing.
- Walklate, S. in McGarry, R. (2016). Murderousness in war: From Mai Lai to marine A. V K. Fitz-Gibbon in S. Walklate (ur.), *Homicide, gender and responsibility* (str. 97–112). Routledge.
- Walters, R. (2007). Critical criminology and the intensification of the authoritarian state. V A. Barton, K. Corteen, D. Scott in D. Whyte (ur.), *Expanding the criminological imagination: Critical readings in criminology* (str. 15–37). Willan Publishing.
- Warchol, G. L. (2013). The transnational illegal wildlife trade. V R. White (ur.), *Transnational environmental crime* (str. 379–395). Willan Publishing.
- Watts, J. in Vidal, J. (13. 7. 2017). Environmental defenders being killed in record numbers globally, new research reveals. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/environment/2017/jul/13/environmental-defenders-being-killed-in-record-numbers-globally-new-research-reveals>
- White, M. D., Mulvey, P., Fox, A. M. in Choate, D. (2012). A hero's welcome? Exploring the prevalence and problems of military veterans in the Arestee population. *Justice Quarterly*, 29(2), 258–286. <https://doi.org/10.1080/07418825.2011.560890>
- White, R. (2008a). *Crimes against nature: Environmental criminology and ecological justice*. Willan Publishing.
- White, R. (2008b). The criminalisation of environmental harm. *Criminal Justice Matters*, 74(1), 35–37. <https://doi.org/10.1080/09627250802476817>
- White, R. in Heckenberg, D. (2014). *Green criminology: An introduction to the study of environmental harm*. Routledge.
- Williams, C. (2009). An environmental victomology. V R. White (ur.), *Environmental crime: A reader* (str. 200–221). Willan Publishing.
- Wingrove-Haugland, E. (2015). Moral sensitivity and dehumanization in the military. V D. S. Mower, P. Vandenberg in W. L. Robison (ur.), *Developing moral sensitivity* (str. 205–222). Routledge, Taylor & Francis Group.
- Young, J. (1992). Ten points of realism. V J. Young in R. Matthews (ur.), *Rethinking*

criminology: The realist debate (str. 24–68). Sage Publications.

Zakon o obrambi (ZObr-UPB1). (2004, 2015, 2020). *Uradni list RS*, (103/04, 95/15, 139/20).

Zakon o ratifikaciji Rimskega statuta Mednarodnega kazenskega sodišča (MRSMKS). (2001). *Uradni list RS*, (700-01/01-67/1).

O avtorjih:

Silvo Grčar, magister varstvoslovja in izredni študent doktorskega študijskega programa Varstvoslovje, Univerza v Mariboru, Fakulteta za varnostne vede, Ljubljana, Slovenija. E-pošta: silvo.grcar@student.um.si

Dr. Katja Eman, izredna profesorica za kriminologijo, Univerza v Mariboru, Fakulteta za varnostne vede, Ljubljana, Slovenija. E-pošta: katja.eman@um.si

Franc Pozdarec in Klemen Kotnik

Zaseg predmetov kot uradno dejanje policistov v Sloveniji

Anže Mihelič in Kaja Prislan Mihelič

Eksplozivna raziskava o odnosu javnosti do uvedbe nosljivih kamer v policijske postopke

Mišel Szőke in Vanja Ida Erčulj

Dejavniki, povezani s hitrostjo odziva na klic v sili 112 v državah Evropske unije

Silvo Grčar in Katja Eman

Etiologija ekološke kriminalitete v vojaški organizaciji